

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ТДУ: 327 (091) (575)
ТКБ: 66. 4 (0) +63. 3 (5)
Ф- 82

Бо ҳуқуқи дастнавис

ФОЗИЛОВ КОМРОН ҶАМОЛОВИЧ

**ХАТАРҲОИ ИТТИЛООТӢ ВА РОҲҲОИ МУҚОВИМАТ БО
ОНҲО ДАР ҚАРИНАИ ҲАМКОРИҲОИ АМНИЯТИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН БО КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР ЧОРЯКИ
АВВАЛИ АСРИ XXI**

Диссертатсия

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор
аз рӯи ихтисоси 6D020201- Таърихи муносибатҳои байналмилалӣ ва
сиёсати берунӣ (илмҳои таърих)

Роҳбари илмӣ:

номзади илмҳои таърих

дотсент Самиев Х.Д.

ДУШАНБЕ-2025

МУНДАРИЧА

Муқаддима.....	4-21
БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ КОНСЕПСИЯИ ХАВФҲОИ ИТТИЛООТӢ.....	22-51
1.1. Таъриф ва тавсифи хатари иттилоотӢ дар адабиёти илмӣ.....	22-39
1.2. Асосҳои методологии таҳқиқи хатарҳои иттилоотии муосир дар Тоҷикистон	39-51
БОБИ II. ФАЗОИ ИТТИЛООТИИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ: МАХСУСИЯТ ВА МУШКИЛОТИ ОН.....	52-112
2.1. Вазъ ва ҳолати фазои иттилоотии кишварҳои Осиёи Марказӣ.....	52-78
2.2. Кишварҳои Осиёи Марказӣ дар мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ: равишҳо ва мушкилоти кишварҳо.....	78-112
БОБИ III. САМТҲО ВА ДУРНАМОИ ҲАМКОРИҲОИ КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР САМТИ МУҚОВИМАТ БО ХАТАРҲОИ ИТТИЛООТӢ.....	113-138
3.1. Самтҳои ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ дар роҳи муқовимат бо хатарҳои иттилоотӣ дар чаҳорчӯбаи иттиҳоди ҳамгарой (ИДМ ва СҲШ).....	113-126
3.2. Дурнамои ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ дар мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ.....	126 -138
ХУЛОСА.....	139-150
ТАВСИЯҲО ДОИР БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ.....	150-155
РӮЙҲАТИ САРЧАШМА ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА.....	156-175
ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ.....	174-177

Рӯйхати ихтисораҳо:

СААД - Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ

СХШ- Созмони ҳамкории Шанхай

ИДМ – Иттиҳоди давлатҳои мустақил

ВАО – Воситаҳои ахбори омма

ИТ-Технологияҳои иттилоотӣ

ОМ-Осиёи Марказӣ

СММ-Созмони милали муттаҳид

ТИК-Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ

DdoS-(Denial-of-service)-

CERT-(computer emergency readiness team)

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Муносибатҳои байналмилалӣ муосир дар шароити рушди босуръати технологияҳои рақамӣ ва ҷаҳонишавӣ, махсусан дар масъалаҳои таъмини амнияти миллӣ ва минтақавӣ торафт мураккабтар мегарданд. Яке аз ҷолишҳои асосии ҷорӣ аввали асри XXI хатарҳои иттилоотӣ аст, ки метавонад бевосита ба сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлатҳо таъсир расонад. Дар ин замина, омӯзиши таҳдидҳои иттилоотӣ дар заминаи ҳамкориҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният аҳамияти хосса дорад.

Равандҳои сиёсии даҳсолаи охир равшан нишон медиҳанд, ки иттилоот то чӣ андоза муҳим ба манбаи стратегӣ табдил ёфта истодааст. Нерӯҳои гуногуни сиёсӣ – ҳам давлатӣ ва ҳам ғайридавлатӣ, аз ҷумла созмонҳои ифротӣ ва террористӣ аз фазои иттилоотӣ барои таъсир расонидан ба шуури омма, сафарбар намудани ҷонибдорон ва ҳалалдор кардани суботи давлат истифода мебаранд. Технологияҳои иттилоотӣ ҷузъи ҷудонашавандаи ҷанги гибридии муосир ва воситаи асосии мубориза барои таъсир ба фазои идеологӣ ва сиёсӣ гаштаанд.

Таъсири иттилоотии афзояндаи нерӯҳои таҳрибкор дар Осиёи Марказӣ боиси нигаронии хос аст. Минтақа, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон осебпазирии баландро ба ҳамлаҳои иттилоотӣ нишон медиҳад. Дар кишварҳое чун Қирғизистон, Қазоқистон ва Тоҷикистон бесуботи иттилоотӣ дар баъзе мавридҳо ба ташдиди танишҳои иҷтимоӣ, кӯшишҳои табaddулотӣ давлатӣ ва ҳатто амалӣ шудани “инқилобҳои ранга” мусоидат кардааст. Ин падидаҳо аз мавҷудияти камбудҳои ҷиддӣ дар механизмҳои амнияти иттилоотии миллӣ ва минтақавӣ шаҳодат медиҳанд.

Муҳимияти мавзӯ ба зарурати ташаккули механизмҳои самарабахши ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи мубориза бо таҳдидҳои иттилоотӣ вобаста аст. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин барои дигар кишварҳои минтақа, таҳияи сиёсати муштаракӣ амнияти иттилоотӣ, табодули маълумот, ҳамохангсозии талошҳо дар фазои киберфазо, инчунин таҳияи равишҳои

муштарак оид ба муқовимат ба маълумоти бардурӯғ ва таблиғоте, ки аз манбаъҳои берунӣ ва дохилӣ бармеоянд, аҳаммияти ҳалқунанда пайдо мекунад.

Илова бар ин, таҳдидҳои иттилоотӣ дар минтақа аксар вақт бо фаъол шудани ҷунбишҳои радикалӣ, ки аз фазои рақамӣ барои ҷалби ҷавонон, паҳн кардани ақидаҳои ифротгарой ва барҳам задани пояҳои ҳокимияти давлатӣ истифода мекунанд, алоқаманд аст. Ин вазъият на танҳо воқуниши дохилӣ, балки кори муштаракро дар ҷаҳорҷӯби сохторҳои байналмилалӣ ва созишномаҳои дучониба байни ниҳодҳои амниятӣ, агентҳои иттилоотӣ ва доираҳои илмиро тақозо мекунад.

Ҳамин тариқ, омӯзиши хатарҳои иттилоотӣ ва ташаккули роҳҳои муассири мубориза бо онҳо дар доираи ҳамкории байналмилалӣ Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ аҳаммияти муҳими илмию амалӣ дорад. Ин имкон медиҳад, ки на танҳо дарки механизмҳои ҷанги иттилоотии муосир амиқтар шавад, балки стратегияи ҳамаҷонибаи таҳкими амнӣ минтақавӣ дар шароити афзоиши рақобати геополитикӣ таҳия карда шавад.

Дар чунин вазъият зарурияти ҷустуҷӯи усул ва бардоштҳои мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ, ҳифзи фазои иттилоотии мамлакат аз таҳдиду ҳамлаҳои иттилоотӣ, роҳ надодан ба паёмдҳҳои нугувори ифротгарой ва тундравӣ, ташаккули фарҳанги иттилоотии ҷамъият аз зумраи масоиле мебошанд, ки омӯзиш ва таҳлили ҳаматарафаи мавзӯи пешниҳодшударо мубрам гардондаанд. Мубориза бо таҳдидҳо дар соҳаи иттилоот мавзӯи тадқиқоти амиқи олимони соҳаҳои гуногуни фанҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ буда, омӯзиши ҳамаҷониба ва пайвастаи ин мушкилот дар шароити навоариҳои босуръати технологӣ дар ҷаҳони муосир, ки дар он ҷо ахбор, аз он ҷумла ахбори зарарнок зуд паҳн мешавад ва бахусус иттилооти таҳрибкорона тақозо дорад, ки масъалаи пешниҳодшуда мунтазам ва пайваста таҳқиқ ва таҳлил карда шаванд. Мушаххасан актуалӣ будани мавзӯи таҳқиқоти диссертатсиониро вуҷуд доштани проблемаҳои зерин таҳаққуқ мебахшад:

Якум, тайи чанд сол аст, ки дар минтақаи Осиёи Марказӣ ҷангҳои иттилоотӣ аз худ нишон медиҳанд, ки дар робита ва мавқеъгириҳои давлатҳои минтақа дар ин ё он масъалаи баҳсбарангез, аз ҷумла, масоили марзӣ, қавмӣ, истифодаи захираҳои энергетикӣ истифода бурда мешаванд. Мисоли боризи он рӯйдодҳои дар маҳалҳои сарҳадӣ ва баҳсноки байни Тоҷикистон ва Қирғизистон дар солҳои 2020 – 2023 ба миён омада шуда метавонанд, ки ҷангҳои иттилоотии густардaro ба бор оварданд. Тавре ки муҳаққиқ ва сиёсатшиноси шинохтаи тоҷик А. Раҳнамо дар таҳқиқоташ менависад: “Ҷумҳурии Қирғизистон ва созмонҳои давлатӣ ва ғайридавлатии он аз тамоми имконоти мавҷуда дар арсаи маҷозии интернет истифода кардаанд, то ба Тоҷикистон зарар расонанд ва бахусус Тоҷикистонро кишвари таҷовузкор нишон диҳанд” [28]. Гарчанде ки воқеият дигар буд, вале ниҳодҳои иттилоотии давлатӣ ва ғайридавлатӣ ба иллати заъфи омодагии иттилоотии васоити ахбор ва сатҳи пасти омодагии касбии рӯзманигорони мо имкон надоданд, ки дар ин руёруйии иттилоотӣ бар кишвари ҳамсоя дастболо шавем. Дар чунин маврид ва ҳолатҳои ба ин монанд ҳифзи афкори ҷомеа, коҳиши таъсири зараровари гузоришҳои нодурусту бардурӯғ, ҳифзи манфиатҳои мақомоти давлатӣ ва аҳоли ҷанбаҳои асосии таъмини суботи иттилоотии давлатро ташкил медиҳанд.

Сониян, афзоиши босуръат ва паҳншавии ақидаҳои ифротгароиву террористӣ аз хориҷи кишвар, шиддат гирифтани фаъолияти ин гурӯҳҳо дар дохили кишвар арсаи иттилоотии Тоҷикистонро ноором карда, таҳдиду хатар ба сохтори давлати конститусионӣ, сиёсӣ ва низоми давлати дунявӣ, амнияти миллӣ доранд. Даҳсолаи охир боиси бонуфуз шудани созмонҳои террористӣ ва ифротгарой гардида, онҳо бо истифода аз фазои иттилоотӣ ба тафаккури ҷавонон, бахусус муҳочирони кории тоҷик таъсир мегузоранд ва бархе аз онҳоро ба сафи худ ҷалб ва барои ширкат дар амалиёти террористӣ дар кишварҳои хориҷӣ сафарбар кардаанд. Аз ҷумла, чунин гурӯҳҳо “Давлати исломӣ”, ки зиёда аз 2000 шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо таблиғоту мағзшӯӣ ба сафи худ ҷалб карда, ба Ироку Сурияв фиристод. Ё

гурӯҳҳои ифротиву террористии «Ҳизби Наҳзати Исломи», «Гурӯҳи 24», «Эътилофи миллии Тоҷикистон» тариқи интернет ҳамарӯза арсаи иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳрибу вайрон мекунанд.

Роҳбарон, пайравон ва гумоштагони ташкилотҳои мазкур бо истифода аз усулу механизмҳои гуногуни ҳамлаҳои иттилоотӣ талош мекунанд, ки фазои ороми Ҷумҳурии Тоҷикистонро муташанниҷ карда, халқро ба табaddулот ва инқилоби зидди ҳукуматӣ даъват намоянд.

Роҳбарияти Тоҷикистонро зарур аст, ки барои ташкили муқовимат зидди хатарҳои иттилоотӣ ба масоили эҷод ва рушди зерсохторҳои иттилоотии ҷумҳурӣ бештар таваҷҷуҳ кунанд. Зеро, дар сатҳи зарурӣ ва кофӣ ба роҳ мондани низоми амнияти иттилоотӣ аз он вобастагӣ дорад, ки мушкилот ва масоили зикршуда чи гуна бартараф карда мешаванд. Мусаллам аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷузъи ҷудонопазири ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад ва аз таҳаввулоти иттилоотии ҷаҳонӣ дар канор буда наметавонад.

Эҷод ва истифодаи абзорҳои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бештар намудани механизми ахборрасонӣ ва нақли ахбор ва дар таҳти назорати давлату мақомоти марбут мондани банду баст ва расонаӣ кардани иттилоот шароит фароҳам меорад, ки арсаи иттилоотии кишвар аз хатарҳои иттилоотӣ дар амон бимонад. Давлатҳое, ки дар ин самт қомебиҳои назаррас ба даст овардаанд, аз равиши бисёрсоҳавӣ истифода мебаранд, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, воситаҳои техникии муҳофизат, омӯзиши кадрҳо ва фаъолият барои баланд бардоштани саводнокии рақамии аҳоли дар бар мегирад. Ин равиши ҳамҷониба ба мо имкон медиҳад, ки ба намудҳои гуногуни таҳдидҳо, аз кибертерроризм то паҳншавии маълумоти бардурӯғ ва таблиғ мубориза барем.

Дар ҷаҳони муосир, ки бо афзоиши босуръати ҳаҷми иттилоот ва суръати паҳншавии он тавсиф мешавад, ташаккули фарҳанги нави иттилоотӣ аҳамияти халқунанда пайдо мекунад. Қобилияти баҳодиҳии интиқодӣ ба иттилооти гирифташуда ва фарқ кардани далелҳо аз қалбакӣ як ҳалқаи заиф дар занҷири амнияти иттилоотӣ мегардад. Маҳз аз ҳамин осебпазирӣ дар

ҳамлаҳои иттилоотӣ, ки ҳадафи он бесубот кардани ҷомеа, паст задани эътимод ба ниҳодҳои ҳукумати ва таҷдиди афкори ҷамъиятӣ мебошад, истифода мешавад.

Камбуди тафаккури интиқодӣ, ба хусус ҷавонон, таъсири идеологияи бегона, аз ҷумла ҳаракатҳои ифротгароӣ ва радикалиро зиёд мекунад. Чунин идеологияҳо, ки аксар вақт тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар платформаҳои онлайн паҳн мешаванд, барои ҷалби афроди ноболиғ ба сафҳои худ аз манипулятсияи равоӣ ва фишангҳои эмотсионалӣ истифода меkunанд. Гузашта аз ин, адами нуфузи ВАО-и миллий ва бартарияти манобеъи иттилоотии хориҷӣ мушкилотро шадидтар карда, ҳолигии иттилоотиро ба вучуд меорад, ки ба осонӣ бо таблиғот ва маълумоти бардурӯғ пур мешавад. Ин боиси тафриқа дар ҷомеа, аз байн рафтани ҳувияти миллий ва заиф шудани иттиҳоди ҷомеа мегардад.

Рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва паҳншавии воситаҳои ахбори омма тақозо мекунад, ки муносибати шаҳрвандон ба манбаъҳои иттилоот тағйир дода шавад. Тафаккури интиқодӣ ташвиқ кардан, малакаҳои санҷиши далелҳо ва қобилияти фарқ кардани иттилооти бозътимодно аз маълумоти бардурӯғ ва таблиғот инкишоф додан лозим аст. Ин на танҳо талошҳои инфиродӣ, балки кори мунтазами давлатро тақозо мекунад, ки ба баланд бардоштани саводнокии рақамии аҳоли, рушди ВАО-и миллий ва эҷоди низоми муассири назорати паҳншавии иттилооти бардурӯғ нигаронида шудааст. Ба ин бояд рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза бар зидди ҷиноятҳои киберӣ ва паҳншавии идеологияи ифротӣ илова карда шавад. Мубодилаи байналмилалии таҷриба ва амалиёти муштарак барои муқобила бо таҳдидҳои киберӣ ҷузъи ҷудонашавандаи стратегияи муассири амнияти иттилоотӣ мебошад. Инчунин механизми пайгирӣ ва безарар гардонидани таъсири агентҳои хориҷӣ ва дигар субъектҳо, ки меҳонанд вазъ дар кишварро ноором кунанд, ба назар гирифтани таҳия кардан лозим аст. Муносибати маҷмӯӣ, ки тадбирҳои техникӣ, ҳуқуқӣ ва таълимиро дар

бар мегирад, калиди таъмини амнияти миллии иттилоотӣ дар муҳити ба таври динамикӣ тағйирёбанда мебошад.

Дар рисолаи таҳқиқотии мазкур хатарҳои иттилоотӣ ҳамчун хатари ҷиддӣ ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳогузори гардида, ҷиҳати ошкор ва дарёфти роҳу механизмҳои босамари мубориза бо онҳо зарур арзёбӣ мешаванд. Омӯзиш ва таҳлили санадҳо ва маводҳои мавҷуда моро ба хулосае меоранд, ки дар мамлакати мо баҳри ошкор кардани хатарҳои иттилоотӣ ва ба роҳ мондани муқовимати васеъ ва фарогир бо онҳо пойгоҳи устувори меъёриву ҳуқуқӣ эҷод шудааст. Ҳамзамон тағйиротҳои рӯзафзунӣ сиёсӣ иттилоотӣ ва идеологӣ бознигарӣ ва таҷдиди назар ба онҳоро зарур гардондаанд. Авомили зикршуда ва мавҷудияти мушкилоти марбут ба муқовимат бо хатарҳои иттилоотӣ таҳқиқоти мавзӯро мубрам гардондаанд.

Сатҳи омӯзиши мавзӯи илмӣ. Мавриди ёдоварист, ки бо вучуди он ки нишонаҳои хатарҳои иттилоотӣ ба ҷомеаи навбунёди Тоҷикистон дар даҳсолаҳои аввали дастёбӣ ба соҳибхитиёрии давлатӣ ба назар мерасид, дар доираҳои илмӣ омӯзиши мамлакат то оғози асри XXI масъалаи мазкур объекти таҳқиқоти алоҳида нагардида буд. Ҳамзамон, аксари таҳқиқотҳои дар кишвари мо анҷомёфта бештар ба омӯзиши амнияти иттилоотӣ бахшида шудаанд.

Муаллифи таҳқиқоти мазкур аз осори илмӣ донишмандон ва муҳаққиқони миллӣ ва кишварҳои хориҷӣ васеъ истифода бурдааст. Таҳқиқотҳои мазкурро вобаста ба арзиши илмӣ ва миқёси фарогирии мавзӯ метавон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намуд:

Гурӯҳи аввалро силсилаи таҳқиқотҳои муҳаққиқони ватанӣ ташкил медиҳанд. Чунончи дар осори илмӣ А.Н. Маҳмадов [38], З. Сайидзода [43], А.Сатторзода [44], П.А. Маҳмадов [52; 53; 51], А.Х. Ибодов [32], А. Абдуҷалилов [62], ва олимони дигар вазъи имрӯзаи низомии иттилоотии кишвар, захира ва имкониятҳои он таҳлил карда шудаанд [50].

Мавзӯи амнияти иттилоотӣ ва мавқеи он дар низомии муоширати сиёсӣ: вазъ ва бартариҳои он дар силсилаи таҳқиқотҳои сиёсатшиносии шинохтаи

точик П. Муҳаммадзода инъикоси ҳаматарафа ёфтаанд [66]. Гуфтан мумкин аст, ки мавзуи вижагиҳои низоми иттилоотии мамлакат, мақом, мушкилоти мавҷудаи васоити ахбори омма ва дигар абзорҳои иттилоотӣ, заминаҳо ва омилҳои таҳдидкунанда ба амнияти иттилоотӣ дар осори сиёсатшиносони маъруф А.Н. Муҳаммад, А.Х. Ибодзода, Қ.И. Сафиев [55; 56] таҳқиқ ва таҳлил шудаанд.

Метавон гуфт, ки мурочиат ба таҳқиқоти олимони кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ барои муқоисаи вазъият, вижагиҳо ва равишҳои муборизаи давлатҳои минтақа алайҳи хатарҳои иттилоотӣ кумак расонидаанд. Аз ҷумла, дар асарҳои муҳаққиқони кишварҳои ҳамсоя Ю.Н. Алёшин [29], З.А. Асадова [46], Г. Иброҳимова [48], Г.К. Исакова [49], Л. Каратаева [75], Б.Е. Рустембаев [57] (ҳаммуаллифӣ бо К.К. Нурмаганбетов, Н.М. Каскатаев, Б.У. Асиров) ва дигарон масоили ҷудогонаи самти иттилоот, назари амнияти иттилоотии кишварҳои минтақа, мубориза бо кибертерроризм, мушкилоти идораи Интернет, роҳи равиш ва механизми истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва ғайра таҳлил ва баррасӣ шудаанд. Аз ҷумла, муҳаққиқи қазоқистонӣ Г. Иброҳимова ба омӯзиш ва таҳлили вазъи рафтори давлатҳои Осиёи Марказӣ ба масъалаҳои идораи Интернет ва таъмини амнияти иттилоотӣ бештар таваҷҷуҳ кардааст [48]. Мақолаи муҳаққиқи қазоқ Г.К. Исакова ба омӯзиш ва таҳлили вазъи амнияти иттилоотии Осиёи Марказӣ ва стратегияи Россия, ИМА ва Чин дар минтақа бахшида шудааст. Муҳаққиқи дигар З.А. Асадова дар мақолааш вазъияти фазои иттилоотии кишварҳои минтақа ва стратегияи амнияти иттилоотии ин кишварҳоро таҳлил карда, бештар ба механизм ва вижагиҳои татбиқи стратегияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Қазоқистон таваҷҷуҳ кардааст [46]. Муҳаққиқи қазоқистонӣ Л. Каратаева ҳам ҷанбаҳои гуногуни беҳатари иттилоотӣ, аз қабили баҳши хусусӣ, омури таҳдидҳоро матраҳ намуда, вобаста ба иқтисоди кишвар аз нақли маҷмӯи асбобу анҷом, мувофиқи мақсад набудани воридоти нармафзор ва хидматрасонӣ аз хориҷи кишвар, ки боиси афзоиши мушкилот ва таҳдидҳо дар ташкили

инфрасохтори технологияҳои иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Қазоқистон мегардад, таҳлили ҳамаҷониба гузаронидааст [75].

Ба гурӯҳи дуюм таҳқиқотҳое дохил мешаванд, ки ҷанбаҳои гуногуни амнияти иттилоотӣ, усулҳо ва механизмҳои коҳиш додани хатарҳои иттилоотӣ, инчунин хусусиятҳои хоси ташаккули сиёсати давлатии иттилоотиро ҳамаҷониба баррасӣ мекунанд.

Муаллифони таълифоти мазкур А.В. Дорожкин, В.Н. Ясенев [47], О. Ладигина [34], А. Гречневиков [31], А.А.Стрелтсов [60], М.С. Соколов [59], Ю.Ф. Нуждин [41], А.В. Манойло [37], И.Л. Бачило [30], В.И. Карпов [33], В.К. Новиков [40], Г.Г. Маншин [76], И.Н. Панарин [42], В.Н. Лопатин [36] ва дигарон мебошанд.

Масъалаҳои дахлдор ба вазъ ва роҳҳои ба таъмини амнияти иттилоотӣ, ҳамлаҳо ва ҷангҳо дар фазои маҷозӣ, силоҳи иттилоотӣ ва қорбурди онҳо дар ҷангҳои муосир ва оянда ва ғайра дар асарҳои муҳаққиқони рус Г.Г. Маншин, В.А. А. А. Стрелтсов, В. Н. Лопатин В.А. Артамонов, В.К. Новиков, Е.В. Артамонова мавриди омӯзиши амиқ қарор гирифтааст. Муаллифони рисолаи дастаҷамъона «Осиёи Марказӣ: нишондиҳандаҳои иҷтимоиву гуманитарӣ» [35] ба чунин масъалаи нозук дар сиёсати минтақавии кишварҳои зинафъ дар минтақа – истифодаи «нерӯи нарм» таваҷҷуҳ зоҳир карда, ҳамчунон аз афзудани хатарҳои иттилоотӣ ва таъсири онҳо ба фазои иҷтимоиву гуманитарии кишварҳо ёдовар шудаанд.

Гурӯҳи сеюми адабиётро таҳқиқотҳои олимони кишварҳои хориҷӣ, бахусус, ғарбӣ ташкил додаанд ва онҳо барои сарфаҳм рафтан ба моҳият ва мазмуни хатарҳои иттилоотӣ бахусус навъҳои онҳо – ҳамлаҳо ва ҷангҳои иттилоотӣ ва муқоисаи онҳо бо Тоҷикистон хизмати хос кардаанд. Дар ин замина метавон аз силсилатаҳқиқоти олимони аврупоӣ К. Синн [82], П. Рона [83], Т.Л. Томас [61], Ф. Уэбстер [45] ва дигарон ёдовар шуд. Аз ҷумла, Ф.Уэбстер дар таълифоти худ бештар ҷанбаҳои ташкилотӣ ва равонии муқовимати иттилоотӣ, аз ҷумла, ҳамлаҳои иттилоотӣ, ҷангҳои иттилоотиро баррасӣ намудааст.

Бояд зикр кард, ки олимони хориҷӣ масъалаи амнияти иттилоотӣ ва чузъҳои онро, ки дар арсаи байналмилалӣ васеъ истифода мешаванд, бодикқат ва ҳамаҷониба омӯхтаанд. Ҳамзамон, коршиносону сиёсатшиносон, таҳлилгарону муҳаққиқони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таҳқиқ ва омӯзиши таҳдидҳои бехатарии иттилоотӣ ҳам дар сатҳи дохилӣ ва ҳам дар сатҳи байналмилалӣ фаъолона машғуланд.

Дар баробари ин, самтҳои муҳими ҳамкориҳои байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бахши таъмини бехатарии иттилоотӣ ва муқовимат ба хатарҳои иттилоотӣ бо мамлакатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ, ИДМ, Иттиҳоди Аврупо ва ИМА дар чаҳорчӯбаи сохторҳо ва ниҳодҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ таҳқиқоти муфасссал ва фарогирро тақозо менамоянд.

Робитаи таҳқиқот бо барнома ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар мавзуи «Хатарҳои иттилоотӣ ва роҳҳои муқовимат бо онҳо дар қаринаи ҳамкориҳои амниятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар чоряки аввали асри XXI» дар чаҳорчӯбаи татбиқи нақшаи панҷсолаи кори илмиву таҳқиқотии кафедраи минтақашиносии хориҷии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар мавзуи «Осиёи Марказӣ дар низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ барои солҳои 2016-2020 иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Ҳадафи асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ омӯзиш, таҳлил ва мушаххассозии хатарҳои иттилоотӣ ва миқёс, сатҳ ва паёмадҳои таъсири онҳо ба фазои иттилоотии давлатҳои Осиёи Марказӣ мебошад. Бо ин мақсад муаллиф дар назди худ чунин вазифаҳо гузоштааст:

- дақиқ намудани мафҳуму моҳият ва хусусиятҳои хоси хатарҳои иттилоотӣ дар сарчашмаҳо ва адабиёти илмии ватаниву хориҷӣ;
- муайян кардани асосҳои назариявӣ ва методологии омӯзиши хатарҳои иттилоотии замони муосир;

– таҳлили заминаҳо ва сабабҳои пайдоиши хатарҳои иттилоотӣ ва дараҷаи таъсири онҳо ба фазои иттилоотии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар ибтидои асри XXI;

– таҳлили вазъ ва ҳолати фазои иттилоотии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар ибтидои асри XXI ;

- омӯзиш ва муқоисаи мавқеъҳо ва бардоштҳои кишварҳои минтақа дар муқовимат бо хатарҳои иттилоотӣ;

- мушаххассозии самтҳои афзалиятноки ҳамкориҳои кишварҳои минтақа дар самти мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ;

- муайян намудани дурнамои ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ дар мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ.

Объекти таҳқиқот омӯзиш ва таҳлили заминаҳои пайдоиши таҳдиду монеаҳо, мушкилот ва ҳолатҳои сатҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ ва дараҷаи таъсири онҳо ба фазои иттилоотии кишварҳои минтақа аст.

Предмети таҳқиқот таҳлил ва таснифи хатарҳои иттилоотӣ, моҳият ва паёмадҳои он ба фазои кишварҳои Осиёи Марказӣ мебошад.

Марҳилаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ солҳои 1991–2025-ро дар бар мегирад. Кори илмиву таҳқиқотӣ дар кафедраи минтақашиносии хориҷии факултети муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро шудааст. Ҷаҳорҷӯбаи хронологии таҳқиқот аз замони мустақил шудани Тоҷикистон то соли 2025-ро дар бар мегирад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро осори муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ, назарияҳои маъруфи илми равобити байналмилал дар бораи амнияти миллӣ, амнияти иттилоотӣ, таҳдидҳои иттилоотӣ ва масоили дигари марбут ба мавзӯ ташкил медиҳанд. Асосҳои методологӣ таҳқиқот аз усул ва равишҳои системавӣ, муқоисавӣ, таҳлил ва пешгӯии илмӣ, таҳлил ва баҳогузориҳо таркиб ёфтааст.

Пойгоҳи сарчашмавии таҳқиқот. Дар таҳқиқоти илмӣ як силсила сарчашмаҳо истифода гардидаанд, ки ба таври зерин гурӯҳбандӣ шудаанд:

Гурӯҳи аввалро осори илмӣ, суҳанрониҳо [23; 24; 20; 78; 25; 21] ва паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Э. Раҳмон ташкил медиҳанд [26; 22; 69; 27; 15; 26]. Паёмҳои солони ва суҳанрониҳои Пешвои миллат Э. Раҳмон фарогири самтҳои гуногуни масъалаи амнияти миллӣ, амнияти иттилоотӣ, мубориза бо терроризму ифротгароӣ, пешгирии ҷалби ҷавонон ба гурӯҳҳо ва ташкилотҳои террористӣ ифротӣ, таҳдидҳои иттилоотӣ ва таъсири он ба раванди маърифатгардонии ҷавонон, компютеркунонии муассисаҳои таълимӣ, таъмини дастёбии ҷавонон ба интернет, ташкили китобхонаҳои электронӣ ва таълимоти фосилавӣ, шиносонидани насли наврас бо технологияҳои муосири иттилоотиву иртиботӣ ва амсоли онҳо мебошад.

Гурӯҳи дуюми сарчашмаҳоро санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва расмӣ ташкил медиҳанд, ки ба он қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» [8], «Дар бораи иттилоотонӣ» [9], «Дар бораи ҳифзи иттилоот» [12], Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [4], Консепсияи сиёсати иттилоотии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон [3] ва ғайра дохил мешаванд [10; 7; 14; 13; 6; 11; 5; 17; 1; 18; 2; 19].

Гурӯҳи сеюмро наشريҳои оморӣ, маълумотӣ ва маҷмӯи санадҳои дигари расмӣ ташкил медиҳанд [77; 73; 71; 74; 79; 66; 81; 68; 16; 80; 70]. Гуфтанист, ки омӯзиши асноди меъёрию ҳуқуқии расмӣ дар доираи ИДМ, СХШ, СААД ва истифодаи васеи маводи гуногуни электронӣ аз сомонаҳои расмӣ имконият медиҳад, ки масъалаҳои марбут ба таҳдиду ҷолишҳои иттилоотӣ ва таъсири онҳо ба фазои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ таҳлил, муқоиса ва ҷамъбандӣ карда шаванд.

Навоварии илмӣ таҳқиқот дар он аст, ки мавзуи хатари иттилоотӣ ва таъсири он ба фазои иттилоотии кишварҳои минтақа, аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар адабиёти илмӣ кишвар пурра таҳқиқ ва коркард нашудааст ва айни замон дар шакли таҳқиқоти диссертатсионӣ пешниҳод карда мешавад.

Навгониҳои илмӣ дар шакли зерин пешниҳод мегарданд:

- мафҳуму моҳият ва ҳудуди семантикии хавфи иттилоотӣ таҳлил шуда, методологияи равиши ягонаи омӯзиши ин масъала пешниҳод карда шуд;
- омилҳо ва заминаҳои пайдоиши таҳдидҳои иттилоотӣ дар ибтидои қарни XXI, инчунин сабабҳои асосии паҳншавии онҳо дар Осиёи Марказӣ муайян ва мушаххас карда шуданд;
- вазъ ва ҳолати фазои иттилоотии кишварҳои Осиёи Марказӣ, равиш ва бардоштҳои хоси кишварҳои минтақа дар мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ таҳлил ва муқоиса карда шуданд;
- самтҳои ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ дар роҳи муқовимат бо хатарҳои иттилоотӣ дар ҷаҳорҷӯбаи иттиҳоди ҳамгарой (таҳлил карда шуданд);
- мушкилот ва дастовардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ташкили муқовимати муназзам ва самаранок алайҳи хатарҳои иттилоотӣ нишон дода шуданд;
- дурнамои ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ дар мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ бо назардошти таҷрибаи ҳосилшуда таҳлил карда шуданд;

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Мавзӯи хатарҳои иттилоотӣ дар заминаи бунёд ва таъмини амнияти иттилоотӣ дар стратегияи сиёсати хориҷии давлатҳои Осиёи Марказӣ дар ҷорӣ аввали асри XXI мақоми хоса касб кардааст. Бо назардошти рақамисозии босуръат, рушди фазои киберӣ ва афзоиши ҷараёни иттилооти фаромарзӣ, масъалаҳои ҳифзи соҳибхӯшӣ иттилоотӣ ва муқовимат ба таҳдидҳои иттилоотӣ ба ҷузъи ҷудонашавандаи рӯзномаи амнияти минтақавӣ ва миллӣ табдил меёбанд. Ин масъала дар маркази диққати доираи васеи муаррихон, сиёсатшиносон, мутахассисони соҳаи муносибатҳои байналмиллаӣ мебошад. Аммо, сарфи назар аз афзоиши таваҷҷуҳи илмӣ ва қиёснокӣ, то ҳол дар адабиёти таълимӣ ва амалӣ равиши ягона ва

универсалӣ ба мафҳуми «хатарҳои иттилоотӣ» таҳия нашудааст. Тафсири он норавшан ва зиддиятнок боқӣ мемонад, ки ташаккули стратегияи ҳамаҷонибаи вокуниш ба чунин таҳдидҳоро ҳам дар сатҳи миллий ва ҳам дар сатҳи минтақавӣ мушкил мекунад.

Набудани возеҳи методологӣ оид ба хусусияти хатарҳои иттилоотӣ ба таҳияи механизмҳои самарабахши ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи амнияти иттилоотӣ монеъ мешавад. Ин махсусан барои кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки сатҳи осебпазирии фазои иттилоотӣ баланд боқӣ монда, механизмҳои институтсионалии Ҳиёз дар раванди ташаккулёбӣ қарор доранд, дахл дорад. Дар ин замина зарурати дарки илмӣ дастгоҳи концептуалӣ ва таҳияи асосҳои дақиқи назариявӣ таҳлили таҳдидҳои иттилоотӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад.

2. Соҳаи иттилоотии кишварҳои Осиёи Марказӣ бо як қатор хусусиятҳои хоси вобаста ба тафовут дар сатҳи рушди системаҳои миллии иттилоотӣ, сохторҳои институтсионалӣ, дараҷаи рақамикунонӣ, инчунин заминаи сиёсӣ ва ҳуқуқии танзими фазои иттилоотӣ тавсиф мешавад. Дараҷаи фарҳанги иттилоотӣ дар ҳар як кишвари алоҳида низ, аз ҷумла ҷузъҳои институтсионалӣ ва оммавии дарки иттилоот, ки бевосита ба устувории ҷомеа ба таъсири иттилоотии беруна таъсир мерасонад, аҳамияти калон дорад.

Ин тафовутҳо гуногунрангии бархӯрдҳои давлатҳои минтақаро барои таъмини амнияти иттилоотӣ ва муқовимат ба таҳдидҳои иттилоотӣ муайян кардааст. Ҳар як давлати Осиёи Марказӣ стратегияи худро дар асоси афзалиятҳои миллий, сохтори сиёсӣ, сатҳи рушди технологӣ ва дастурҳои сиёсати хориҷӣ таҳия мекунад. Дар натиҷа, барои вокуниш ба мушкилоти иттилоотӣ муносибати ягона вучуд надорад ва натиҷаҳои бадастомада ҳам аз ҷиҳати самаранокӣ ва ҳам аз ҷиҳати миқёси татбиқ фарқ мекунанд.

Бо вучуди ин, сарфи назар аз хусусиятҳои миллий, ҳамаи кишварҳои минтақа таҳдиди умумии марбут ба таъсири иттилоотӣ, таблиғоти таҳрибкорона, таҳдидҳои киберӣ ва даҳлат ба равандҳои иттилоотӣ аз

берунро эътироф мекунанд. Ин барои тавсеаи ҳамкорӣ ва ҳамоҳангсозии талошҳо дар чаҳорчӯби шаклҳои бисёрҷониба, аз ҷумла СААД, СҲШ, инчунин созишномаҳои дуҷониба миёни кишварҳои минтақа имкон фароҳам меорад.

3. Дар баробари дигар давлатҳои Осиёи Марказӣ соҳаи иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо як қатор хатарҳо ва ҳолишҳо рӯбарӯ аст, ки дар байни онҳо таҳдидҳои иттилоотӣ бештар намоён мешаванд. Дар шароити афзояндаи осебпазирии фазои иттилоотӣ, ин таҳдидҳо ҳамчун катализатор ва омили нерӯбахши равандҳои дигари бесуботкунанда баромад мекунанд. Аз ҷумла, онҳо ба тезу тунд шудани ихтилофҳои этникӣ ва сарҳадӣ мусоидат намуда, мушкилоти дастрасӣ ба захираҳои обро мушкил мегардонанд, таъсири ифротгароии динию сиёсиро афзоиш дода, дар самтҳои муҳоҷирати меҳнатӣ, қочоқи маводи муҳаддир ва ғайрияти гурӯҳҳои муташаккили ҷиноии фаромиллӣ хатарҳои иловагӣ ба вучуд меоранд.

Ҳамин тариқ, амнияти иттилоотӣ ба як масъалаи фарогир табдил меёбад ва онро на танҳо ҳамчун як соҳаи мустақили сиёсати давлатӣ, балки ҳамчун ҷузъи асосии таҳияи стратегия ва барномаҳои таъмини амнияти миллӣ ва минтақавӣ баррасӣ кардан лозим аст. Ин тақозо мекунад, ки ниҳодҳои дахлдори давлатӣ, марказҳои таҳлилӣ ва шарикони байналмилалӣ дар раванди таҳияи воқунишҳои ҳамаҷониба ба ҳолишҳои муосир омили иттилоотиро ба инобат гиранд. Нодида гирифтани ин муносибат метавонад боиси нодида гирифтани таъсири таъсири иттилоотӣ ба суботи иҷтимоию сиёсии кишвар ва дар маҷмӯъ дар минтақа гардад.

4. Дар шароити рушди босуръати технологияҳои рақамӣ ва тавсеаи бесобиқаи доираи таҳдидҳои иттилоотӣ, ки сарҳади давлатиро ба осонӣ паси сар мекунанд, зарурати воқуниши дастаҷамъона ба ин ҳолишҳо рӯз то рӯз равшантар мегардад. Хусусияти фаромарзии ҳамлаҳои иттилоотии муосир, суръати баланди паҳншавии онҳо ва қобилияти таъсир расонидан ба суботи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии давлатҳо зарурати эҷоди механизмҳои устувори ҳамкориҳои байнидавлатиро дар соҳаи амнияти иттилоотӣ муайян мекунад.

Маҳз ҳамин воқеиятҳо кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба таҳия ва татбиқи шаклҳои дастаҷамъонаи муқовимат ҳавасманд кардаанд. Тоҷикистон дар ҷаҳорҷӯби сохторҳои бисёрҷониба, аз қабили СҲШ, СААД, инчунин дар сатҳи дучониба дар таҳияи механизмҳои табодули иттилоот, мониторинги муштарак, ҳамоҳангсозии амнияти киберӣ ва бунёди заминаи ягонаи меъёрии ҳуқуқии мубориза бо таҳдидҳои иттилоотӣ фаъолона иштирок мекунад. Таъсиси чунин институтҳо ва платформаҳои ҳамкорӣ на танҳо ба баланд бардоштани устувории системаҳои амнияти миллӣ, балки ба ташаккули стратегияи дастаҷамъии минтақавӣ, ки қодир ба воқуниши муассир ба ҷолишҳои ҳам сохторҳои харобиовари ғайридавлатӣ ва ҳам субъектҳои эҳтимолии сиёсати хориҷӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ҳамчун воситаи таъсири геополитикӣ равона шудааст.

5. Дар шароити геополитикии муосир субъектҳои беруна барои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии худ тамоми арсенали технологияҳои иттилоотии муосирро фаъолона истифода мебаранд. Дар ин раванд воситаҳои фишори психологӣ, таъсири иттилоотӣ-тарғиботӣ, инчунин воситаҳои ахборотию техникии таъсиррасонӣ ба системаҳои ниҳоят муҳим мавқеи махсусро ишғол мекунанд. Фазаи иттилоотӣ ба майдони муқовимати ниҳон табдил меёбад, ки дар доираи он кӯшишҳо барои таҳқири шуури ҷамъиятӣ, коста кардани эътимод ба ниҳодҳои давлатӣ ва ноором кардани вазъи сиёсии дохилӣ сурат мегиранд. Усулҳои иттилоотӣ ва равонӣ ва иттилоотию таблиғотӣ ба ташаккули муносибатҳои зарурии рафторӣ ва идеологӣ нигаронида шудаанд, дар ҳоле ки воситаҳои иттилоотӣ ва техникӣ барои ҳалалдор кардани фаъолияти инфрасохторҳо, ихроҷи маълумот ва гузаронидани ҷосусии киберӣ истифода мешаванд. Ҳамаи ин шаклҳои таъсир дар доираи стратегияҳои гибридӣ истифода мешаванд, ки аз давлатҳо, аз ҷумла кишварҳои Осиёи Марказӣ тақозо мекунад, ки ба таҳкими амнияти иттилоотии худ ва таҳияи механизмҳои устувори муқобила таваҷҷуҳи бештар зоҳир кунанд.

6. Дар шароити воқеияти ҷаҳонии муосир таъмини сатҳи муносиби амнияти миллӣ воқуниши саривақтӣ ва муассирро ба таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолӣ, ки метавонанд ба манфиатҳои ҳаётии шахсият, ҷомеа ва давлат зарар расонанд, тақозо менамояд. Ҷазои иттилоотӣ ҳамчун як соҳаи нави стратегӣ ба ҷузъи ҷудонашавандаи тамоми сатҳҳои ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ табдил ёфта, онро ба доираи васеи таъсироти харобиовар осебпазир месозад.

Вобастагии мутақобилаи шабакаҳои глобалии компютерӣ ва осебпазирии баланди онҳо ба намудҳои гуногуни даҳлат - ҳам қасдан ва ҳам тасодуфӣ - барои истиқлолияти миллӣ, суботи иҷтимоӣ ва ҳуқуқҳои шаҳрвандон хатарҳои ҷиддӣ эҷод мекунанд. Оқибатҳои чунин таъсирҳо метавонанд аз ҳамлаҳои киберӣ ба иншооти муҳими инфрасохторӣ то маърақаҳои васеъмиқёси иттилоотӣ ва таблиғотӣ, ки ба ноором кардани вазъи сиёсии дохилӣ нигаронида шудаанд, фарқ кунанд.

Аз ин лиҳоз, зарурати таҳия ва пайваста такмил додани заминаи ҳуқуқӣ ҷиҳати таъмини ҳифзи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат аз таҳдидҳои иттилоотӣ махсусан муҳим мегардад. Чунин заминаи ҳуқуқӣ бояд ҳам ўҳдадорҳои байналмилалӣ ва ҳам хусусиятҳои муҳити миллии иттилоотиро ба назар гирифта, мувозинати байни таъмини амният ва эҳтироми принципҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсонро таъмин намояд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои он метавонанд дар фаъолияти касбии мутахассисон дар соҳаи муносибатҳои байналхалқӣ, сиёсатшиносӣ, фаъолияти иттилоотӣ-таҳлилӣ ва журналистика бо мақсади баланд бардоштани самаранокии рушди низоми амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон муфид будани худро собит созанд. Муқаррароти аслий, дастурамалҳо, ҳуҷҷатҳои тавсияҳои илмӣ дар мавзӯи таҳқиқотӣ метавонад ҳамчун манбаи муҳимми илмӣ ва заминаи таҷрибавӣ дар баррасии минбаъдаи масъалаҳо дар соҳаи амнияти иттилоотӣ, мушкилоти ниҳодҳои сохторие, ки ин гуна фаъолиятро дар ҷазои иттилоотии кишвар татбиқ менамоянд, хизмат намояд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дақиқ будани маълумотҳо, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот, мебошанд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ манзур карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзуи «Хатарҳои иттилоотӣ ва роҳҳои муқовимат бо онҳо дар қаринаи ҳамкориҳои амниятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар чоряки аввали асри XXI» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих ба шиносномаи ихтисоси 6D020201 – Таърихи муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати хориҷӣ (илмҳои таърих) мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Таҳия, асосноккунӣ, коркард ва таҳлили ҳамаҷонибаи мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ маҳсули фаъолияти шахсии муаллиф мебошад. Ҳамаи давраи иҷроиши нақшаи кории илмӣ-таҳқиқотии пешбинишуда бо иштирок ва пешниҳоди бевоситаи муаллиф роҳандозӣ гардидаанд. Саҳми шахсии муаллиф дар пешниҳоди роҳҳои омӯзиш ва таҳлили хатарҳои иттилоотӣ дар шароити афзоиш ва густариши таҳдидҳои иттилоотии ҷаҳонӣ ва дар робита ба ин, тавсеаи ҳамкориҳои минтақавӣ ва байналхалқӣ дар самти муқовимат ба таҳдидҳои иттилоотӣ дар бахшҳои техникӣ ва сиёсӣ инъикос ёфта, имконият ва роҳҳои рушди низомии амнияти иттилоотиро нишон додааст.

Тасвир ва амалсозии натиҷаҳои рисола дар марҳилаҳои гуногуни иҷрои он амалӣ карда шудааст. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар мақолаҳои илмӣ муаллиф инъикос ёфтаанд.

Рисолаи диссертатсионӣ дар чаласаи васеи кафедраи минтақашиносии хориҷии факултети муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима шуда, барои Ҳимояи ошкоро пешниҳод гардидааст.

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Аз рӯи мавзуи диссертатсия муаллиф 7 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 3 мақолаи илмӣ дар маҷмуи мақолаҳои конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ба таърифи расонидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 177 саҳифаи матни компютерӣ таълиф гардида, аз муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, зербобҳо, хулоса ва рӯйхати адабиёт ва сарчашмаҳои истифодашуда иборат мебошад.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚОТИ КОНСЕПСИЯИ ХАВФҲОИ ИТТИЛООТӢ

1.1. Таъриф ва тавсифи хатари иттилоотӣ дар адабиёти илмӣ

Дар ибтидои асри XXI дар сохтори муносибатҳои байналмилалӣ тағйироти кулӣ ба амал омад. Пас аз анҷоми ҷанги сард ва бартарияти кӯтоҳмуддати модели яккутбӣ таҳти сарвари Иёлотҳои Муттаҳида, дар сиёсати байналмилалӣ марказҳои нави қудрат ва иштирокчиёни равандҳои геополитикӣ ташаккул ёфтанд. Ин дигаргунӣҳо дар пасманзари паҳншавии босуръати ҷаҳонишавӣ бо рушди технологияҳои рақамӣ ва иттилоотӣ коммуникатсионӣ сурат гирифта, дар навбати худ боиси пайдоиши воқеияти нави геополитикӣ - ҷӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ ва ҷӣ дар сатҳи минтақавӣ гардид. Соҳаи иттилоот ба майдони рақобати байни давлатҳо, корпоратсияҳои трансмиллӣ ва сохторҳои ғайридавлатӣ табдил ёфт. Ташаккули геополитикаи иттилоотӣ бо афзоиши шумораи таҳдидҳои иттилоотӣ, ки ҳамчун воситаи таъсиррасонӣ ба сиёсати дохилии давлатҳо ба вуҷуд омадаанд, ҳамроҳӣ мекард. Татбиқи чунин таҳдидҳо бештар аз ҷониби субъектҳои алоҳидаи сиёсати байналмилалӣ барои ишғол намудани мавқеи бартаридошта дар фазои иттилоотӣ, идоракунии шуури ҷамъиятӣ, таъсир расонидан ба институтҳои сиёсӣ, идеология, кодексҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ ва ҳатто ба низоми ҳувиати миллӣ вобаста буд.

Таҳдидҳои иттилоотӣ, ки тавассути ҷорӣ намудани технологияҳои муосири иттилоотӣ, ки ба паст задани арзишҳои суннатии иҷтимоӣ, аз байн бурдани ҳувиати миллӣ ва ноором кардани низоми сиёсӣ, аз даст рафтани истиқлолият, вайрон кардани тамомияти арзии давлат нигаронида шудаанд, амалӣ мегарданд [90, с. 3].

Дар ин замина масъалаҳои дахлдор ба таҳқиқи усулу равишҳои нави таърирасонии иттилоотӣ дар соҳаи сиёсӣ, ошкор кардани захира ва имкониятҳои мубориза бо хатарҳои пайдошуда дар маркази диққати муҳаққиқону коршиносон қарор гирифтааст.

Љумхуриҳои Осиёи Марказӣ намунаи давлати миёнаҳол мебошанд, ки бо мушкилоти зиёде ба рушди устувори минтақа, аз қабيلي фирори мағзҳо, тафовутҳои ошкори минтақавӣ, сатҳи баланди коррупсия, набудани шаффофият, набудани барномаҳои созгор, татбиқи тараққиёти сусти иқтисодӣ, васеъшавии харобиовари шаҳр ва ғайраҳо монеъ мешаванд:

Маҷмуи мушкилоти номбаршуда ҳолишҳои низоъбарангези Осиёи Марказиро сабаб мешаванд. Эҷоди низоми амнияти иттилоотӣ ошкор кардани манбаъҳои хатарот ва ҳолишҳои иттилоотиро пешбинӣ менамояд. Маъмулан чор амалеро, ки ҳамроҳ бо иттилоот тавлид мешаванд, ҷудо мекунанд, метавонанд дар худ ҳолишҳоро ниҳон кунанд: ҷамъоварӣ, модификатсия (таҳриф), кучондан ва нобуд кардани иттилоот. Ин амалҳо ҳангоми баррасии таснифи хатарот ва ҳолишҳои иттилоотӣ бунёдӣ ба ҳисоб мераванд. Дар ин робита метавон хатарҳо ва таҳдидҳои дохилӣ ва берунии иттилоотиро ҷудо намуд. Манбаъҳои дохилии хатарҳо метавонанд: 1. Кормандони ташкилот; 2. Таъминоти барномавӣ; 3. Дастгоҳҳо. Хатарҳои дохилӣ метавонанд дар шаклҳои зерин зухур ёбанд: - хатогии истифодабарандагон ва маъмурони системавӣ; - муқаррароти ҷамъоварӣ, коркард, интиқол ва нест кардани иттилоотро вайрон кардани кормандони фирма; – хатогӣ дар кори таъминоти барномавӣ; - аз кор баровардани таҷҳизоти компютерӣ. Ба манбаъҳои берунии таҳдидҳо мансубанд: 1. Вирусҳои компютерӣ ва барномаҳои зараровар; 2. Ташкилотҳо ва шахсони алоҳида; 3. Фалокатҳои табиӣ.

Зимнан бояд ёдовар шуд, ки хатарҳои беруна дар шаклҳои зерин зухур мекунанд: - бо вирусҳо ва дигар барномаҳо масмум намудани компютерҳо ва нармафзорҳо; - дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумоти корпоративӣ; - пайгирии иттилоот аз сохторҳои рақобаткунанда, хадамоти махсус ва иктишофӣ; - ба вуқӯъ пайвастанӣ садамаҳо, сухторҳо, фалокатҳои техногенӣ.

Тавре ки маълум аст, хатарҳо мутобиқ ба усулу воситаҳои таъсиргузори дар адабиёти илмӣ чун: хавфҳои иттилоотӣ, таҳдидҳои иттилоотӣ, радиоэлектронӣ ва ҳуқуқиву ташкилотӣ тасниф шудаанд.

Ба хатарҳои иттилоотӣ чунин амалҳоро метавон рабт дод: - ғайриқонунӣ роҳ ёфтан ба захираҳои иттилоотӣ; - нусхабардории ғайрирасмӣ додаҳо дар низомҳои иттилоотӣ; - аз худ кардани технологияи коркарди иттилоот; - ҷамъоварӣ ва истифодаи зиддиқонуни ахборот; - истифода аз абзорҳои иттилоотӣ.

Дар ҷомеаи иттилоотии имрӯза, ки қисмати бештари иттилоот дар шакли электронӣ маҳфуз дошта мешавад, хатарҳои иттилоотӣ ҳар чи бештар мубрам ва арзишманд мегарданд. Хатарҳои иттилоотӣ таҳдидҳои потенциалие мебошанд, ки метавонанд ба низом ва муҳити иттилоотии давлат зарари калон расонанд. Онҳо метавонанд аз манбаъҳои берунӣ ва ҳам аз дохили худ низом зухур кунанд. Хатарҳои иттилоотӣ метавонанд аз рӯйи табиат ва сарчашмаҳои худ гуногун бошанд. Онҳо метавонанд технологӣ (бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ) ё ғайритехнологӣ (вобаста ба омили инсонӣ ё ҳолатҳои иҷтимоӣ), беруна (вобаста ба омилҳои таъсирбахши беруна) ё дохилӣ (ки бо амал ва ҳатогиҳои худ система) бошанд.

Фаҳмиши хатарҳои иттилоотӣ ва таснифи онҳо ҷанбаҳои муҳимми соҳаи амнияти иттилоотӣ мебошанд ва дар мушаххас кардани ҷолишҳо, ҷанбаҳои осебпазир ва коркарди ҷораҳои дахлдор ҷиҳати ҳифзи амнияти иттилоотӣ кумак мерасонанд.

Дар луғати тафсирии С. И. Ожегов таҳдид ба маънии хатари эҳтимолӣ, яъне хатари ҳоло амалӣ нашуда омадааст [122]. Аз ин рӯ, мафҳуми таҳдид ҳоло раванди фарорасии тағйиротро дар назар надошта, балки хатари онро дорад. Хатарҳои иттилоотии охири солҳои 80 - аввали 90 –уми асри ХХ масоили алоқаманд ба ҳифзи иттилоот мутахассисонро дар соҳаи амнияти компютерӣ ва истифодабарандагони компютерҳоро нигарон кардаанд. Ин амр ба тағйиротҳои амиқе, ки технологияи компютерӣ ба ҳаёти мо ворид кардааст, алоқаманд аст.

Маъмулан чунин ҳисобида мешавад, ки низомҳои иттилоотии имрӯза дар иқтисодиёт механизми мураккабест, ки аз миқдори зиёди унсурҳои

мустақилияти дараҷаҳои гуногуни ба ҳам алоқаманд ва дар робитабуда таркиб ёфтааст.

Тақрибан ҳар кадоми онҳо метавонад аз кор барояд ё аз таъсири беруна мутаассир шавад. Новобаста ба методҳои гаронарзиши истифодашаванда, фаъолияти низомҳои иттилоотии компютерӣ мавҷудияти камбудихоро дар ҳифзи иттилоот ошкор кард.

Дар адабиёти илмӣ таҳти истилоҳи хатари иттилоотӣ амале ё иқдومه тавсиф карда мешавад, ки метавонад ба таҳлил, таҳриф ё корбурди ғайриқонунии захираҳои иттилоотӣ, аз ҷумла, иттилооти махфӯзшуда, интиқолёфта ва коркардшуда, инчунин абзорҳои барномавӣ ва дастгоҳӣ оварда мерасонад. Агар арзиши иттилоот ҳангоми ҳифз ё паҳн шудани он гум шавад, пас таҳдиди харобшавии махфӣ будани иттилоот ба миён меояд. Агар иттилоот тағйир ёбад ё бо гум шудани арзиши он нест шавад, хатари тамомияти иттилоот ба миён меояд. Ҳамин тавр, татбиқи хатар ба амнияти иттилоотӣ дар вайроншавии махуфӣ, тамомият ва дастрасии иттилоот ифода меёбад. Таҳрибкор метавонад бо иттилооти махфӣ шинос шуда, онро рамзгузорӣ намояд ё нест кунад, инчунин маҳдуд ва дастрасии истифодабарандаро ба иттилоот масдуд намояд. Дар ин ҳолат таҳрибкор метавонад ё корманди корхона ё шахси бегона бошад. Ҳамзамон арзиши иттилоот метавонад дар ҳолати хатоҳои тасодуфӣ ҳаёти кормандони корхона ё ҳаводиси табиӣ коҳиш ёбад.

Хавфҳои иттилоотӣ метавонанд дар ҳолатҳои зерин ба миён оянд: бо сабабҳои табиӣ, монанди офати табиӣ — сухтор, раъду барқ, обхезӣ, тундбод ва дигар сабабҳо, инчунин аз таъсири омили инсонӣ. Омили инсонӣ, дар навбати худ, ба якчанд категорияҳои хавф тақсим мешавад: хавфҳои табиати тасодуфӣ ва ғайриоддӣ. Ин хатарҳо бо хатогихое, ки дар чараёни таҳия, коркард ва интиқоли иттилооти гуногун, аз ҷумла ҳуҷҷатҳои илмӣ, техникаӣ, тижоратӣ, асҳорӣ ва молиявӣ ба вуҷуд меоянд, алоқаманданд. Инҳо инчунин фош шудани дониш ва маълумоти махсусро дар бар мегиранд, ки дар натиҷаи муҳочирати аҳоли ва сафар ба хориҷа ба вуҷуд омадаанд.

Хавфҳое, ки дар натиҷаи хатогихо дар марҳилаи тарҳрезӣ, таҳия ва истеҳсоли системаҳо ва ҷузъҳои онҳо (аз ҷумла биноҳо, иншоот, компютерҳо, таҷҳизоти алоқа, системаҳои амалиётӣ, замимаҳо ва ғ.), инчунин мушкилот дар кори таҷҳизот аз сабаби паст будани сифати он ба вучуд меоянд; - хатоҳо дар раванди омодаسازی ва коркарди иттилоот (хатоҳои барномарезӣ ва истифодабарандагон бо сабаби салоҳияти ғайрикофӣ ва хидматрасонии бесифат, операторон ҳангоми омодаسازی, воридسازی ва берун кардани маълумотҳо, таҳрир ва коркарди иттилоот); - хатарҳои ба иллати амалҳои барқасдкорона ва муғризонаи одамон ба вучуд омада; - таҳдидҳое, ки бо паҳн кардан, таҳриф кардан ва несту нобуд кардани комёбиҳои илм, корнамоиҳои истеҳсолӣ ва технологияи нав таҳти таъсири манфиатҳои ғаразнок ё дигар манфиатҳои ҷамъиятӣ (аз ҷумла ҳуҷҷатҳо, нақшаҳо, материалҳои аёнии кашфиёт ва ихтироот, инчунин дигар захираҳои дахлдор) алоқаманданд; - гуш кардан ва нақл кардани суҳбатҳои хизматӣ, илмиву техникӣ ва тиҷоратӣ. Хатарҳои мақсаднок ҳадафи зарар расонданро ба истифодабарандагони системаҳои иттилоотӣ дошта, ба хатарҳои фаъол ва ғайриффаъол ҷудо мешаванд. Хатарҳои ғайриффаъол, маъмулан, ба истифодаи ғайрирасмии захираҳои иттилоотӣ равона шуда, дар ин ҳол ба амали онҳо таъсир намерасонанд. Ба хатари ғайриффаъол аз ҷумла, кӯшиш таҳсили иттилоот дар каналҳои алоқа тавассути гушқуниҳо тааллуқ дорад. Хатарҳои фаъол ҳадафи ҳалалдор кардани раванди муътадили фаъолияти системаро тавассути таъсири мақсаднок ба захираҳои дастгоҳӣ, барномавӣ ва иттилоотӣ таъқиб мекунад.

Ба хатарҳои фаъол, аз ҷумла, вайрон кардан ё фишороварии радиоэлектронии хатти алоқа, аз кор баровардани системаи оперативӣ, таҳрифи маълумотҳо дар базаи маълумотҳо ё иттилооти системавӣ тааллуқ дорад. Манбаъҳои хатарҳои фаъол метавонанд амали бевоситаи таҳрибкорон, вирусҳои барномавӣ бошанд.

Хатарҳои мақсаднок ба хатарҳои дохилӣ ва берунӣ ҷудо мешаванд. Хатарҳои дохилӣ аксаран бо ташаннуҷи иҷтимоӣ ва муҳити вазнини ахлоқӣ

муайян карда мешаванд. Хатарҳои берунӣ бо амалҳои барқасдонаи рақибон, шароити иқтисодӣ (офатҳои табиӣ) карда мешаванд. Тибқи маълумоти сарчашмаҳои хориҷӣ ҷосусии саноатӣ васеъ паҳн шудааст, аз қабili зарар расондан ба соҳиби сирри тиҷоратӣ, ҷамъоварии ғайриқонунӣ, аз худ кардан ва интиқоли маълумотҳое, ки сирри тиҷоратӣ доранд. Ба хатарҳои асосии амният мансубанд: истифодаи нодурусти захираҳо; ифшои маълумоти махфӣ; кам кардани арзиши иттилоот; истифодаи захираҳои иттилоотӣ бидуни иҷозат; мубодилаи беиҷозати маълумот; нодида гирифтани маълумот; рад кардани хизматрасонӣ.

Ба воситаҳои татбиқи хатари ифшои маълумоти махфӣ метавонанд дастрасии беиҷозат ба пойгоҳи додаҳо, гӯш кардани каналҳо ва ғайра тааллуқ дошта бошанд. Дар ҳама ҳолат гирифтани иттилоот, ки мансуб ба гурӯҳи одамон бошанд, ба коҳиш ёфтан ва ҳатто нест шудани иттилоот оварда мерасонад. Амалишавии хатарҳо натиҷаи яке аз амалҳо ва рӯйдодҳои зерин мебошад: ифшои иттилооти махфӣ, кучиши иттилооти махфӣ ва дастрасии беиҷозат ба иттилооти ҳифзшаванда.

Хатари иттилоотӣ – ҳамчун таъсири иттилоотии мақсадноки ошкору ниҳонӣ ба ҳамдигар бо мақсади гирифтани нафъи муайяни моддӣ фаҳмида мешавад. Хатари иттилоотӣ ҳамон вақт самара медиҳад, ки ба нуктаҳои осебпазири низомҳои иттилоотӣ расонда шавад. Дар ин замина он зернизомҳое, ки ба иттилооти воридшаванда ҳассос ҳастанд, аз ҷумла, низоми қабули қарорҳо, низоми идоракунӣ аз лиҳози амнияти иттилоотӣ осебпазир ба шумор мераванд. Дар ин маврид метавон аз истилоҳи ҳадафи иттилоотӣ истифода бурд, ки таҳти таъсири хатарҳо ва ҳамлаҳои иттилоотӣ қарор мегиранд.

Хатари иттилоотӣ роҳ ё равиши ба даст овардани иттилооти махфӣ дар шакли мушаххаси зухурёбии он фаҳмида мешавад. Хатари иттилоотӣ хислати самтӣ ё ҳадафманд дошта, ба ҷойҳо ва ҳадафҳои мушаххас равона шудаанд. Маъмулан инҳо объектҳои марказонидашудани иттилооти махфӣ, биноҳо, иншоотҳо, ки гуфтушунидҳои муҳим гузаронда мешаванд,

маҳфузгоҳҳои иттилоот, хатҳои алоқаҳои дохилӣ ва берунии кабелӣ ва бесим, чойҳои коркарди иттилоот, хизматчиёни соҳибмансаб мебошанд. Маҷмуи ҳадафҳои хатари иттилоотӣ фазои хатарҳои иттилоотиро ташкил медиҳанд. Ҳамин тавр, татбиқи таҳдидҳо ба амнияти иттилоотӣ дар ҳалалдор кардани махфият, тамомиёт ва дастрасии иттилоот ифода мегардад. Таҳрибкор метавонад бо иттилооти махфӣ шинос шуда, онро ислоҳ намояд, ё нест кунад, инчунин дастрасии истифодабарандагони расмиро ба иттилоот маҳдуд ё масдуд намояд. Дар ин ҳол таҳрибкор метавонад корманди ташкилот ё шахси бегона бошад. Ҳамзамон ба илова, арзиши иттилоот метавонад бо иллати хатоҳои тасодуфӣ, беихтиёри кормандон ва дигар рӯйдодҳои ғайричашмдошт коҳиш ёбад. Хатарҳои иттилоотӣ вобаста ба объекти ҳамлашон ба давлат, ширкат, шахси алоҳида нигаронида мешаванд.

Дар шароити таҳдиди иттилоотӣ ба давлат чунин навъҳои хатарҳоро метавон ҷудо кард: 1. Ҷангҳои иттилоотӣ; 2. Бархӯрдҳои иттилоотӣ; 3. Силоҳи иттилоотӣ, ҳамлаҳои киберӣ; 4. Ҷосусии киберӣ; 5. Паҳн кардани иттилооти хизматии махфӣ (иттилоотии худӣ).

Муҳаққиқон ҳамзамон чунин навъҳои хатарҳои иттилоотиро маъмул донистаанд: мушоҳидаҳои киберӣ, ҷанги иттилоотӣ, фošсозихо, тақаллуби маҷозӣ, абзори иттилоотӣ, берун шудани иттилоот, дастрасии беиҷозат, фишинг, бархурди иттилоотӣ; сайтҳои қалбакӣ, ҷосусии киберӣ [146].

Бо назардошти табиати ба вучудой, хатарҳо: табиӣ ва сунӣ дониста шудаанд. Вобаста ба манбаъи бевосита пайдошавӣ хатарҳо чунин мешаванд: а) хатарҳое, ки манбаъҳои мустақими онҳо муҳити табиат ҳастанд: офатҳои табиӣ, бодҳои магнитӣ, радиатсия ва ғайра; б) хатарҳое, ки сарчашмаи он инсон мебошад. Масалан, ифшо, интиқол ё гум кардани дастрасӣ ва паҳнкунӣ, аз қабилӣ паролҳо, калидҳои рамзгузорӣ, қортҳои мушаххас ва гузарномаҳо; в) таҳдидҳое, ки сарчашмаи бевоситаи онҳо абзорҳои барномавӣ - дастгоҳии иҷозатдодашуда мебошанд. Масалан, оғози барномаҳои технологӣ, ки метавонанд дар сурати қорбурди бесалоҳиятона боиси талафёбии қобилияти қорӣи система ё тағйиротҳои бебозгашт дар

система (қолаббандӣ ё бозсохторёбии расонаҳо, нест шудани додаҳо ва ғайра) мешаванд. Хатарҳое, ки сарчашмаҳои бевоситаи онҳо абзорҳои барномавӣ - дастгоҳии беиҷозат мебошанд. Масалан, ғайрирасмӣ ворид кардан ва истифода бурдани барномаҳои қайднашуда (бозиҳо, барномаҳои омӯзишӣ, технологӣ ва ғайра, ки барои иҷрои вазифаҳои хизмати таҳрибкор зарур нестанд) бо харҷи беасоси захираҳо (боркунии протсессор, ғасби хотираи оперативӣ ва хотира дар расонаҳои берунӣ), сирояти компютер бо вирусҳои функсияҳои харобиовар дошта.

Омилҳои зуҳури хатарҳо инҳоянд: табиӣ, инсонӣ, барқасдона, тасодуфӣ, ғаёол, ғайриғаёол, дохилӣ, берунӣ. Хатарҳои ғайриғаёол маъмулан ба истифодаи беиҷозати захираҳои иттилоотӣ равона карда шуда, дар ин ҳол ба амали онҳо таъсир намерасонанд. Аз ҷумла, кӯшиши ба даст овардани иттилооте, ки дар хатҳои алоқа давр мегарданд, бо роҳи гӯш кардани онҳо. Хатарҳои ғаёол ҳадафи ҳалалдор кардани раванди муътадили амали системаро тавассути таъсиррасонии ҳадафмандона ба захираҳои дастгоҳӣ, барномавӣ ва иттилоотӣ таъқиб мекунанд. Масалан, ба хатарҳои ғаёол шомил мешаванд, хароб кардан ё паҳши радиоэлектронии хатти алоқа, аз кор баровардани системаи оператсионӣ, таҳрифи гузоришҳо ё маълумотҳо дар базаи додаҳо ё иттилооти системавӣ ва ғайра. Сарчашмаҳои хатарҳои ғаёол метавонанд амали ҳамлагарон, вирусҳои барномавӣ ва монанди инҳо бошанд. Хатарҳои дохилӣ аксаран бо ташаннуҷи иҷтимоӣ ва муҳити вазнини ахлоқӣ муайян карда мешаванд. Хатарҳои берунӣ бо иқдоми хасмонаи ҳарифон, вазъияти нобоби иқтисодӣ ва сабабҳои дигар (аз ҷумла, фалокатҳои табиӣ) муайян карда мешаванд.

Таҳдидҳои ғаёол ба кори системаҳои муосири иттилоотӣ ва шабакаҳои коммуникатсионӣ хатари ҷиддӣ эҷод мекунанд. Чунин таҳдидҳо на танҳо нобуд кардан ё бастани хатҳои алоқави радио ва электронӣ, балки шаклҳои мураккабтари даҳлат, аз қабилӣ ҳамлаҳои киберӣ, ки ба фалаҷ кардани ғаёолияти инфрасохтори муҳим равона шудаанд, дохил мешаванд. Масалан, ҳамлагарон метавонанд ҳамлаҳои DDoS-ро барои пурборкунии

серверҳо истифода баранд, ки ин боиси муваққатан дастнорас шудани хидматҳо мегардад. Инчунин зарур аст, ки нокомии эҳтимолии системаҳои оператсионӣ дар натиҷаи ҷорӣ кардани нармафзори зараровар, ки метавонанд дастрасӣ ба маълумотро манъ кунанд ё системаро комилан ғайрифаъол созанд.

Ҳасоди гузоришҳо ва додаҳо дар пойгоҳи додаҳо ё иттилооти система низ як таҳдиди ҷиддӣ аст. Ин метавонад дар натиҷаи кори хакерҳо, хатогиҳои нармафзор ё хатои инсон рух диҳад. Масалан, дастрасии беиҷозат ба пойгоҳи додаҳо метавонад ба тағйир додани маълумоти муҳим оварда расонад, ки дар навбати худ метавонад барои тиҷорат ё муассисаи давлатӣ оқибатҳои ҷиддӣ дошта бошад.

Сарчашмаҳои таҳдидҳои ғаёл метавонанд ҳам омилҳои беруна ва ҳам дохилӣ бошанд. Таҳдидҳои беруна маъмулан амалҳои гурӯҳҳо ё давлатҳои душманонаро дар бар мегиранд, ки метавонанд барои ноором кардани як кишвар ё ба даст овардани ғоидаи иқтисодӣ кӯшиш кунанд. Чунин амалҳо ҳамлаҳои ҷосусӣ, ҷанги киберӣ ва ҳатто амалҳои ҷисмонии саботажро дар бар мегиранд.

Таҳдидҳои дохилӣ, дар навбати худ, аксар вақт бо шиддати иҷтимоӣ ва муҳити мураккаби ахлоқӣ муайян карда мешаванд. Масалан, норозигии кормандон аз кори худ, паст будани маош ё болоравии мансаб боиси он мегардад, ки нисбати ширкат ё ташкилот чора андешанд. Чунин амалҳо метавонанд ихроҷи иттилооти зараровар, таҳриби таҷҳизот ё ҳатто фароҳам овардани шароит барои ихроҷи маълумотро дар бар гиранд. Илова бар ин, таҳдидҳои беруна метавонанд бо сабаби шароити номусоиди иқтисодӣ, ба монанди бӯҳронҳо ё тағироти ногаҳонӣ дар бозор ба вучуд оянд. Ин омилҳо метавонанд суботи тиҷоратро ҳалалдор созанд ва ба зарурати кам кардани ҳайати кормандон оварда расонанд, ки дар навбати худ эҳтимолияти таҳдидҳои дохилиро зиёд мекунанд. Набояд фаромӯш кард, ки офати табиӣ бевосита ба харобшавии сохтор ва вайрон шудани низоми алоқаи коркарди ахборот оварда мерасонад.

Ҳамин тариқ, таҳдидҳои ғайриқонуниро як мушкилоти гуногунҷабҳа мебошанд, ки муносибати ҳамаҷонибаро барои пешгирӣ ва кам кардани хатари онҳо тақозо мекунад. Ин ҳам тадбирҳои техникӣ, аз қабيلي насби системаҳои амниятӣ ва навсозии мунтазами нармафзор ва ҳалли сомониро дар бар мегирад, ки барои беҳтар кардани ахлоқ ва баланд бардоштани огоҳии кормандон аз таҳдидҳои эҳтимоли нигаронида шудаанд.

Хатарҳои иттилоотӣ, ки алайҳи корхонаҳо ва ниҳодҳои истеҳсоли равона шудаанд, чунин қишрбандӣ карда мешаванд: - фашсозӣ, берун кардани иттилоот, воридшавии ғайрирасмӣ, барои шахсони физикӣ: мушоҳидаҳои киберӣ; тақаллуби маҷозӣ; фишингҳо (нашри маълумотҳои хусусӣ: дохилшавӣ, рамз, рақами корти бонкӣ); сайтҳои қалбакӣ [139]. Муҳаққиқон ва коршиносон хатарҳои иттилоотиро вобаста ба ҳадафи нишонгирӣ ба навъҳои зерин ҷудо мекунанд: сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, низоми ва илмиву техникӣ. Тибқи ин таснифот ба хатарҳои дар соҳаи сиёсат ва идораи давлат метавон чунин хатарҳоро мансуб донист: низоми идораи давлатӣ, низоми тасмимгириҳо ва пешниҳоди қарорҳо, системаҳои интихоботӣ, системаҳои телекоммуникатсионии махсус. Дар соҳаи ҳаёти ҷамъиятӣ як қатор таҳдидҳои эҳтимолиро метавон муайян кард: ҳавфҳои, ки бо равандҳои ташаккули афкори ҷамъиятӣ алоқаманданд; ташкилотҳои гуногуни сиёсӣ, гурӯҳҳои ҷамъиятӣ, иттиҳодияҳои динӣ ва сектантӣ, инчунин муассисаҳои, ки ба муҳофизат ва таъмини ҳуқуқи озодидои асосии шахс машғуланд.

Иқтисодиёти муосирро бе инфрасохтори бозғиримоди бонкӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст, ки он як системаи мураккаби унсурҳои ба ҳам алоқаманд аст: аз филиалҳои бонкӣ ва банкоматҳо то системаҳои мукаммали пардохтҳои электронӣ ва марказҳои коркарди маълумот. Устувории он барои ғайриқонунияти тамоми бахши молиявӣ муҳим аст. Ҳар як ҳалалдоршавии ҷиддӣ дар ин система, ҳоҳ киберҳамла, ҳоҳ офати табиӣ ё ноқоии бузурги техникӣ, метавонад ба бӯҳрони молиявии системавӣ оварда расонад, ки барои иқтисодиёт дар маҷмӯъ оқибатҳои фалокатовар дорад. Барои кам кардани

чунин хатарҳо, системаҳои эҳтиётии додаҳо, пойгоҳи додаҳои тақсимшуда таҳия ва татбиқ карда мешаванд ва назорати қатъии киберамният қорӣ карда мешавад. Илова бар ин, бонкҳои марказӣ дар таъмини пардохтпазирии низоми бонкӣ дар шароити бӯҳронӣ тавассути пешниҳоди қарзҳои охирин ва танзими меъёрҳои ғоизӣ нақши калидӣ мебозанд.

Идоракунии вазъи иқтисодӣ дар ҳолатҳои ғавқулодда амалҳои ҳамоҳангшудаи давлат ва баҳши хусусиро талаб мекунад. Ин на танҳо таъмини амнияти аҳоли, балки кам кардани талафоти иқтисодиро низ дар бар мегирад. Дар мавриди офатҳои табиӣ, масалан, барои расонидани кӯмаки молиявӣ ба осебдидагон, таъмини ғайолияти беғосилаи иншооти муҳими инфрасохторӣ ва дастгирии корхонаҳои аз ҳолати ғавқулодда зарардида чораҳои ғаврӣ андешидан лозим аст. Бо ин мақсад нақшаҳои махсуси воқуниш ба ҳолатҳои ғавқулодда, аз ҷумла механизмҳои тақсими захираҳо, кумаки молиявӣ ва барқарорсозии иқтисодиёт тартиб дода мешаванд. Бояд қайд кард, ки самаранокии ин тадбирҳо бештар ба омодагии пешакӣ, ки моделсозии сценарияҳои гуногуни ҳолатҳои ғавқулодда, ташкили фондҳои захиравӣ ва таълими кадрҳо дар бар мегирад, вобаста аст.

Системаи идоракунии алоқаи ҷамъиятӣ, бахусус дар заминаи иқтисодӣ, дар эҷоди эътимод ва субот дар ҷомеа нақши калидӣ дорад. Ин система на танҳо паҳн кардани маълумот дар бораи вазъи кунунии иқтисодӣ, балки ташаккули сиёсати иқтисодӣ, иртибот бо сармоягузoron ва созмонҳои байналмилалиро дар бар мегирад. Муоширати муассир ба ҷалби сармоягузорӣ, идора кардани интизориҳои бозор ва пешгирии воҳима кӯмак мекунад. Дар навбати худ, муоширати бесамар метавонад ба маълумоти бардурӯғ, қоҳиши қолибияти сармоягузории кишвар ва ноустувории бозорҳои молиявӣ оварда расонад. Аз ин рӯ, шаффофият ва саривақтии иттилоот принципҳои асосии идоракунии самараноки муммуникатсияҳои ҷамъиятӣ мебошанд.

Ҷангҳои корпоративӣ ва ҷосусии саноатӣ падидаҳои мебошанд, ки ба иқтисодиёт таъсири назаррас доранд, ки боиси дубора тақсимои сахмияҳои

бозор, аз даст додани моликияти зеҳнӣ ва суғурӯи пешрафти технологӣ мешаванд. Ҷосусии саноатӣ метавонад шаклҳои гуногун дошта бошад, аз дуздии ҳуҷҷатҳои махфӣ то дастрасии беиҷозат ба системаҳои компютерӣ. Ҷангҳои корпоративӣ аксар вақт бо рақобати ҳашмгин, ҷангҳои нархҳо ва дигар усулҳои мубориза барои бозор ҳамроҳ мешаванд. Барои муҳофизат аз ин падидаҳо механизмҳои муассири ҳифзи моликияти зеҳнӣ, инчунин системаи қонунгузорӣ, ки ба пешгирӣ ва рафъи фаъолияти ғайриқонунӣ нигаронида шудаанд, зарур аст. Дар мубориза бо ҷосусии саноатӣ, технологияҳои муосири амнияти киберӣ, инчунин кори хадамоти махсус нақши муҳим доранд.

Дар соҳаи низоми хатарҳои иттилоотӣ ба чунин самтҳо равона шудаанд: захираҳои иттилоотии қувваҳои мусаллаҳ; ҳайат ва низоми идоракунии ҷузъи томиш; низоми назорат ва мушоҳидаҳои доимӣ; пулҳои воридшавии иттилооти хислати стратегӣ, фаврӣ ва кашшофидошта. Дар низоми илмиву техникӣ хатарҳои иттилоотӣ ба соҳаҳои зерин таҳдид мекунад: ғунҷавии навигарии илмиву техникӣ; объектҳои моликияти ақлонӣ; ниҳодҳои пажӯҳишҳои фундаменталӣ ва амалӣ; сохторҳои таҳлилқунӣ ва пешгӯиҳои тамоил ва равандро дар соҳаи илму техника.

Ба ҳамин наҳв, дар адабиёти илмӣ марбута ду бардошти асосӣ дар таҳқиқи хатарҳои иттилоотӣ – технологӣ ва сиёсатшиносӣ ба кор бурда мешаванд. Фарқи байни онҳо дар истифодаи меъёрҳои гуногуни тафсири хатарҳои иттилоотӣ ба мушоҳида мерасад. Агар бардошти технологӣ ба сифати меъёрҳои асли – таъмини махфӣ будан, пуррагӣ ва дастрас будани иттилоотро ҷудо кунад, пас сиёсатшиносӣ дар ҷаҳони муосир нақши муҳим мебозад ва ҳамчун як навъ сипар бар зидди мавҷи афзояндаи таҳдидҳои иттилоотӣ амал мекунад. Ин таҳдидҳо на танҳо як нофаҳмии ноговор, балки хатари ҷиддие мебошанд, ки метавонанд пояҳои бунёдии ҷомеаро вайрон кунанд. Таъсири онҳо гуногунҷанба буда, ба соҳаҳои гуногуни ҳаёт таъсир мерасонад.

Аввалан, ҳамлаҳои иттилоотӣ метавонанд ба арзишҳои анъанавии маънавӣ ва ахлоқӣ зарбаи сахт расонанд. Паҳн кардани маълумоти бардурӯғ, тарғиби бадбинӣ ва ифротгароӣ, қасдан ташаккул додани тасаввуроти тахрифшуда дар бораи воқеаҳои таърихӣ - ҳамаи ин ба паст задани ахлоқи ҷамъиятӣ ва вайрон кардани меъёрҳои муқарраршудаи рафтор нигаронида шудааст. Технологияҳои муосир, аз қабилӣ deepfakes ва зехни сунъӣ имкон медиҳанд, ки қалбакиҳои бениҳоят воқеӣ эҷод карда, вазифаи шинохтан ва муқовимат бо ин таҳдидҳоро боз ҳам мушкилтар мекунанд. Сиёсатшиносӣ бо омӯзиши идеологияҳои сиёсӣ ва таъсири онҳо ба ҷомеа барои таҳлили ин ҷараёнҳои иттилоотӣ, муайян кардани манбаъҳои дасткорӣ ва таҳияи стратегияҳои мубориза бо онҳо кӯмак мекунад.

Сониян, ҷангҳои иттилоотӣ боиси аз байн рафтани хувияти инфиродӣ мешаванд. Коркарди оммавии иттилоот, ки ба ташаккули ҷаҳонбинии муайян нигаронида шудааст, метавонад одамонро аз қобилияти тафаккури интиқодӣ ва мустақилона арзёбӣ кардани вазъият маҳрум созад. Ин боиси қутбшавии ҷомеа, афзудани нобоварӣ ба ниҳодҳои давлатӣ ва коршиносон шуда, барои тақаллуби афкори ҷамъиятӣ ба манфиати гурӯҳҳои танг заминаи мусоид фароҳам меорад. Экспертизаи сиёсатшиносӣ ба мо имкон медиҳад, ки ин равандҳоро таҳлил кунем, механизмҳои таъсиррасонии иттилоотиро омӯзем ва барномаҳои баланд бардоштани саводнокии ВАО-ро таҳия кунем.

Сеюм, таҳдидҳои иттилоотӣ ба суботи низоми сиёсӣ хатари ҷиддӣ эҷод мекунанд. Маълумоти бардурӯғ ва иғвоангезӣ метавонад боиси ихтилофоти иҷтимоӣ гардад, раванди сиёсиро бесубот гардонад ва қонунияти қудратро ҳалалдор созад. Дар асри шабакаҳои иҷтимоӣ ва паҳн кардани иттилооти ғавҷӣ, ҳатто як ҳодисаи ночизе, ки аз ҷониби ВАО ба таври сунъӣ боло бурда мешавад, метавонад оқибатҳои фалокатбор дошта бошад. Илми сиёсат барои таҳлили ин хатарҳо, таҳияи стратегияҳо барои кам кардани таҳдидҳо ва таҳкими низоми сиёсӣ кӯмак мекунад.

Ниҳоят, аз даст додани истиқлолияти давлатӣ як сценарии шадид, вале комилан воқеӣ аст, ки метавонад дар натиҷаи ҳамлаҳои иттилоотии

васеъмикёс ба амал ояд. Дахолати дидаву дониста ба корҳои дохилии давлат, ҳалалдор кардани суботи иқтисодиву сиёсии он, ташаккули садоқат ба нерӯҳои беруна – ҳамаи ин боиси аз даст додани соҳибхитиёри мегардад. Таҳлили сиёсӣ имкон медиҳад, ки чунин таҳдидҳоро дар марҳилаҳои аввал муайян намуда, барои ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва таҳкими истиқлолияти давлат тадбирҳо андешем. Дар шароити кунунии геополитикӣ нақши илми сиёсатшиносӣ дар таъмини амнияти иттилоотии давлат рӯз то рӯз муҳим ва назаррас мегардад. Вай аз доираи таҳқиқоти илмӣ берун баромада, ба воситаи кори амалии таъмини суботи амнияти ҷамъият табдил меёбад. Дарачаи омӯзиш ва таҳлили хатарҳои иттилоотӣ аз мутобиқати ҳар ду бардошти ёдрасшуда вобастагӣ дорад. Аз он ҷи ёдоварӣ шуд, метавон чунин натиҷагирӣ кард:

1. Хатарҳои иттилоотӣ ҳислати маҷмӯӣ дошта, аз инҳо таркиб ёфтаанд: - хатарҳо ба амнияти иттилоотӣ ва зерсохторҳои иттилоотӣ; - хатарҳо ба амнияти субъектҳои иттилоотӣ ва робитаи байни онҳо; - хатарҳо ба раванди татбиқи ҳуқуқ ва манофеи субъектҳои иттилоотӣ.

2. Таҳдидҳои иттилоотӣ ба давлат маҷмӯи омилҳо ва шартҳои ба ҳам алоқамандро ифода мекунанд, ки метавонанд ба амнияти миллӣ, иқтисодӣ ва тартиботи иҷтимоии он зарари калон расонанд. Онҳо ба соҳаҳои гуногуни ҳаёт таъсир расонида, на танҳо ба инфрасохтори иттилоотии давлат, балки ба шуур ва рафтори шаҳрвандон таъсир расонида, боварио ба институтҳои давлатӣ ва арзишҳои иҷтимоӣ коҳиш медиҳанд.

Бар ҳилофи таҳдидҳои анъанавии ҳарбӣ, таҳдидҳои иттилоотӣ бо маҳфӣ, микёс ва суръати баланди паҳнкунӣ тавсиф мешаванд. Муайян кардан ва безарар гардонидани онҳо душвор аст, зеро онҳо метавонанд ҳамчун иттилооти муқаррарӣ пӯшонида шаванд ё каналҳои қонунии алоқаро истифода баранд. Унсурҳои асосии чунин таҳдидҳо иборатанд аз: Дезинформатсия ва таблиғ: паҳн кардани маълумоти бардурӯғ ё таҳрифшуда бо мақсади таҳрики афкори ҷамъиятӣ, паст задани эътимод ба ҳукумат ва барангехтани низоъҳои иҷтимоӣ. Технологияҳои муосир ба монанди

видеоҳои deepfake ва ботҳои ВАО самаранокии ин таҳдидро ба таври назаррас афзоиш медиҳанд. Гузашта аз ин, фарқ кардани маълумоти бардурӯғи касбиро аз хатоҳои тасодуфӣ ё носоҳеҳӣ душвор аст, ки вазифаи мубориза бо он боз ҳам мушкилтар мегардад.

Ҳамлаҳои киберӣ: ҳакерӣ ба системаҳои иттилоотии давлатӣ, дуздии маълумоти махфӣ, саботажии инфрасохтори муҳим (системаҳои энергетикӣ, нақлиёт, муассисаҳои молиявӣ). Ин ҳамлаҳо метавонанд оқибатҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ дошта, сохторҳои давлатиро ғалаҷ ва бесарусомонӣ эҷод кунанд. Ҳамлаҳои ҳадафмандона ба системаҳои интиҳоботӣ, ки метавонанд ба натиҷаҳои интиҳобот ва қонуният қудрат таъсир расонанд, хатарнок аст.

Таъсири психологӣ: истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои идора кардани эҳсосот ва рафтори шаҳрвандон, ташаккул додани муносибати мафӣ нисбат ба гурӯҳҳои алоҳидаи аҳоли ё қувваҳои сиёсӣ. Ин метавонад паҳншавии барқасдона тарсу нафрат ва таҳаммулнопазирӣ, ҳалалдор кардани ваҳдати иҷтимоӣ ва ноустувории ҷомеа ро дар бар гирад.

Маълумоти махфӣ: беиҷозат паҳн кардани сирри давлатӣ, сирри тиҷоратӣ ё маълумоти шахсии шаҳрвандон. Ин метавонад боиси талафоти иқтисодӣ, осеб ба амнияти миллӣ, аз даст додани эътимод ба ниҳодҳои давлатӣ ва нақзи ҳуқуқи инсон гардад.

Барои муқовимат ба таҳдидҳои иттилоотӣ бархӯрди ҳамаҷониба, аз ҷумла такмили қонунгузорӣ, рушди системаҳои амнияти киберӣ, баланд бардоштани саводнокии ВАО дар байни аҳоли, инчунин ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза бар зидди маълумоти бардурӯғ ва киберҷиноят зарур аст. Ба таҳияи усулҳои самарабахши ошкор ва безараргардонии таҳдидҳои иттилоотии муосир, бо назардошти технология ва тактикаи доимо инкишофёбандаи истифодаи онҳо таваҷҷӯҳи махсус бояд дод. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ мубориза бо таҳдидҳои иттилоотӣ яке аз самтҳои асосии таъмини амнияти миллии ҳар як давлат ба ҳисоб меравад.

3. Хатарҳои хавфнок ба вазъ ва иқтисоди иттилоотии давлатҳои хатарҳои берунмарзӣ ва онҳое мебошанд, ки ҷанбаи сиёсӣ дошта дар доираи мавзӯи ҷангҳои иттилоотӣ омӯхта ва таҳқиқ карда мешаванд. Бо назардошти андешаҳои маъмули омӯзиш ҷанги иттилоотӣ ҳамчун маҷмуи таъсири ҳадафмандонаи иттилоотӣ тавсиф карда мешавад, ки бо истифода аз василаҳои иттилоотӣ амалӣ карда мешавад. Яъне, ҷанги иттилоотиро метавон ҳамчун сатҳи баланди рақобати иттилоотӣ баршумурд, ки ҳамчун апогеи муомилоти иттилоотӣ - системаи амалиёти мураккаби бо истифода аз воситаҳои махсуси таъсиррасонӣ ба шуури омма барои ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсӣ, идеологӣ, миллий ва ҳудудии байни давлатҳо, гурӯҳҳои этникӣ ва сохторҳои иҷтимоӣ баромад мекунад.

4. Тавсеаи соҳаҳои истифодаи технологияҳои ҷун омили рушди иқтисодиёт ва тақомули ниҳодҳои иҷтимоӣ ва давлатӣ ҳамзамон хатарҳои нави иттилоотиро ба миён овардаанд. Имконияти нақли фаромарзии иттилоот аксаран барои бархурдҳои геополитикӣ, татбиқи мақсадҳои ҳарбӣ ва сиёсӣ, террористӣ, ифротгароӣ, ҷинойткорӣ муташаккил ва дигар иқдомоти ғайриқонунӣ ба зарари амнияти байналхалқӣ ва суботи глобалии стратегӣ истифода мешаванд.

5. Афзоиши бегонагии имкониятҳои хатарҳои иттилоотӣ, ба хусус дар сатҳи минтақавӣ ва глобалӣ сахнаи фаъолиятҳои созмонҳои мухталифи террористӣ ва экстремистиро васеъ гардонид, ба ҳароб шудани соҳибхотирӣ, ҳалалдор шудани тамоми марзии як қатор давлатҳои хурду бузург оварда мерасонад. Ба ин раванд созмонҳои динӣ, қавмӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва дигар созмонҳо, инчунин гурӯҳҳои алоҳидаи шахрвандон қашида шуда, зимнан имкониятҳои технологияҳои иттилоотӣ ҳам истифода мешаванд.

6. Гурӯҳҳо ва ташкилотҳои террористӣ ба методологияи таъсиррасонии иттилоотӣ ба омма фаълоне истифода мебаранд: шуури инфиродӣ ва ҷамъиятӣ бо мақсади барангехтани низоъҳои байни миллатҳо, мутаассибӣ бар пояи миллий ё динӣ, паҳн кардани таълимоти ифротӣ бо

мақсади ҷалби ҷонибдорони нав мавриди таҳрики мақсаднок ба хоити фаъолияти террористӣ қарор мегиранд.

7. Амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон мисли дигар кишварҳои дигар зери хатари доимӣ қарор дорад, ки бо мураккабӣ ва миқёси афзоиандаи ҳамлаҳои киберӣ тавсиф мешавад. Ин вазъ бо ҳамроҳангсозии афзоиандаи амалҳои ҳамлагарон, ки объектҳои муҳими инфрасохтори иттилоотиро дар кишвар ҳадаф қарор медиҳанд, мушкилтар шудааст. Мо на танҳо афзоиши шумораи ҳамлаҳо, балки афзоиши мураккабии технологияи онҳоро мебинем. Ҳамлагарон усулҳои торафт мураккабтарро истифода мебаранд, аз қабيلي фишинг, ҳамлаҳои одам дар миёна, ҳамлаҳои DDoS ва осебпазирии нармафзор, ки аксар вақт истисморҳои сифриро истифода мебаранд) - осебпазирӣ, ки таҳиягарон ҳанӯз дарк намеkunанд. Вазъият бо афзоиши фаъолияти хадамоти иктишофии давлатҳои хориҷӣ, ки ба ҷамъовариҳои маълумоти иктишофӣ ва ноором кардани вазъии сиёсӣ дар Тоҷикистон нигаронида шудааст, бадтар мешавад. Ин ҷосусии кибериро дар бар мегирад, ки ҳадафи он дастрасӣ ба маълумоти махфии ниҳодҳои давлатӣ, созмонҳои тиҷоратӣ ва зерсохтори муҳим аст. Дуздҳои моликияти зеҳнӣ, сирри давлатӣ ва маълумоти шахсии шахрвандон, ҳама қисми стратегияи бесуботӣ мебошад. Бояд қайд кард, ки усулҳои ҷосусии киберӣ пайваستا такмил дода мешаванд, бо истифода аз асбобҳои мураккабе, ки нармафзори махсуси зарароварро дар бар мегиранд, ки метавонанд барои муддати тӯлонӣ пинҳонӣ кор kunанд ва аз ошкоркунӣ канорагирӣ kunанд.

Хатарҳо ба истиқлолият, тамомияти арзӣ ва суботи Тоҷикистонро имкони истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои гузаронидани ҷангҳои иттилоотӣ ва таблиғот ба таври назаррас афзоиш медиҳад. Паҳн кардани маълумоти бардурӯғ, хабарҳои қалбакӣ ва мундариҷаи манипулятӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва васоити ахбори омма метавонад эътимод ба ниҳодҳои давлатиро коҳиш диҳад, низоъҳои иҷтимоиро афзоиш диҳад ва вазъии иҷтимоию сиёсиро ноором созад. Бахусус, хатари махсус истифода бурдани

таҳриби равонӣ барои таъсир расонидан ба афкори умум, эҷоди тасаввуроти манфии ҳукумат ва ҳалалдор кардани ваҳдати миллӣ мебошад.

Вазъи сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон ба осебпазирии кишвар дар баробари таҳдидҳои амнияти иттилоотӣ бевосита таъсир мерасонад. Сатҳи баланди рақамисозӣ, сарфи назар аз ҷанбаҳои мусбати он, сатҳи ҳамларо барои вайронкорон афзоиш медиҳад. Набудани мутахассисони баландихтисос дар соҳаи киберамният, маблағгузориҳои нокифоя ва номукаммалии заминаи қонунгузорӣ низ вазъиятро боз ҳам шадидтар мекунад. Гузашта аз ин, мавқеи ҷуғрофии Тоҷикистон ва вижагиҳои низоми сиёсии он кишварро дар баробари фишор ва ҳамлаҳои иттилоотии беруна осебпазир месозад. Муқовимати муассир ба ин таҳдидҳо бархӯрди ҳамаҷониба, аз ҷумла рушди системаи миллии киберамният, такмили қонунгузорӣ, баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа ва ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза бо ҷиноятҳои кибериро тақозо мекунад. Барои омодасозии мутахассисон, ҷорӣ намудани технологияҳои муосири амнияти иттилоотӣ ва эҷоди механизмҳои муассири воқуниш ба ҳамлаҳои киберӣ маблағгузорӣ кардан зарур аст.

8. Ба ҳолати амнияти иттилоотӣ дар соҳаи иқтисодӣ сатҳи нокифояи рушди технологияҳои иттилоотии рақобатпазир ва истифодаи онҳо дар истеҳсоли муҳсулот ва хизматрасионӣ хислатнок аст.

9. Ба вазъи имрӯзаи фазои иттилоотии кишварҳо, сатҳи пасти ҷорӣ кардани ихтирооти ватанӣ ва таъминоти кадрӣ нокифоя дар самти амнияти иттилоотӣ, инчунин ноогоҳи шаҳрвандон дар масоили амнияти иттилоотии шахсӣ хос мебошад. Тақсимои мавҷудаи захираҳои барои амали бехатар ва устувори шабакаи Интернет зарурӣ дар байни давлатҳо барои татбиқи идораи муштаракӣ онҳо дар заминаи эътимод ва боварӣ имкон намедиҳад.

1.2. Асосҳои методологии таҳқиқи хатарҳои иттилоотии муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Тавре ки бармеояд, фазои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таҳдиди ҳамлаҳои шадиди иттилоотии беруна қарор гирифтааст.

Хатарҳои иттилоотӣ бо назардошти самти умумиашон ба чунин навъҳо чудо кардан мумкин аст: - таҳдидҳо ба ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар соҳаи ҳаёти маънавию иттилоотӣ, тафаккури инфиродӣ, гурӯҳӣ ва ҷамъиятӣ; - хатарҳо ба низоми таъмини иттилоотии сиёсати давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон; - хатарҳо ба таъмини абзорҳо ва низомҳои иттилоотиву коммуникатсионии дар ҳудуди мамлакат амалкунанда.

Хатарҳо ба низоми иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистонро вобаста ба он ки аз кадом манбаъҳо берун меоянд, метавон ба дохилӣ ва берунӣ чудо кард. Аз ҷумла, сарчашмаҳои хавфҳои иттилоотии беруна инҳоянд: - амали ташкилоту муассисаҳои сиёсӣ иқтисодӣ, ҳарбӣ иқтишофӣ ва иттилоотии хориҷӣ ба муқобили мановеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти иттилоот нигаронидашуда; - шиддатёбии рақобатҳои байналхалқӣ барои соҳиб шудан ба захираҳо ва технологияҳои иттилоотӣ; - кӯшиши гурӯҳҳои террористии байналмилалӣ минтақавӣ, ки ба вайрон кардани режими дунявӣ дар кишварҳои минтақа равона шудаанд; - таҳияи стратегияҳои ҷанги иттилоотӣ аз ҷониби як қатор давлатҳои хориҷӣ, ки эҷоди воситаҳои таъсиррасонӣ ба фазои иттилоотии дигар кишварҳо, инчунин даҳлат ба қори мунтазами системаҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва ҳифзи дороиҳои иттилоотиро дар бар мегирад.

Ба сарчашмаҳои дохилии хатарҳои иттилоотӣ мансуб доништа мешаванд: - сатҳи пасти рушди заминаи қонунгузори танзимкунандаи муносибатҳои иттилоотӣ, инчунин маҳдуд будани амалияи татбиқи ҳуқуқ; - заиф будани институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва назорати нокифояи ҳукумат ба рушди бозори иттилоот; - маблағгузори нокифоя барои фаъолияти, ки ба таҳкими амнияти иттилоотии кишвар нигаронида шудаанд; - шароити нокифояи иқтисодии кишвар барои ноил шудан ба иқтидори баланд; - бад шудани самаранокии системаи таълим ва тайёр кардани мутахассисон, инчунин нарасидани кадрҳои баландихтисос дар соҳаи амнияти иттилоотӣ; - дараҷаи пасти иштироки мақомоти давлатӣ дар қори огоҳ кардани шаҳрвандон аз фаъолияти худ, нафаҳмондани қарорҳои қабулшуда,

шаклгирии захираҳои кушодаи давлатӣ ва рушди низоми дастёбии шаҳрвандон ба онҳо [49].

Асноди қонунгузорӣ амиқ ба он ишора доранд, ки хатарҳои иттилоотӣ яке аз масоили муҳимтарини амнияти миллӣ мебошад ва дар ин ҳол таваҷҷӯхро ба талошҳои дохилии таъмини амнияти иттилоотӣ раван мекунанд. Ҳуҷҷатҳо манбаъҳои берунии хатарҳои иттилоотиро таъкид мекунанд, зеро аксари ҳамлаҳои иттилоотӣ аз ҳудуди кишварҳои хориҷӣ амалӣ карда мешаванд. Гуфтанист, ки тамоми чораҳои муқовимат ҳислати мудофиавӣ доранд.

Тайи солҳои охир дар ҷумҳурии мо масоили вобаста ба соҳаи иттилоот ба мадди аввал баромадааст ва он аксаран аз нигоҳи таъсир ба амнияти миллӣ омӯхта мешавад, ки бесабаб нест. Дар ин росто, қайди ин нукта муҳим аст, ки Президенти мамлакат Э. Раҳмон дар баромади худ дар хусуси ҳолати иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дурнамои инкишофи он ва паҳлӯҳои мухталифи бехатарии иттилоотии кишвар ёдовар шуда буд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон пайваста дар суҳанрониву баромадҳояш вазъи иттилоотии кишвар ва роҳҳои ҳифзи онро аз хатарҳои иттилоотӣ мавриди баррасӣ қарор медиҳад ва роҳҳои ташкили муборизаи пайгирона ва устворро бо онҳо мушаххас менамояд.

Дар баробари ин, муҳокима ва қабули як қатор қарорҳо аз ҷониби мақомоти қонунбарор дар ҳалли масъалаи мазкур ва ба роҳ мондани фаъолият дар самти мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ таъсири ҷиддӣ расонданд. Дар чаҳорчӯбаи дастуру ҳидоятҳои Пешвои муаззами миллат дар ҷумҳурӣ як зумра қонунҳо - «Дар бораи иттилоотонӣ», «Дар бораи иттилоот», «Дар бораи мубориза бо терроризм», «Дар бораи ҳифзи иттилоот» ва дигар санадҳои меъёриву ҳуқуқии танзимкунандаи ин соҳа қабул карда шудаанд [14; 21; 11; 10].

Дар ибтидои асри XXI чаҳиши бесобиқа дар рушди технологияҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ ва таҷҳизоти иртиботӣ мушоҳида шуд, ки дарки робитаи фазо ва вақтро ба кулӣ тағйир дод. Шаклҳои нави фазои

иттилоотӣ ба вучуд омадаанд, ки дар онҳо фазои иттилоотии ҷаҳонӣ ба минбари бархӯрди манфиатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии марказҳои бонуфузи замони муосир табдил ёфтааст. Ин фазо ҳамчунин воситаи муассир барои ташаккули афкори умум хизмат мекунад ва имкон медиҳад, ки гурӯҳҳои алоҳида онро ба манфиати худ равона кунанд.

Аммо, дар баробари ҷанбаҳои мусбату пешқадам, ки ба иттилоърасонӣ аз дастовардҳои нав мусоидат мекунанд, падидаҳои манфие низ мавҷуданд, ки ба амнияти иттилоотии давлатҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдид мекунанд. Аз ин лиҳоз, ҳадафи асосии дипломатияи иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини амнияти иттилоотии кишвар мебошад. Барои расидан ба ин мақсад вай дар назди худ як қатор вазифаҳо мегузорад:

Вазифаи иртибототи босамари берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ташаккул додани манзараи объективӣ ва ҳамаҷонибаи кишвар дар ҷомеаи ҷаҳонӣ иборат аст. Ин як вазифаи мураккаб ва бисёрсатҳа аст, ки на танҳо пешбурди дастовардҳо, балки фаъолона мубориза бо маълумоти бардурӯғ ва эҷоди симои мусбатро дар бар мегирад. Иҷрои ин вазифа муносибати комплекси талаб мекунад, ки ҷиҳатҳои гуногуни фаъолияти сиёсати берунӣ ва ахборотиرو дар бар мегирад.

Аввалан, инъикоси воқеъбинона ва салоҳиятноки сиёсати дохилию хориҷии Тоҷикистонро таъмин кардан лозим аст. Ин на танҳо нишон додани комёбиҳои иқтисодӣ, соҳаи иҷтимоӣ ва фарҳанг, балки муҳокимаи ошкорои вазифаҳо ва проблемаҳои дар назди мамлакат истодаро дар назар дорад. Шаффофият ва ошкорбаёнӣ омилҳои асосии эҷоди муносибатҳои боэътимод бо ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошанд. Саъю кӯшиши ҳукуматро барои ҳалли проблемаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, аз қабili камбизоатӣ, бекорӣ ва нобаробарӣ, барномаҳои инкишофи инфраструктура, маориф ва ниғадории тандурустиро қайд кардан муҳим аст. Ба тарғиби фарҳангу таърихи беназири Тоҷикистон, мероси ғании фарҳангӣ ва анъанаҳои он бояд таваҷҷӯҳи махсус дода шавад. Инро метавон тавассути дастгирии лоиҳаҳои фарҳангии

байналмилалӣ, ташкили намоишгоҳҳо ва ҷашнвораҳо, инчунин таблиғи адабиёт, синамо ва мусиқии тоҷик дар хориҷи кишвар ба даст овард.

Сониян, ҳамкориҳои самарабахши иқтисодӣ ва ҷалби сармоя омилҳои муҳими рушди устувори Тоҷикистон мебошанд. Ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ муҳити шаффоф ва пешбинишавандаи меъёрӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои сармоягузoron ва коҳиш додани монеаҳои бюрократиро тақозо мекунад. Пешбурди фаъолони сайёҳӣ метавонад ба рушди иқтисодӣ, тавассути таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва ҷалби асъори хориҷӣ мусоидат кунад. Барои ноил шудан ба ин, рушди инфрасохтори сайёҳӣ, эҷоди хатсайрҳои нави сайёҳӣ ва роҳандозии маърақаҳои маркетингии муассир дар хориҷи кишвар зарур аст.

Сеюм, таъсиси воситаҳои муассири таъсиррасонии иттилоотӣ ба афкори ҷомеа дар хориҷа вазифаи дорои аҳамияти стратегӣ мебошад. Барои паҳн кардани иттилоот дар бораи Тоҷикистон платформаҳои муосири ВАО таҳия ва аз технологияҳои рақамӣ фаъолони истифода бурдан зарур аст. Ин эҷоди вебсайтҳои бисёрзабона, ҳисобҳои шабақаҳои иҷтимоӣ ва дастгирии расонаҳои мустақилро дар бар мегирад. Бо вучуди ин, муҳим аст, ки объективӣ будан ва эътимоднокии иттилоотро таъмин намуда, аз таблиғот ва маълумоти бардурӯғ канорагирӣ кард.

Чорум, ҳамкориҳои фаъоли байналмилалӣ дар соҳаи иттилоот шартӣ зарурии муоширати бомуваффақияти беруна мебошад. Тоҷикистон бояд ҳамкориҳои худро бо созмонҳои байналмилалӣ ва дигар кишварҳо дар самти табодули иттилоот, мубориза бо маълумоти бардурӯғ ва ҷиноятҳои киберӣ тақвият бахшад.

Ниҳоят, муқовимати саривақтӣ ва муассир алайҳи ҷиноятҳои киберҷинояткорӣ ва таҳдидҳои иттилоотӣ вазифаи аввалиндараҷа барои ҳифзи истиқлолияти давлатӣ ва манфиатҳои миллии Тоҷикистон мебошад. Барои таҳкими амнияти киберҷиноятӣ дар кишвар, тақмили қонунгузорӣ дар ин самт ва рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза бо киберҷиноят зарур аст. Бояд ба ҳифзи муқаддасоти таърихӣ ва арзишҳои ахлоқию

маънавии халқи тоҷик аз тақаллуб ва таҳриф диққати махсус дода шавад. Барои ноил шудан ба ин стратегияҳои самараноки зидди таблиғот ва амнияти иттилоотиро таҳия кардан лозим аст. Дар маҷмӯъ, иртибототи хориҷии муваффақи Тоҷикистон бархӯрди ҳамаҷониба ва муназзамро тақозо мекунад, ки талошҳои ҳукумат, соҳибкорон, созмонҳои ҷамъиятӣ ва расонаҳоро муттаҳид мекунад.

Таҳлили хатарҳои иттилоотӣ, ки дар асоси он низоми амнияти иттилоотӣ эҷод мегардад, аз фаҳмиш, дарк ва тасниии ин хатарҳо оғоз мегардад. Дар ин росто қайд кардан зурур аст, ки шаклҳои гуногуни хатару хавфҳои иттилоотӣ дар адабиёти илмӣ тасниф шудаанд ва дар боби аввали рисола мо онро муфассал таҳлил намудем.

Дар шароити ҳамлаҳои берунӣ таҳрибкорон ҷойҳои осебпазирро дар сохтори иттилоотии кишвари мавриди ҳамла қарор гирифта ҷустуҷӯ мекунад, ки ба маҳфузгоҳҳои додаҳо, хатҳои асосии шабакаи дохилӣ роҳ мекушояд.

Дар баробари ин, ташаккули фаъолонаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ, дар маҷмӯъ, на танҳо ба навсозии системаҳои коммуникатсионӣ дар робита бо ҳамкорӣ ва рушди функсияҳои муттаҳидшудаи системаи иҷтимоӣ, балки ба тағйироти сохторӣ дар ҳалли масъалаҳои мубрами ҷомеа низоъҳо дар ҷомеа тавассути раванди ҳамкорӣҳои иҷтимоӣ инфиродӣ мусоидат мекунад. Дастрасии тарафҳои муноқиша ба иттилоот дар ҳолати бархӯрди манфиатҳо ё зиддиятҳо, инчунин хусусияти истифода ва татбиқи он воситаи табиӣю расмишудаи ҳалли ҳолатҳои муноқиша мегардад, ки дар натиҷаи он усулҳо ва шаклҳои паҳн кардан ва ифшои иттилоот барои шумораи зиёди истифодабарандагон дар мадди аввал меистад.

Дар ин ҳолат ВАО ва шабакаҳои иҷтимоӣ ҳамчун баранда ё расона барои шунавандагони манфиатдор баромад мекунанд. Воқеияти нави раванди ҷамъиятию сиёсӣ боиси тағйир ёфтани намуд ва мазмуни зиддияти сиёсӣ, усулу воситаҳои муҳолифати сиёсӣ гардидааст.

Аз ҷумла, истифодаи фаъоли абзорҳои интернетӣ ва имконоти фанӣ имкон дод, ки дар давраи баҳори арабии солҳои 2010-2011 низоъҳо ва бархӯрдҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоии Twitter ва Facebook идора карда шавад. Фаъолияти манбаи иттилоотии WikiLeaks, ки асноди мукотибаи дипломатии вазоратҳои хориҷаи бисёре аз кишварҳои нашр кардааст, дар ҷомеаи ҷаҳон воқуниш ба бор овард.

Имрӯзҳо тавассути истифодаи технологияи навини иттилоотӣ (бахусус, тариқи шабакаҳои иҷтимоии Facebook ва Twitter) руёруйи иттилотӣ ҳангоми пешниҳоди рӯйдоду муноқишаҳо (табаддулотҳо, ҷангҳо, маъракаи интиҳоботӣ, инқилобҳо) дар кулли минтақаҳои ҷаҳон назаррас аст. Хавфҳои иттилоотӣ дар шароити руёруйии иттилоотӣ чун василаи таҳдиду таъсири психологӣ ва иҷтимоӣ ба фард ва давлат ҳамчун тарзи муносири ҷангу ҷидолҳои сиёсӣ иҷтимоӣ баромад мекунад. Марҳилаи фаъоли муқовимат бо маъракаи ҳашмигнонаи иттилоотӣ ё маъракаи иттилоотии таҷовузгарон, ки барои ноил шудан ва нигоҳ доштани бартарии иттилоотии яке аз тарафҳо тавассути таъсири мушаххаси иттилоотиву психологӣ ва иттилоотиву техникӣ ба низоми давлатии қабули қарорҳои сиёсӣ нигаронида шудааст, равона мешавад [60, с. 64].

Дар шароити муноқишаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ҷонибҳои муқолиф аз захираҳои воситаҳои ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоӣ (медиаҳои иҷтимоӣ, блогосфера, чатҳои онлайн) босамар истифода мебаранд. Дар ин маврид марҳилаи якуми мӯҷарои иттилоотӣ ҷамъоварии мавод ва дигар намудҳои фаъолияти иттилоотӣ (бо мақсади тезтунд кардани вазъият) барои ҷалб намудани таваҷҷуҳ ба низоъ ё шароитҳои мушкilotи пайдошаванда мебошад.

Марҳилаи дуюм ин «зери таваҷҷуҳ қарор додани аудитория» ё ҷалбу назаррабо кардани фикру андешаи қорбарони маводи иттилоотӣ дар атрофи муноқишаи мазкур мебошад. Марҳилаи сеюм қоркарди иттилоотии аудитория мебошад, ки имкон медиҳад як қисми муайяни шунавандагонро ба тарафи худ ҷалб кунад. Марҳилаи сеюм воқуниши аудиторияро дар назар

дорад, ки аз ҷониби даргир идора мешавад ва ба маҷрои зарурӣ бо мақсади таъмини бартарӣ дар фазои иттилоотӣ равона карда мешавад. Дар фазои иттилоотӣ мақоми бартаридошта ба ҷониби пешрав шароит фароҳам меоварад, ки инкишофи вазъияти муноқишаро назорату идора кунад ва ё ба ҳал ва танзими он саҳм гузорад. Як қатор муҳаққиқон дар илмҳои гуманитариву иҷтимоӣ падидаи таъсири иттилоотӣ, ҳамзамон хатарҳои иттилоотӣ ва мусоҳибаи иттилоотиро мавриди омӯзиши амиқ қарор додаанд.

Мафҳуми «ҷанги иттилоотӣ» майдони васеи ҷанг аст, ки дар он василаи мубориза на танку ҳавопаймоҳо, балки маълумот, алгоритмҳо ва ривоятҳо мебошанд. Истилоҳоти ин соҳа ҳанӯз дар раванди рушди фаъол қарор дорад ва мафҳумҳои ба ҳам монанд, Аммо, на якранг, аз қабيلي ҷанги иттилоотиву психологӣ (IPW), таъсири иттилоотӣ, ҷанги иттилоотӣ, амалиёти иттилоотиву психологӣ (IPO), бархӯрди иттилоотӣ ва ғайраро вохӯрдан мумкин аст.

Тафовутҳои байни онҳо аксаран нозук ва аз контекст вобастаанд, Аммо, дар маҷмӯъ онҳо ҷанбаҳои гуногуни таҳрири иттилоотро барои ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ё ҳарбӣ инъикос мекунанд. Масалан, муқовимати иттилоотӣ ба муҳофизат аз ҳамлаҳои иттилоотии душманона нигаронида шудааст, дар ҳоле ки IPO таъсири фаъолтар ва ҳадафмандона ба афкори ҷамъиятии душманро дар бар мегирад. Иттилоот дар ин маврид на танҳо объекти муҳофизат, балки аслиҳаест, ки қодир аст ҳам нобуд ва ҳам эҷод кунад. Ин силоҳҳо метавонанд барои маълумоти бардурӯғ, таблиғ, таҳрик, коҳиш додани эътимод ба ниҳодҳои давлатӣ, барангехтани низоъҳо ва ҳатто таҳрики нархҳои бозори саҳҳомӣ истифода шаванд. Мафҳуми амнияти иттилоотӣ, хоҳ дар сатҳи давлатӣ, хоҳ дар Тоҷикистон, хоҳ дар сатҳи як ширкати алоҳида, ҳатман бояд ҳамаи ин нозукиҳоро ба инобат гирад. Аксарияти хатарҳои дар чунин ҳуҷҷатҳо муайяншуда воқеан бо Интернет алоқаманданд, зеро он як канали асосии паҳнкунии иттилоот дар ҷаҳони муосир мебошад. Бо вуҷуди ин, маҳдуд кардани фаҳмиши амнияти иттилоотӣ танҳо бо таҳдидҳои интернетӣ соддагардонии аз ҳад зиёд аст. Дар

хотир доштан муҳим аст, ки усулҳои анъанавии таъсиррасонӣ: таблиғ тавассути ВАО, паҳн кардани овозаҳо, ришвахорӣ ва шантаж, инчунин таҳдидҳои нав, ки бо рушди зехни сунъӣ, истифодаи видеоҳои чуқури фейк ва ҳамлаҳои васеъмиқёс алоқаманданд. Дар шароити Тоҷикистон, масалан, хатарҳои амнияти иттилоотӣ метавонад бо таблиғи созмонҳои ифротӣ, кӯшиши ноором кардани вазъи сиёсӣ тавассути паҳн кардани маълумоти бардурӯғ, инчунин таҳдиди ҷиноятҳои киберҷинояткорӣ, ки ба дуздии маълумоти шахсии шаҳрвандон ё давлат нигаронида шудааст, алоқаманд бошад. Вусъатёбии ҳислати манфии таҳдидҳо ва ба танзими амнияти иттилоотӣ вобаста аст. Гузашта аз ин, самаранокии муҳофизат аксар вақт бо норасоии захираҳо ва набудани сатҳи ба қадри кофӣ баланди саводнокии киберӣ дар байни аҳоли маҳдуд мешавад. Аз ин рӯ, таҳкими амнияти иттилоотӣ бархӯрди ҳамаҷониба, аз ҷумла такмили қонунгузорӣ, таҳияи системаҳои мониторинг ва таҳлили фазои иттилоотӣ, баланд бардоштани саводнокии шаҳрвандон дар соҳаи гигиенаи иттилоотӣ ва оmodасозии мутахассисони соҳаи киберамниятро тақозо мекунад.

Таъмини амнияти иттилоотӣ дар шароити рақамисозии ҷаҳонӣ вазифаи аввалиндараҷаест, ки муносибати ҳамаҷониба ва ҳамкориҳои фаъоли байналмилалиро талаб мекунад. На танҳо механизмҳои мавҷудаи табодули иттилоот ва воқуниши муштарак ба киберҳучумҳоро таҳким бахшидан, балки инчунин таҳияи стратегияҳои нави бештар муассир, ки хусусияти доимо таҳаввулшавандаи таҳдидҳоро ба назар мегиранд, зарур аст. Ин таъсиси марказҳои махсуси байналмилалии воқуниш ба ҳодисаҳои киберамниятро (CERTs) дар бар мегирад, ки коршиносони кишварҳои гуногунро барои мубодилаи зуд маълумот ва ҳамоҳангсозии амалҳо дар сурати ҳамлаҳои миқёси калон муттаҳид мекунанд. Чунин марказҳо бояд бо технологияҳои пешрафтаи таҳлили таҳдид муҷахҳаз бошанд ва салоҳияти таҳқиқи муассир ва мубориза бо ҷиноятҳои киберҷиноятӣ, ки берун аз доираи салоҳияти миллӣ мебошанд, дошта бошанд. Вазифаҳои онҳо бояд на танҳо воқуниш, балки пешгирӣ, аз ҷумла таҳия ва паҳн кардани тавсияҳо оид ба беҳтар

намудани амнияти киберӣ барои сохторҳои давлатӣ ва бахши хусусиро дар бар гиранд.

Набудани таснифи ягонаи ҳамаҷонибаи таҳдидҳои амнияти иттилоотӣ дар Интернет як мушкили мубрам боқӣ мемонад. Таснифоти мавҷуда одатан бо се хосияти асосии иттилоот маҳдуд мешаванд - махфият, яқпорчагӣ ва дастрасӣ (сегонаи CIA). Ин равиш, гарчанде муҳим аст, барои тавсифи дурусти манзараи таҳдидҳои киберҷиноятӣ нокифоя аст. Он пеш аз ҳама ба ҷанбаҳои техникӣ таваҷҷӯҳ карда, омилҳои иҷтимоӣ-психологӣ ва ҳуқуқиро, ки дар ташаккул ва паҳншавии таҳдидҳо нақши калидӣ мебозанд, нодида мегирад. Масалан, сегонаи классикии CIA таҳдидҳои марбут ба паҳншавии маълумоти бардурӯғ, тақаллуби афкори ҷамъиятӣ, коҳиш додани эътимод ба ниҳодҳои давлатӣ ва нақзи ҳуқуқи инсонро дар фазои рақамӣ пурра инъикос намекунад.

Аз ин рӯ, таснифоти нав лозим аст, ки аз доираи равиши сирф техникӣ фаротар аст. Он бояд на танҳо усулҳои техникӣ ҳамлаҳо (вирусҳо, фишингҳо, ҳамлаҳои DDoS ва ғайра), балки мундариҷаи иттилооти ҳамлашаванда, ҳадафҳои ҳамлагарон, каналҳои паҳнкунии истифодашаванда, инчунин иҷтимоӣ - контексти сиёсӣ. Масалан, категорияҳои зерини таҳдидҳоро метавон ҷудо кард:

Таҳдидҳо ба даҳлатнопазирӣ: дастрасии ғайриқонунӣ ба маълумоти махфӣ (дуздии шахсият, ифшои сирри тиҷоратӣ). Таҳдидҳо ба яқпорчагӣ: тағир додан, иваз кардан ё нобуд кардани иттилоот (ҳамлаҳои вирусӣ, рамзи зараровар). Таҳдидҳои мавҷудият: бастанӣ дастрасӣ ба иттилоот ё хидматҳо (ҳамлаҳои DDoS, рад кардани хидмат). Таҳдид ба ҳаққоният: маълумот ё ҳуҷҷатҳои қалбакӣ (сайтҳои қалбакӣ, шаҳодатномаҳои қалбакӣ). Таҳдид ба эътимод: паҳн кардани маълумоти бардурӯғ, суҳанронии бадбинӣ, таҳрики афкори ҷамъиятӣ. Таҳдидҳои иҷтимоӣ: кибертаҳқир, экстремизми онлайн, паҳнкунии мундариҷаи зараровар (масалан, порнографияи кӯдакона). Таҳдидҳои ҳуқуқӣ: вайрон кардани ҳуқуқи муаллиф, ҷиноятҳои молиявии онлайн, истифодаи ғайриқонунии маълумоти шахсӣ.

Ин таснифоти васеъ имкон медиҳад, ки баҳодиҳии дақиқтари хатарҳо, таҳияи чораҳои мақсаднок оид ба муқовимат ба таҳдидҳои иттилоотӣ ва ҳамохангсозии муассири талошҳои байналмилалӣ барои таъмини амнияти киберӣ. Илова бар ин, бояд стандартҳои байналмилалиро дар соҳаи киберамният таҳия намуд, ки хусусиятҳои фарҳангҳо ва низомҳои ҳуқуқии гуногунро ба инобат гиранд. Танҳо равиши ҳамаҷониба, ки ҷанбаҳои техникӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқиро дар бар мегирад, ба мо имкон медиҳад, ки бо таҳдидҳои муосири иттилоотӣ самаранок мубориза барем ва дар миқёси ҷаҳонӣ амнияти воқеиро эҷод кунем. Ҳамчунин зарур аст, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ ба раванди баланд бардоштани саводнокии киберӣ ва ташаккули рафтори масъулиятнок дар фазои онлайн фаъолона ҷалб карда шавад.

Таҳдидҳои амнияти иттилоотӣ дар шабакаи Интернетро метавон мантиқан ба ду гурӯҳ ҷудо намуд: 1) хатари вайрон кардани махфият, дастрасӣ ва дурустии иттилоот; 2) Хатари ҳалалдор шудани талабот ба мундариҷаи иттилоотии баландсифат таҳдидҳоро ба амнияти иттилоотӣ, ки дар дӯздӣ (нусхабардорӣ) ва ихроҷи иттилоот, инчунин имконияти бастанӣ дастрасӣ ба он ифода мекунам, дар бар мегирад. Хавфи аз даст додани тамоми тағйирот (тахриф) ё рад кардани эътимоднокии маълумотро дар назар дорад.

Татбиқи ин хатарҳо тавассути амалҳои зерин сурат мегирад: аввал, эҷод ва истифодаи барномаҳои зараровар, ки ба кори компютерҳо таъсири манфӣ мерасонанд. Ба ин навъи нармафзор вирусҳо, нармафзори ҷосусӣ (аз ҷумла вирусҳои компютерӣ, кирмҳои шабакавӣ, троянҳо, инчунин таблиғоти номатлуб ва дигар намудҳои рамзи зараровар) дохил мешаванд; дуюм, фиристодани паёмҳои спам - мактубҳои номатлуби дорои маводи таблиғотӣ ё замимаҳои зараровар мебошанд.

Инчунин бояд ба назар гирифт, ки спам метавонад махфияти корбаронро вайрон кунад. Паёмҳои спам аксар вақт истинодҳои фишингро дар бар мегиранд, ки ба сайтҳои оварда мерасонанд, ки ҳамлагарон кӯшиши ҷамъоварии маълумоти шахсиро доранд. Ин ба амнияти шахсӣ хатарҳои

ҷиддиро ба вучуд меорад, зеро ихроҷи иттилоот метавонад ба талафоти молиявӣ ё дуздии маълумоти шахсият оварда расонад.

Аз тарафи дигар, дастрасӣ ба мундариҷаи номатлуб ва ғайриқонунӣ метавонад ба обрӯ ва имиджи ҳам корбарони инфиродӣ ва ҳам созмонҳо таъсири манфӣ расонад. Ин махсусан ба ширкатҳое дахл дорад, ки кормандони онҳо ҳангоми кор тасодуфан бо маводи таҳқиромез ё ғайриқонунӣ дучор меоянд. Ин метавонад ба оқибатҳои ҳуқуқӣ ва фикру мулоҳизаҳои манфии муштарӣён оварда расонад.

Ҳамин тариқ, идоракунии хатарҳои Интернет ҳам барои корбарони инфиродӣ ва ҳам барои тиҷорат вазифаи муҳим мегардад. Тадбирҳои муассири филтркунии мундариҷа, таълими корбарон ва истифодаи технологияҳои амниятӣ ба ҳадди ақал расонидани зарари спам ва мундариҷаи номуносиб дар интернет кӯмак мекунад.

Таҳдидҳоро ба амнияти иттилоотӣ дар Интернет аз рӯйи меъёрҳои гуногун, аз ҷумла навъи объекте, ки ба онҳо нигаронида шудаанд ва таъсири потенсиалии онҳо ба ҷомеа тасниф кардан мумкин аст. Бояд қайд кард, ки дар байни чунин таҳдидҳо категорияи махсусро маводе ташкил медиҳанд, ки метавонанд зарари маънавӣ ва ҷисмонӣ расонанд, бахусус бораи кӯдакон ва наврасон. Ҳифзи ин гурӯҳ вазифаи аввалиндараҷаи ҳам давлат ва ҳам тамоми ҷомеа мегардад. Маводди дорои хусусияти ифротӣ, ки боиси барангехтани адовати байни гурӯҳҳои этникӣ ва иҷтимоӣ мебошанд, махсусан хавфноканд. Паҳншавии онҳо метавонад боиси низоъҳои ҷиддӣ ва вайрон шудани ҳамоҳангии ҷамъиятӣ гардад. Аз ин рӯ, дониш дар бораи чунин таҳдидҳо ва чораҳои фаъоли безаргардонии онҳо дар ҳама ҷабҳаҳои низоми ҳуқуқӣ мавҷуд аст. Илова бар ин, маводи нашъадор ва психотропӣ, ки тавассути интернет паҳн карда мешаванд, на танҳо таҳдиди тиббӣ, балки иҷтимоӣ низ ба вучуд омада, ба ҷавонон таъсири харобиовар мерасонанд. Маҳкумкунии ҷамъиятӣ ва додситонҳои дахлдор бояд барои ошкор ва боздоштани чунин ҳолатҳо якҷоя кор кунанд.

Дар доираи амнияти иттилоотӣ метавон манфиатҳои ҳам шахсият ва ҳам ҷомеа, инчунин манфиатҳои давлат ва ҷанбаҳои байналмилалиро фарқ кард. Таҳдидҳои шахсӣ дар Интернет асосан тавассути амалҳои гуногуни қаллобӣ, ки фиреб додани корбарон аз категорияҳои гуногунро дар бар мегиранд, ба вуҷуд меоянд. Дар портали расмии Вазорати корҳои дохилии Русия намудҳои зерини қаллобӣ дар интернет оварда шудааст: қаллобӣ дар соҳаи тиҷорати интернет; фишинг; муроҷиаткунандагони интернет; фиреб додани шахрвандони хориҷӣ (масалан, қаллобӣ дар издивоҷ) ва дигар нақшаҳои ба ин монанд. Мақсади асосии чунин амалҳо ба даст овардани фоидаи молиявӣ мебошад.

Ин гурӯҳ ба таҳдидҳои интернетӣ ба кӯдакон ва наврасон тавачҷӯҳи хоса медиҳад: аз он ҷумла истифодаи мундариҷаи номуносиб ё ғайриқонунӣ, ки барои аудиторияи хурдсол пешбинӣ нашудаанд; имконияти муоширати байни калонсолон ва ноболиғон, вақте ки шахси болиғ бо мақсади истисмори чинсии кӯдак кӯшиши барқарор кардани алоқа; инчунин ба воситаи интернет паҳн кардани порнографияи бачагона.

Хавфҳои, ки имконияти расонидани зарар ба объектҳои алоқаи иттилоотиро ифода мекунанд, ба ду категория тақсим кардан мумкин аст: объективӣ ва субъективӣ. Хавфҳои объективӣ аз таъсир ба системаҳои иттилоотии омилҳои гуногун, ки аз назорати инсон берунанд, аз ҷумла офатҳои табиӣ ба вуҷуд меоянд. Хавфҳои субъективӣ бевосита ба амалҳои инсон алоқаманданд. Ба ин хатарҳои қасдан (бошуурона) дохил мешаванд, ки аз ниятҳои худхоҳона, идеологӣ ё дигар ниятҳо бармеоянд; инчунин хатарҳои тасодуфӣ, пешгӯинашаванда, ки дар натиҷаи хатогиҳои нармафзор ё амали корманд ба вуҷуд меоянд. Ин таснифот метавонад барои арзёбии таҳдидҳо ба амнияти иттилоотӣ дар интернет заминаи ҳуқуқӣ бошад ва инчунин дар муайян кардани самтҳои ошкор, рафъ ва вокуниши сарё ба онҳо кумак кунад.

БОБИ II. ФАЗОИ ИТТИЛООТИИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ:

МАХСУСИЯТ ВА МУШКИЛОТИ ОН

2.1. Вазъ ва ҳолати фазои иттилоотии кишварҳои Осӣи Марказӣ

Фаъолшавии ислоҳот дар давлатҳои Осӣи Марказӣ, шароити нав дар равобити байналмилалӣ, аз ҷумла, дар фаъолияти хориҷии берунӣ, бо шароити нави сиёсату идеологии ҷаҳонӣ ба ҳам омаданд, ки тақвият додани иттилоотикунони ҷомеа ва воридшавӣ ба низомии иттилоотиву идеологии байналхалқиро тақозо доранд. Метавон гуфт, ки дар сатҳи глобалии стратегӣ бозии нави геополитикии бузург дар байни иштирокчиёни қудратманди равобити байналмилал оғоз гардидааст, ки ҳадафи он тавсеаи вуҷъати глобалӣ бо роҳи пешбурди манфиати худ тариқи воситаҳои идеологиву иттилоотӣ, психологӣ дар радифи низомӣ ва иқтисодиву сиёсӣ ба шумор меравад. Ин равандро табиист, ки бо ном «ҷанги иттилоотӣ» - бархурди иттилоотиву идеологии кишварҳои бузургро тезутунд гардондаанд [103].

Феълан тамоили истифодаи иттилоот барои таъсиррасонии манфӣ ба давлатҳои Осӣи Марказӣ ба мушоҳида мерасад. Таҳлили маводи коммуникатсияи стратегӣ имкон медиҳад, ки як қатор тамоиле ҷудо карда шаванд, ки ба он тавачҷӯх намоем:

1. Дар фазои сиёсии ҷаҳонӣ сохторҳои ҷудогонаи иттилоотӣ ба кишварҳои Осӣи Марказӣ фишори иттилоотии идеологӣ мерасонанд, ки ҳадафи асосӣ – ба даст овардани бартариҳои пурраи иттилоотӣ мебошад, ки дар он тақия ба дастёбӣ ва назорат аз болои зерсохторҳои иттилоотӣ, идеологӣ, дипломатӣ, иқтисодӣ ва соири инҳо карда мешавад.

2. Ҳадафмандона овозаҳо ва маводи иғвобарангез паҳн карда мешаванд, ки дар байни аҳоли нобоварӣ, тарсу ваҳмо нисбати органҳои давлатии ҷумҳуриҳои Осӣи Марказӣ эҷод мекунанд.

3. Барои пеш бурдани мановфеи худ баъзе сохторҳои байналхалқӣ, сиёсатмадорон, коршиносон, таҳлилгарон, сиёсатшиносон, ҳомиёни ҳуқуқ ва бо ном муҳолифон таъсиррасонии иттилоотиро ҳамчун василаи таъсиррасонӣ ба роҳбарияти давлат истифода мебаранд.

4. Таъсиррасонии иттилоотиву идеологӣ барои ташаккули афкори манфии ҷамъият нисбати ислоҳоти дар ҷумҳуриҳо татбиқ шаванда равона шудаанд.

5. Таъсиррасонии ҳадафмандона ва нишонраси иттилоотиву психологӣ ба аҳоли равона шуда, маводҳое паҳн карда мешаванд, ки асолати миллӣ, анъанаҳо ва арзишҳои ҷомеаҳо хароб мекунад. Кӯшишҳо карда мешаванд, ки ба шуури насли ҷавон унсурҳои фарҳанги оммавӣ (бегона) ворид карда шаванд.

6. Тавассути иқдомоти иттилоотиву идеологӣ ҳадафи заъф ва хароб кардани сохти конституционӣ ва ҷамъиятии давлатҳои Осиёи Марказӣ бо роҳи тақлид аз ба истилоҳ мудириятшуда тавассути созмонҳои таҳрибкор амалӣ карда мешавад.

7. Дар ин ҷорабиниҳои иттилоотиву идеологӣ ҳамчунин видеороликҳои пур аз унсурҳои қаҳрамонсозӣ ва ташвиқи экстремизми динӣ, терроризми байналхалқӣ васеъ истифода шуда, кӯшиши расмигардонии ахлоқии зуроварӣ ва ташаккули тафаккури ифротгароёна карда мешаванд.

8. Истифодаи усулҳои мухталифи иттилоотии ба роҳ мондани таъсироти боваркунанда (муроҷиатҳои видеой, форумҳо, баҳсҳои мавзӯӣ, даъватҳои рӯйирост ва ғайра).

Тавре, ки ба назар мерасад, актуалишавии мушкилоти тақмили минбаъдаи механизми корҳо ва мушаххассози мақсадҳо дар соҳаи иттилоотиву идеологӣ, ки ба мушоҳида расид, аз зарурияти ҳамоҳанг сохтани фаъолияти давлатҳои Осиёи Марказӣ дар самти коҳиш додани оқибатҳои манфии таъсири иттилоотиву идеологӣ имконпазир ҳис карда мешавад, иқдомоти зайлро талаб мекунад:

1. Ба роҳ мондани раванди таҳқиқи муназзам ва фарогири мундариҷа, самт ва имкониятҳои нуфузи иттилоотӣ ва мафкуравии глобалӣ ба давлатҳои Осиёи Марказӣ дар симои ҳамлаҳои иттилоотӣ, ҷангҳои иттилоотӣ, бозихҳои иттилоотӣ ва фишорҳо;

2. Расондани кумаки методологӣ, методикӣ ва амалӣ ба органҳои давлатӣ ва субъектҳои хоҷагидорӣ, соҳибкорон, мутахассисон, табақаҳои васеи аҳоли дар гирифтани иттилооти зарурӣ дар фазои иттилооти ҷаҳонӣ ва пурра кардани фазои иттилоотии ҷаҳонӣ бо иттилооти объективӣ дар бораи Осиёи Марказӣ.

3. Ҳамгомсозии (синхронизатсия) фаъолияти иттилоотиву идеологии созмонҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, сохторҳои ғайридавлатӣ ва хатарҳои киберӣ дар доираи марзҳои миллӣ маҳдуд намешаванд ва аз ин рӯ, мубориза бо онҳо ҳамкориҳои байнидавлатии минтақавиро талаб мекунад. Аз ин хотир, Қазоқистон бо идеяи ташкил кардани ниҳоди муштарак ҷиҳати мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ баромад кардааст. Тавре, ки президенти маркази таҳлил ва таҳқиқи ҳамлаҳои киберии Қазоқистон Олжас Сатиев изҳор кардааст, мо мехоҳем шурои минтақавиро оид ба амнияти киберӣ таъсис диҳем, зеро дар ҳоле ки муҳити минтақа ноамн аст, мо дар кишвари худ муҳити амниятиро эҷод карда наметавонем. Дар ин бора мо аллақай бо Узбекистон ва Қирғизистон аҳд бастаем ва бо Тоҷикистон оид ба амнияти иттилоотӣ, дар навбати аввал табодули иттилоот гуфтушунид бурда истодаем. Директори созмони ҷамъияти «Нигоҳи ҷавон» Фариштамоҳ Гулова муътақид аст, ки Тоҷикистон бо кишварҳои дигари Осиёи Марказӣ дар ҷорӣ кардан ва истифода бурдани технологияҳои иттилоотиву иртиботӣ вобастагии зич дорад. «Кишвари мо, - мегӯяд ӯ, - чун кишвари рӯ ба инкишоф ба аз худ кардани таҷрибаи дигарон ниёз дорад. Шурое, ки дар Осиёи Марказӣ таъсис дода мешавад, барои Тоҷикистон хеле муфид аст, зеро кишвари мо аз ҷиҳати иттилоотӣ мустақил аст, мо базаи хуби қонунгузорӣ дорем, ки барои аз худ кардан ва татбиқ кардани захираҳои муҳим ва муфид имкон медиҳад» [133].

Фазои иттилоотӣ дар оғози қарни XXI дар баробари зербинои рушди ояндаи соҳоти стратегии иқтисодиёт, низомҳои нақлиётӣ хифзи кишварҳо будан, инчунин майдони ҳамкориҳои бозингарони муносиботи байналмилалӣ гардидаанд. Ҷорӣ намудани тадриҷан фазои иттилоотии ҷаҳонӣ масъалаҳои марбут ба терроризми иттилоотӣ, аз ҷумла кибертерроризмро, ки ба як шакли

беназири терроризм табдил ёфта, дар натиҷаи рушди технологияҳои шабакавӣ ва дастрасии осони гурӯҳҳои террористӣ ба воситаҳои муосири иртиботӣ ва захираҳои илмиву техникӣ ба вучуд омадааст, ба миён гузоштааст.

Сиёсатшиноси амрикоӣ В. Лейкер таъкид мекунад, ки вақте терроризми муосир бо ҷангҳои иттилоотӣ омехта мешавад, қувваи харобиовар тавонотар ва васеътар мешавад, бахусус агар террористон аз силоҳи биологӣ ё кимиёвӣ истифода кунанд [152, с.24]. Ҷанги киберӣ метавонад амалҳои гуногунро дар бар гирад, аз манипулятсияи иттилоот, ки ба таъсири равонӣ нигаронида шудааст, то ҳамла ба шабакаҳои коммуникатсионӣ ва инфрасохтори муҳим.

Маълум аст, ки Осиёи Марказӣ ба ҷомеаи иттилотиву глобалӣ кайҳо ворид шудааст. Шумораи онҳое, ки аз Интернет истифода меkunанд дар давлатҳои Осиёи Марказӣ аз оғози садаи XXI то ин ҷониб афзуда, аз соли 2000 то соли 2022 99,8 ҷисадро ташкил кардааст ва 113 ҳазор наафар ба 42 млн. 628 нафар расидааст [48, с.627]. Ин омил аз як ҷиҳат мусбӣ арзёбӣ шавад, аз тарафи дигар мушкilot ба бор овардааст.

Дар соҳаи амнияти иттилоотӣ ин нишондиҳанда нақши калидӣ дорад, зеро дар шабака миқдори зиёди иттилоот ҷамъоварӣ карда мешавад ва маълумот ҳам байни одамон ва ҳам дар доираи як шабакаи ягонаи серверҳо, компютерҳо ва дигар дастгоҳҳои ҳисоббарорӣ мубодила мешавад. Бо вучуди ин, хатар вучуд дорад, зеро коршиносон бар ин назаранд, ки ҳама гуна дастгоҳи дорои дастрасӣ ба интернет метавонад осебпазир бошад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар Осиёи Марказӣ дастрасӣ ба иттилоот маҳдуд аст ва танҳо дар Қазоқистон (86%) ва Қирғизистон (55%) беш аз нисфи аҳоли ба интернет дастрасӣ доранд. Дар Узбекистон ин нишондод 50,1 ҷоиз, дар Тоҷикистон 30,4 ҷоиз ва дар Туркменистон 25,3 ҷоизро ташкил медиҳад [97].

Коршиносон ин вазъро ба як қатор омилҳо, аз қабилӣ қиммати гаронии алоқаи мобилӣ ва интернет, суръати пасти интернет, адами

сармоягузорӣ дар зерсохтор ва тақсимои нобаробари пойгоҳҳо марбут медонанд. Тағйирот зери таъсири омилҳои беруна, аз қабилӣ таваҷҷуҳи ширкатҳои Чин, Русия ва Ғарб ба бозори Осиёи Марказӣ ва ниёзи дохилӣ ба рақамисозии иқтисод сурат мегирад. Дар Осиёи Марказӣ проблемаи инкишофи технологияи коммуникатсионӣ дорои як қатор омилҳои ба якдигар монанд мебошанд, ки ба рақамикунии минтақа монеа эҷод мекунанд. Нархи баланди алоқаи мобилӣ ва интернет, ки на ҳамеша бо сифати хизматрасонӣ асоснок карда мешавад, яке аз монеаҳои асосии дастрасии васеъ ба шабака мебошад. Суръати пасти интернет, бахусус дар деҳот, истифодаи хизматҳои рақамиро аз таҳсили онлайн то кори фосилавӣ ба таври назаррас маҳдуд мекунад. Ин мушкилот бо кам маблағгузорӣ ба рушди инфрасохтор мураккаб мегардад. Набудани шабакаҳои нахи оптикӣ, нарасидани истгоҳҳои базавӣ, бахусус дар манотиқи дурдаст ва сифати пасти сигнал, ки аксаран ба далели кӯҳна будани таҷҳизот, байни шаҳру деҳот, байни сарватмандон ва камбағалон «фарқи рақамӣ»-ро ба вуҷуд меорад. Тақсимои нобаробари стансияҳои базавӣ инчунин боиси фарқиятҳои назаррас дар сифати пайваستшавӣ ҳатто дар дохили шаҳрҳои калон мегардад. Ба ғайр аз ҷиҳатҳои техникӣ, таъсири омилҳои сиёсӣю иқтисодиро ҳам нодида гирифтани мумкин нест. Танзими сусти давлатӣ, фасод ва набудани шаффофият дар соҳаи иҷозатномадиҳӣ аксар вақт монеаи сармоягузорӣ ба инфрасохтор мешаванд. Аксар вақт мавқеи монополии операторони миллии телекоммуникатсия истеъмолкунандагонро аз интихоб маҳрум месозад ва ба баланд шудани сифати хизматрасонӣ мусоидат намекунад. Аммо, дар зери таъсири омилҳои берунӣ ва дохилӣ тадриҷан тағйир ёфтани вазъият мушоҳида карда мешавад. Ширкатҳои бузурги муҳабиротии Чин, Русия ва Ғарб ба бозори Осиёи Марказӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир мекунанд. Омадани онҳо ваъда медиҳад, ки технологияҳои нав, сармоягузорӣ ва рақобатро меорад, ки метавонад боиси паст шудани нархҳо ва бештар шудани сифати хизматҳо гардад. Дар баробари ин афзоиши талаботи дохилӣ ба рақамикунонии иқтисодиёти кишварҳои минтақа мушоҳида мешавад.

Ҳукуматҳои Осиёи Марказӣ зарурати ҳамгироӣ ба иқтисоди ҷаҳонии рақамиро барои ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дарк мекунанд. Дар ин замина мо афзоиши барномаҳои давлатӣ барои рушди инфрасохтори рақамӣ, дастгирии стартапҳои ИТ ва оморасозии мутахассисонро мушоҳида мекунем. Аммо, хусусияти фарҳанги сиёсии кишварҳои Осиёи Марказӣ низ нақши муҳим дорад. Маҳдудиятҳои озодии баён ва дастрасӣ ба иттилоот ва назорати ҳукумат аз болои интернет ва алоқаи мобилӣ метавонад ба рушди технологияҳои инноватсионӣ монеъ шавад ва аҳолиро аз имкони истифодаи пурраи тамоми бартариҳои давраи рақамӣ маҳрум созад. Илова бар ин, сатҳи саводнокии рақамӣ дар байни аҳоли паст боқӣ мемонад, ки ин монеаи иловагӣ дар роҳи паҳншавии васеи технологияҳои рақамӣ мебошад. Ҳамин тариқ, вазъи соҳаи технологияҳои коммуникатсионӣ дар Осиёи Марказӣ бо ҳамбастагии мураккаби омилҳои техникӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ хос аст. Дар ҳоле, ки тамоюлҳои мусбати марбут ба ҷалби сармояи хориҷӣ ва афзоиши талаботи дохилӣ ба рақамисозӣ вучуд доранд, рафъи мушкилоти мавҷуда бархӯрди ҳамаҷонибаеро тақозо мекунанд, ки сармоягузори ба инфрасохтор, ислоҳоти танзими бозори муҳобирот, баланд бардоштани саводнокии рақамии аҳоли ва таъмини дастрасии озод ва дастрасии беҳатар ба иттилоот аз зумари онҳо мебошад. Танҳо чунин муносибат метавонад дастрасии баробар ба манфиатҳои иқтисоди рақамиро барои ҳамаи сокинони минтақа таъмин намояд.

Дар талошҳо барои тоза кардан, низомҳои сиёсии минтақа аҳамияти ҷорӣ намудани технологияҳои муосири иттилоотиро барои таъмини рушд ва устувории иқтисодиёт дарк мекунанд ва ҳамзамон аз эҳтимоли аз даст додани назорат бар раванди иттилоот нигаронанд. Нигарониҳо дар бораи ин масъала аз он сабаб ба миён меоянд, ки таъсиси фазаи маҷозӣ метавонад ба созмонҳои ифротӣ имкони бештареро барои ҷалб ва ҳамоҳангсозии ҷонибдорон барои таблиғи идеологияи худ ва анҷом додани фаъолиятҳои террористӣ, аз қабилӣ ҳамлаҳои киберӣ ба инфрасохтори энергетикӣ фароҳам орад. Ин мушкилот махсусан пас аз рӯйдодҳои «Баҳори араб»

аҳаммияти калон пайдо кард. Моҳи августи соли 2011 дар Остона (Қазоқистон) нишастӣ ғайрирасмӣ СААД баргузор шуд, ки дар он яке аз нуқтаҳои марказии баҳс нақши шабакаҳои иҷтимоӣ ва интернет дар ҳаводиси Ховари Миёна буд.

Он замон сарони давлатҳо оид ба коркарди чораҳои муштаракӣ муқовимат алайҳи хатарҳо дар фазои маҷозӣ аҳд бастанд. Мутобиқ ба индекси глобалии киберӣ Ҷумҳурии Қазоқистон бо сатҳи баланди ҳифзшавӣ дар байни кишварҳои пасошӯравӣ бо гирифтани мақоми 35-ум дар қатори мамлакатҳои пешсафи ҷаҳон дар зинаи дуюм қарор дорад. Дар миёни кишварҳои баъдишӯравӣ Туркманистон ва Тоҷикистон давлатҳои бештар ба хатарҳои маҷозӣ осебпазир шинохта шудаанд.

Омили асосии ин ҳолат ва проблемаи ин ду кишвар сохтори техникӣ буда, хизмати воқунишӣ ба ҳаводиси компютерӣ дар сатҳи давлатӣ мавҷуд нест ва ё бесамар аст. Дар маҷмӯъ, давлатҳои Осиёи Марказӣ аз рӯйи шумораи компютерҳои системаи идоракунии автоматӣ, ки қурбонии ҳамлаҳои киберӣ шудаанд, дар ҷаҳон ҷойи сеюмро ишғол мекунанд.

Қайди ин нуқта муҳим аст, ки дар давлатҳои Осиёи Марказӣ зараррасонии фаъол мушоҳида шуда, кишварҳои минтақа дар қатори 10 давлати истифодабардагонаш гирифтори ҳадафу ҳамлаҳои троянҳои бонкӣ шомил карда шудаанд. Дар ҷойи аввал бо 6,7 фисад Туркманистон, дар ҷойи сеюм Тоҷикистон ва дар ҷойи панҷум бо 3,5 фисад Узбекистон қарор доранд [150]. Ҳамзамон, се ҷумҳурӣ – Қазоқистон, Туркманистон ва Тоҷикистон ба қатори 10 давлате шомиланд, ки дар онҳо кӯшиши устувор кардани барномаҳои махсус барои насли (генератсия) пинҳони арзҳои рамзгузоришуда собит шудаанд. Новобаста аз он, ки ҳамлаҳои киберӣ бо мақсади ғайридаи моддӣ амалӣ мешаванд, онҳо ҳислати ҷиноятҳои тамоили сиёсидошта ва намудҳои киберҷиноятҳои дигарро низ доранд. Аз ҷумла, дар Ҷумҳурии Узбекистон гурӯҳи ҳакерии Clone-Security ба нишони эътироз алайҳи сиёсати давлатӣ ба сомонаҳои ҳукуматӣ ва мақомоти давлатӣ ҳамлаҳо анҷом медиҳад. Аз ҷумла, 6 январи соли 2021 гурӯҳи ҳакерии Clone-Security

сайти ҳокмиятҳои маҳаллии 10 ноҳия (Ангор, Музробот, Шеробод, Қизирик, Бойсун, Ҷарқурғон, Кумқурғон, Алтинсой, Деҳнав, Узун) ва як вилояти Узбекистон (Сурхондарё) - ро шикаста буд [140].

Чунин амалиётҳо ё ҳамлаҳои ҳакерҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам ба қайд гирифта шудаанд. Тибқи хабари расонаҳо гурӯҳи ҷосусии «Nomadic Octopus» дастгоҳи шабакаи ширкати телекоммуникатсиониро шикаста, дар сохторҳои ҳукумати амалиёти ҷосусии худро мебурд. Дар гузориш гурӯҳи таҳқиқоти швейтсарӣ аз 27 апрели соли 2023 омадааст, ки ҳакерҳо аз соли 202 амалиёти ҷосусии худро бо унвони «Paperbug» («гамбуски қоғазӣ») пеш мебурд, ки ҳадафи он мансабдорони идораҳои давлатӣ ва кормандони объектҳои муҳимми давлатӣ ба шумор мерафтанд. Аз ҷумла, дар гузориш қайд шудааст, ки маълумотҳоро аз компютерҳо ва дигар дастгоҳҳои электронии Худоёр Худоёрзода, собиқ вазири нақлиёт, Амирхон Қурбонзода, собиқ муовини раиси вилояти Хатлон, ҳозира муовини раиси шаҳри Душанбе, Саиднахш Раҳмонзода, генерал-майори милитсия, муовини вазири қорҳои дохилӣ, Абдулазиз Шарифӣ, мудирӣ шуъбаи ИДМ дар дастгоҳи Президент рабудаанд Киберҷинояткорҳо ҳангоми фаъолияти ҷосусӣ аз Octopus – таъминоти барномавӣ барои Windows истифода мебуданд. Ҳакерҳои «Nomadic Octopus» ба гурӯҳи «DustSquad» мансуб аст, ки аз соли 2014 амал мекунад ва асосан фаъолияти ашхоси мансабдор ва дипломатҳоро дар Осиёи Марказӣ, Афғонистон ва собиқ ҷумҳуриҳои Иттиҳоди шуравӣ назорат мекунад.

Тавре, ки бармеояд, тибқи маълумотҳои Rapid 7 Тоҷикистон дар миёни кишварҳое, ки компютерҳои онҳо ҳарчи бештар гирифтори ҳамлаҳои ҳакерӣ мешаванд, ҷойи дуюмро ишғол мекунад. Яке аз сабабҳои баланд будани сатҳи осебпазирӣ таваҷҷӯҳи нокифоя ба масъалаи амнияти низомҳои электронӣ мебошад. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки ҳарчи бештар мавриди таваҷҷӯҳи гурӯҳҳои ҳакерӣ сайтҳои ташкилотҳои ҳукумати Тоҷикистон қарор мегиранд. Аз ҷумла, 14 январи соли 2017 ҳакерҳо ба сомонӣ расмии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон (maorif.tj) ҳамла карда, хабарҳои расмиро бо тасвири созмони ҷангии «Ҷундуллоҳ» ва суруди миллӣ

иваз намуда, ҳамчунин аз ҳукумати Русия тақозо карданд, ки аз «режими Башор Асад» пуштибонӣ накунад, занону кӯдаконро накушад, артишаш хоки Сурияро тарк кунад. Ҳамин тавр, рӯзи 13 январӣ соли 2015 торнамои [tajembfrance.fr/-](http://tajembfrance.fr/)и Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Порис мавриди ҳамла қарор гирифт.

Ин воқеа баъди ҳуҷуми хунин ба журнали «Шарли Эбдо» дар Париж рӯй дод ва ҳакерҳо дар саҳифаи сафорат шиори «Op France Musulman Et je Pas Charli» («Ман – мусулмонам на Шарли») – ро ҷой дода буданд. Ҳамин тавр, мушкилоти амнияти иттилоотӣ тақрибан дар ҳамаи сатҳҳо вуҷуд дорад.

Бо назардошти ин мушкилот дар сохторҳои таркибии Вазорати корҳои дохилии Тоҷикистон сохторҳои полиси киберӣ ташкил дода шуданд. Тибқи маълумоти ВКД Тоҷикистон дар соли 2017 бештар аз 130 нафар бо иттиҳомҳои робита бо соҳмонҳои мамнуъшуда ва истифодаи захираҳои онҳо дар фазои интернетӣ дастгир карда шуданд. Мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ инчунин зиёда аз 70 веб-ресурсҳоро ошкор карданд, ки иттилоот ва мавзӯҳои хислати экстремистӣ ва террористӣ доштара тарғиб мекарданд [114]. Тавре дар боло ишора рафт, киберҷиноятҳо дар Осиёи Марказӣ ба се категория: ҷудо мешаванд: авбошӣ, ҳактивизм ва қаллобии компютерӣ [113]. Азбаски интернет симболи ҷаҳонишавист, ҳакерҳо бе ягон мушкилӣ дар миқёси байналмилалӣ амал мекунанд. Давлатҳои Осиёи Марказӣ шубҳадоранд, ки онҳо қурбони ҳакерҳои байналхалқӣ мешаванд, зеро дар веб-сайтҳои вайроншуда ё шикаста баъзан тасвирҳои парчам ё навиштаҳои хориҷӣ пайдо мешаванд. Аммо, маълум нест, ки ҳамлаҳо аз кучо сурат мегиранд. Ҳакерҳо ақар вақт суроғаро тағйир медиҳанд, то ки координатҳои худро пинҳон кунанд ё гуноҳро ба дигарон зананд. Аз ҷумла, тайи солҳои 2012 – 2013 якчанд сайти ҳукуматӣ дар Қирғизистон мавриди ҳамлаҳо қарор гирифтанд. Тахмин меравад, ки ин корро ҳакерҳо аз Туркия ва Эстония анҷом дода буданд. Дар соли 2012 ҳакер аз Туркия паролҳоро барои ворид шудан ба аксари сайтҳои казокӣ иваз карда буд. Дар соли 2013 гурӯҳи ҳакерҳо аз Осиёи Ҷанубӣ- Шарқӣ 9 веб-сайти хадамоти юридикиро дар Қазоқистон

шикаста буд. Хактивизм, яъне шикастан ё ворид шудан ба шабакаи компютерӣ бо сабабҳои сиёсӣ ё иҷтимоӣ аксаран дар кишварҳои Осиёи Марказӣ дида мешавад. Ба андешаи муҳаррири маҷаллаи «Foreign Policy» (сиёсати хориҷӣ) Тай Маккормик хактивизми ҳамаи наслҳоро он идея муттаҳид мекунад, ки иттилоот дар интернет бояд ройгон бошад, ва ин ҳамон усулест, ки аксар вақт онҳоро ба бархурд бо ширкатҳо ва сохторҳои ҳукумати кишварҳои дунё меорад [113]. Хактивистҳо дар Осиёи Марказӣ ашхоси алоҳида ё гурӯҳи мутахассисони соҳаи технологияи иттилоотӣ мебошад, ки барои онҳо ҳадафҳои сиёсӣ муҳим мебошанд ва онҳо мехоҳанд, ки диққати ҳукуматро ба ин ё он масъала ҷалб кунанд. Аз ҷумла, дар ибтидои соли 2013 дар Ўзбекистон 2 ҳамаи киберӣ рӯй дод, ки бар асари онҳо веб-сайти расмӣи ширкати раидо-телевизионии MTRK шикаста шуданд. Хакерҳои ўзбек, ки худро «клон -амният» ном мебарданд, дар изҳороти расмӣи худ ҳукуматро танқид карданд. Гурӯҳи мазкур дар соли 2012 веб-сайти Вазорати тандурустиро чун нишони эътироз ба сиёсати ҳукумат шикаста буданд. Гурӯҳи мазкур мавқеи тундравонаи худро дар сиёсати хориҷӣ ҳам намоиш медиҳад. Дар моҳи феввали соли 2013 гурӯҳ ба веб-сайтҳои ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва давлатии Қирғизистон: Вазорати корҳои дохилӣ, Маркази зиддитеррористӣ, Комитети давлатии амнияти миллӣ ва Суди олий ҳамла оварда буд.

Қаллобии киберӣ ҷиноятест, ки дар соҳаи молиявӣ содир карда мешавад. Ҳадафи қаллобон ҳам муассисаҳои ҳукуматӣ ва ҳам ширкатҳое мешаванд, ки ба соҳаи молия робитае надоранд. Моҳи декабри соли 2019 суди Тоҷикистон се киберҷинояткорро ба он айбдор кард, ки зангҳои телефони байналхалқиро ба маҳаллӣ табдил дода, фарқи пардохтро аз худ мекарданд. Ҳукуматҳои кишварҳои минтақа имкониятҳои истифодаи якҷояи талошҳо ва захираҳоро баҳри мубориза алайҳи ҷиноятҳои маҷозӣ ва хатарҳо ба зерсохторҳои иттилоотии худ доранд. Аллақай дар таркиби вазоратҳои корҳои дохилӣ ҷузъу томҳои махсус бар ҷиноятҳои киберӣ назорат мебаранд.

Масалан, дар аввали моҳи марти соли 2003 шуъбаи «К» дар сохтори Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Қазоқистон таъсис дода шуд, ки ҳадафи он мубориза бо ҷиноятҳои марбут ба истифодаи технологияҳои компютерӣ ва интернетӣ буда, қаллобӣ, истехсоли қорғҳои қалбакии шахсият ва паҳн кардани маълумоте, ки таблиғи ифротгароиву зӯриву бераҳмӣ, инчунин мубориза ба танфурӯшии ноболиғонро пешгирӣ мекард.

Дар соли 2006 ҳукуматдорони Қазоқистон Нуктаи миллии тамосро таъсис доданд, ки барои мубориза бо ҷиноятҳо дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва табодули иттилоот бо кишварҳои ИДМ ва шарикони хориҷӣ таъин шудааст. Дар Ҷумҳурии Қирғизистон дар соли 2009 дар таркиби Саридораи 9-уми Вазорати корҳои дохилӣ гурӯҳи коршиносони масоили хатарҳои киберӣ ташкил карда шуд, ки вазифаи асосии он назорат аз болои ҳузури созмонҳои ифротгароӣ назари «Ҳизб ут-таҳрир» дар интернет мебошад.

Метавон гуфт, ки дар раванди муқовимат бо таҳдидҳои киберӣ дигар муасисаҳои ҳукуматӣ низ, ки дар соҳаи технологияҳои коммуникатсионӣ ихтисос дода шудаанд, иштирок мекунанд. Аз ҷумла, дар соли 2005 дар Ўзбекистон гурӯҳи воқуниш ба вазъияти ғавқулоддаи компютерӣ таъсис дода шуда буд. Моҳи сентябри соли 2013 Маркази амнияти иттилоотӣ дар таркиби Комитети давлатӣ оид ба коммуникатсия, рушди низоми иттилоотӣ ва технологияи телекоммуникатсионӣ ба фаъолият сар карда буд.

Дар паёми навбатии худ ба парламенти кишвар дар соли 2016 Президенти кишвар Э. Раҳмон ба сохторҳои дахлдор дастур дода буд, ки Маркази мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ ташкил дода шавад. Дар бораи муҳимияти таъмини амнияти иттилоотӣ дар маҷмӯъ ва таъсиси CERT – хадамоти воқуниш ба муноқишаҳои компютерӣ муҳаққиқон чанд сол аст, ки андеша баён мекунанд. Вале, маҳз ҳамин дастури Президенти мамлакат оғози корҳои мушаххас дар ин соҳа гардид. Аз ҷумла, дар Паём омадааст: «Барои дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани муқовимат ба истифодаи шабакаҳои интернет бо мақсадҳои экстремистӣ ва террористӣ Вазорати корҳои дохилӣ,

Комитети давлатии амнияти миллӣ, Прокуратураи генералӣ ва дигар идораҳои дахлдорро зарур аст, ки ҷиҳати таъсиси маркази мубориза бо ҷиноятҳо бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва кибертерроризм пешниҳодҳои асосноккардашудаи худро пешниҳод намоянд» [41].

Маълум аст, ки баъди рӯ ба рӯ шудан бо хатарҳо ва ҳамлаҳои иттилоотӣ, шикаста шудан ва аз кор баромадани низомҳои иттилоотӣ ҳукуматдорони Осиёи Марказӣ дар пайи мустаҳкам кардани истиқлолияти иттилоотии худ шуданд. Ҳукумат, соҳибкории технологияи иттилоотӣ ва ҷомеи коршиносон шаклҳо ва андозаҳои оптималии кори хадоматҳои миллии вокуниш ба ҳодисаҳои компютериро муҳокима мекунанд. Дар амалияи байналхалқӣ чунин таҷриба ҳосил шудааст. Яъне, вазифаи таъмини амнияти иттилоотӣ ба ӯҳдаи гурӯҳҳои дахлдори коршиносони соҳибкасб гузошта мешавад.

Дар солҳои охир кишварҳои Осиёи Марказӣ бо таҳдидҳои афзояндаи амнияти иттилоотӣ, аз ҷумла ҳамлаҳои киберӣ ва нокомии системаи иттилоотӣ рӯбарӯ шудаанд. Ин ҷолишҳо як катализатор барои ҳукуматҳои минтақа барои таҳкими истиқлолияти иттилоотии худ ва эҷоди механизмҳои муассир барои вокуниш ба ҳодисаҳои киберфазо гаштанд. Қадами муҳим дар ин раванд таъсиси хадомоти миллии вокуниш ба ҳодисаҳои компютерӣ буд, ки бояд ҳифзи ҳам системаҳои иттилоотии давлатӣ ва ҳам хусусиро таъмин намояд.

Дар доираи ин талошҳо ҳукуматҳо, соҳибкорони IT ва коршиносони соҳаҳои гуногун дар конфронсҳо ва мизҳои мудаввар ҷамъ омада, шаклҳо ва миқёси беҳтарини чунин хидматҳоро баррасӣ мекунанд. Онҳо таҷрибаи байналмилалиро бо назардошти он, ки дар кишварҳои дигар аллакай таҷрибаи бомуваффақияти ташкили чунин сохторҳо доранд, таҳлил мекунанд. Масалан, дар Иёлоти Муттаҳида дар соли 1988 аввалин гурӯҳи вокуниш ба ҳодисаҳо таъсис дода шуд - Гурӯҳи вокуниш ба ҳолати ғавқулודдаи компютерӣ (CERT). Ин ташаббус оғози ташаккули кори

системавӣ оид ба таъмини киберамният буд, ки бо мурури замон дар бисёр кишварҳои ҷаҳон паҳн шуд.

Имрӯз дар Осиёи Марказӣ масъалаҳои ҳамкории сохторҳои давлатӣ ва бахши хусусӣ дар соҳаи киберамният низ фаъолона баррасӣ мешаванд. Ин ҳамкорӣ табодули иттилоот, омӯзиши муштарак ва таҳияи стандартҳои беҳатариро дар бар мегирад. Ҷанбаи муҳим ин омӯзиши кадрҳо мебошад, зеро мавҷудияти мутахассисони соҳибхтисос омили асосии мубориза бо таҳдидҳои киберӣ мебошад. Дар робита ба ин, кишварҳои минтақа ба сармоягузорӣ ба барномаҳои таълимӣ, ки барои омода кардани коршиносон дар соҳаи амнияти иттилоотӣ равона шудаанд, оғоз кардаанд.

Илова бар ин, кишварҳои Осиёи Марказӣ зарурати эҷоди як ҷаҳорчӯби қонунӣ барои ҳифзи додаҳо ва амнияти киберчиноятро эътироф мекунанд. Ин таҳияи қонунгузори танзими истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, ҳифзи маълумоти шахсӣ ва масъулият барои киберчиноятро дар бар мегирад. Ҳамин тариқ, дар раванди ташаккули системаи киберамният дар Осиёи Марказӣ на танҳо ҷанбаҳои техникӣ, балки ҳуқуқиро низ ба инобат гирифтани муҳим аст, ки имкон медиҳад равиши ҳамаҷониба барои ҳалли мушкилот фароҳам оварда шавад.

Дар ҷамъбаст бояд таъкид кард, ки таҳкими амнияти иттилоотӣ дар Осиёи Марказӣ як раванди мураккабест, ки ҷалби гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ ва азҳудкунии таҷрибаи ҷаҳониро тақозо мекунад. Дар партави таҳдидҳои афзояндаи киберӣ, кишварҳои минтақа бояд таҳияи системаҳои вокуниш ба ҳодисаҳоро идома диҳанд, малакаи мутахассисонро такмил диҳанд ва заминаи ҳуқуқии мувофиқро барои ҳифзи захираҳои иттилоотии худ эҷод кунанд.

Дар Осиёи Марказӣ чунин ҳадамотҳои миллии вокуниш ба ҳодисаҳои компютерӣ дар Қазоқистон (2011), Узбекистон (2013) ва Қирғизистон таъсис дода шуданд. Таҳти номи CERT-UZ дар Узбекистон шӯъбаи амнияти техникӣ дар таркиби Маркази давлатии UZINFOCOM амал мекунад, ки ҳанӯз дар соли 2002 таъсис дода шуда буд ва ба Вазорати рушди технология ва

иртибототи иттилоотӣ итоат мекард. Дар Қазоқистон CERT – и миллий дар назди ҳадамоти давлатии техникӣ, ки ба Вазорати иттилоот ва коммуникатсия тобеъ аст, фаъолият мебарад. Тоҷикистон ҳоло танҳо ба экспертизаи CERT минтақавӣ дастбӯӣ дорад, ки аз соли 2014 дар назди СААД амал мекунад ва ҳадафи худро дар масдуд кардани ҳамлаҳои иттилотӣ, аз ҷумла, аз ҳудуди давлатҳои дигар мебинад. Ҳамзамон барои таъмини сатҳи зарурии амният ба Тоҷикистон CERT – и аслии худӣ даркор аст. Вай бояд ба ақидаи коршиносон маркази таҳқиқоти стратегӣ дар соҳаи амнияти киберӣ бошад, ки мониторинг ва таҳлили шаритро ба даст гирад ва барои боло бурдани сатҳи амният ва омодагӣ ба баргардондани таҳдидҳои тавсияҳо омода кунад [136].

16 январи соли 2024 дар заминаи Маркази Ҳамроҳангсоз оид ба таъмини амнияти киберии Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Қирғизистон Маркази вокуниши фаврӣ ба ҳодисаҳои компютерӣ кушода шуд. Марказ бо технологияҳои пешрафта таҷҳизонида шудааст, ки имконият медиҳад мониторинги шабонарӯзии фазои рақамӣ, ошкор созиш ҳамлаҳои киберӣ ва вокуниш ба онҳо ба роҳ монда шавад [124].

Қайд бояд кард, ки то ҳоло органҳои давлатии кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳангоми таҳияи сиёсат доир ба идораи соҳаи технологияҳои рақамӣ ва муносибатҳои ҷамъияти ба он алоқаманд аз дастгирии сектори хусусӣ ва шахравандӣ фаъолона истифода набурдаанд. Қарорҳо маъмулан дар сатҳи боло қабул карда шуда, ба идораҳо ва сохторҳои поёни рағбона карда мешаванд. Ба андешаи президенти Асоссиатсияи интернетии Қазоқистон Ш. Собиров дар ин кишвар ба масъалаи амнияти иттилоотӣ – аз нигоҳи риояи қонунҳои давлат дар интернет – органҳои ҳифзи ҳуқуқ машғул мешаванд. Ҳамзамон ӯ аз идеяи равиши гуногунсамет (multi-stakeholder) ҷонибдорӣ кардааст ва дар он андеша аст, ки бизнес ва созмонҳои ҷамъиятӣ метавонанд ва бояд дар масъалаи киберамният ба давлат кумак расонад. Дар Қирғизистон ҳукумат дар бораи мақомоти ваколатдор оид ба масоили интернет ва технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ қарор қабул кардааст. Ба андешаи

коршиносон ин иқдом аз як тараф аз эътирофи муҳиммияти соҳаи нав шаклирифта шаҳодат медиҳад, аз тарафи дигар, устувориҳои схемаи идоракунии пешинаро намоиш медиҳад, ки дар он қарорҳо дар ҷаҳорҷӯбаи дастгоҳи давлатӣ қабул карда мешаванд.

Ба андешаи директори фонди тоҷикистони «Интернет» Р. Қосимов барои ҳифзи маълумотҳои давлатӣ ҳар як идораи давлатӣ ҳақ дорад, дар сатҳи ҳеш сиёсати дохилии амнияти низомҳои иттилоотиро мушаххас намояд. Аммо, барои мониторинги муназзам ва воқуниши ғаврӣ мавҷудияти ҳадамоти миллии воқуниши ғаврӣ ва ҳодисаҳои компютерӣ зарур аст, ки дар робитаи доимӣ бо ҳадамоти дахлдори кишварҳои дигар буда, ба иттилооти ғаврӣ дар бораи заифҳои нав, вирусҳо, ҳамлаҳои нав ҷонибҳои манфиатдорро аз вазъияти қор дар кишвари худ огоҳ созад. Директори фонди тоҷикистони «Ташаббуси граҷдани сиёсати интернетӣ» М. Ибодуллоев дар он назар аст, ки дар кишвари мо ба масъалаи амнияти киберӣ аз муассисаҳои мушаххас сар карда, то органҳои давлатии алоҳида машғуланд, вале қор дар доираи захираҳо ва донишҳои мавҷудаи ташкилотҳо пеш меравад.

Аммо, норасоии ҳамқориҳо дар соҳаи амнияти киберӣ на танҳо байни агентҳои дохили кишвар, балки дар сатҳи байналҳалқӣ ҳам ба мушоҳида мерасад. Ба илова қӯшишҳои давлатҳои минтақа барои мушаххас қардани мавқеи худ дар сатҳи миллии дар алоҳидагӣ бо тақсими масъулиятҳо ба мушкилиҳо дучор мешаванд.

Моҳи сентябри соли 2013 дар назди Идораи давлатии алоқа ва технологияҳои амнияти иттилоотӣ Маркази махсуси киберамният ба қор шурӯъ қард. Эътироф қардани аҳаммияти ҳамоҳангсозии глобалӣ барои муҳофизат аз таҳдидҳои муосири рақамӣ роҳбарони минтақаро водор соҳт, ки ташаббуси таҳқими қораҳои амнияти иттилоотиро дар сатҳи байнидавлатӣ дар доираи иттиҳодияҳои байналмилалӣ пешниҳод қунанд. Аз қумла, дар ҳамоиши сатҳи баланд дар СҲШ дар соли 2006 сарварони давлатҳои узв Эъломияро дар бораи амнияти иттилоотии байналҳалқӣ ба имзо расонданд.

Соли 2009 дар нишасти сарони СХШ дар шаҳри Екатеринбургӣ Русия, ширкаткунандагон эълomiaеро бо таваҷҷуҳи хоса қабул карданд: воқуниш ба таҳдидҳои киберӣ ҳамчун вазифаи аввалиндараҷа, ки қобили муқоиса бо ҳифзи истиқлолияти миллӣ ва таъмини суботи иҷтимоӣ мебошад.

Аллакай дар охири солҳои қарни XX – ибтидои асри XXI кишварҳои Осиёи Марказӣ бо мушкилоти ғайриҷашмдошт рӯбарӯ шуданд: афзоиши босуръати интернет сохторҳои давлатиро бе воқуниши муносиб гузошт, ки боиси инҳисори дастрасӣ, бастанӣ сайтҳо ва ба таври сунӣ суст кардани мавҷ шуд.

Ҳарчанд минтақа дар ҳоли ҳозир аз сатҳи пасти ҷиноятҳои киберӣ азият мекашад, нодида гирифтани таҳдиди ғайриқонунии кибертеррористӣ ва муноқишаҳои виртуалӣ барои чунин як минтақаи пуршиддат аз ҷиҳати геополитикӣ беасос боқӣ мемонад. Дар робита ба ин, раҳбарияти кишварҳои Осиёи Марказӣ бояд феврал ба таҳкими васеъмӯҳси системаҳои иттилоотии муҳими худ шурӯъ кунанд.

Ва ниҳоят дар ҷаҳорҷӯбаи созмонҳои минтақавии Осиёи Марказӣ як силсила аҳдномаву эълomiaҳо ҷиҳати ҳамкории дар фазои киберӣ қабул шудаанд.

Бо назардошти рушди босуръати технологияҳои рақамӣ ва вобастагии афзоюндаи тамоми соҳаҳои ҳаёт аз системаҳои иттилоотӣ, таъмини амнияти иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаи дорои аҳаммияти стратегӣ мебошад. Проблемаро шароити конкретии мамлакат, аз ҷумла мавқеи ҷуғрофӣ, дараҷаи тараққиёти иқтисодиёт ва хусусиятҳои фарҳанги миллӣ мураккаб мекунад. Стратегияи самараноки амнияти иттилоотӣ бояд равиши ҳамаҷонибаро ба назар гирад, ки на танҳо ҷанбаҳои техникӣ, балки ҷанбаҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ, ахлоқӣ ва тарбиявиро дар бар мегирад.

Усулҳои пешниҳодшудаи таъмини амнияти иттилоотиро муфассалтар баррасӣ намуда, онҳоро бо ҷанбаҳои дахлдор пурра мекунем:

1. Дастрасии беамонӣ ба иттилоот: Ин нукта тавзеҳот талаб мекунад. Суҳан дар бораи дастрасии қонунӣ меравад, ки бо қоидаҳо ва

расмиёти қатъии аутентификатсия ва авторизатсия танзим карда мешавад. Тақсимои дақиқи сатҳҳои дастрасӣ мувофиқи ӯҳдадориҳои мансабӣ ва принципи «имтиёзҳои ҳадди ақали зарурӣ» бояд мавҷуд бошад. Татбиқи системаҳои муосири идоракунии шахсият ва дастрасӣ (IAM) бо истифода аз аутентификатсияи бисёрфакторӣ (MFA) муҳим аст. Дар баробари ин, дастрасӣ ба иттилооти давлатӣ бояд тибқи қонунгузориҳои Тоҷикистон маҳдуд ва назорат карда шавад, ба истиснои ифшои маълумоти махфӣ. Инчунин таъмини дастрасии шахрвандон ба иттилоот бо назардошти принципҳои ошкорбаёнӣ ва шаффофияти идоракунии давлатӣ, пешниҳоди иттилоот дар шакли дастрас ва фаҳмо муҳим аст.

2. Ягонагии иттилоот: Ҳимоя аз таҳриф ё нобудшавии маълумот истифодаи усулҳои гуногунро талаб мекунад. Ин нусхабардориҳои мунтазами иттилоот бо истифода аз стратегияи 3-2-1 (се нусхаи маълумот, дар ду васоити гуногун, ки яке аз онҳо берун аз офис ҷойгир аст), мониторинги якпорчагии маълумот бо истифода аз миқдори хэш ва имзоҳои рақамӣ ва татбиқи ошкорсозии дахлатнопазирӣ ва системаҳои пешгирӣ (IDS/IPS), инчунин истифодаи технологияҳои виртуализатсия ва контейнеризатсия барои ҷудо кардани системаҳои муҳим. Диққати махсус бояд ба муҳофизат аз нармафзори зараровар, мунтазам нав кардани барномаҳои антивирус ва омӯзиши кормандон оид ба қоидаҳои кибергиғиена дода шавад.

3. Махфияти иттилоот: Ҳифзи иттилооти махфӣ истифодаи усулҳои рамзгузориҳои криптографиро барои маълумот ҳам барои «дар ҳолати ором» (дар нигоҳдорӣ) ва ҳам «дар ҳаракат» (дар интиқол) талаб мекунад. Зарур аст, ки стандартҳои рамзгузорие, ки ба тавсияҳои байналмилалӣ ва қонунгузориҳои Тоҷикистон мувофиқанд, татбиқ карда шаванд. Илова бар ин, таҳия ва ба таври қатъӣ риоя кардани сиёсати махфият, ки ҷамъоварӣ, коркард ва нигоҳдориҳои маълумоти шахсии шахрвандонро танзим мекунанд, муҳим аст.

4. «Азнавсуғуртакунии» ва пешгирии дастрасии беиҷозат: Ин банд ҳифзи бисёрсатҳиро дар назар дорад, аз ҷумла амнияти ҷисмонии объектҳо (амният, системаҳои назорати видеоӣ, назорати дастрасӣ), амнияти шабакавӣ

(файерволлҳо, системаҳои пешгирии ҳамла) ва Муҳофизати сатҳи барнома (барномаҳои веб, пойгоҳи додаҳо). Аудитҳои мунтазами амниятӣ ва пентестҳо барои муайян кардани осебпазирӣҳо ва пешгирии таҳдидҳои эҳтимоли кӯмак мекунад.

5. Усулҳои ахлоқӣ ва маънавӣ: Дар шароити Тоҷикистон ин ҷанба мавқеи муҳим дорад. Тарғиби стандартҳои ахлоқии рафтор дар фазои рақамӣ, ташаккул додани муносибати масъулият ба иттилоот ва фаҳмидани оқибатҳои эҳтимолии амалҳои ғайриқонунӣ зарур аст. Ворид намудани арзишҳо ва анъанаҳои миллӣ ба сиёсати амнати иттилоотӣ метавонад самаранокии онро баланд бардорад.

6. Ҳифзи ҳисмонӣ: Ҳифзи захираҳои иттилоотӣ аз дастрасии ҳисмонӣ ҷанбаи асосии амният мебошад. Ин назорати дастрасӣ ба минтақаҳоеро дар бар мегирад, ки серверҳо ва дигар инфрасохтори муҳим нигоҳ дошта мешаванд, истифодаи системаҳои назорати видеоӣ, назорати периметрӣ ва беҳатарии сӯхтор.

7. Усулҳои нармафзор ва сахтафзор: Ин маҷмӯи васеи воситаҳо ва ҳалли техникӣ аз барномаҳои антивирусӣ ва системаҳои ошкоркунии ҳамлаҳо то таҷҳизоти махсус барои рамзгузорӣ ва нигоҳдории беҳатари додаҳо мебошад. Интихоби роҳҳои мушаххас бояд ба арзёбии хатарҳо ва сатҳи муҳимияти маълумоти ҳифзшаванда асос ёбад.

8. Рамзгузорӣ ва имзои электронӣ: Истифодаи усулҳои рамзгузориҳои криптографӣ ва имзои электроники рақамӣ унсури зарурӣ барои таъмини махфият ва яқпорчагии иттилоот мебошад. Истифодаи воситаҳои сертификатсияшудаи ҳифзи иттилооти криптографӣ зарур аст.

Таъмини амнати иттилоотии муассир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибати ҳамаҷониба ва пайваста таҳаввулшавандаро тақозо мекунад. Танҳо маҷмӯи тадбирҳои техникӣ, ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва тарбиявӣ сатҳи зарурии ҳифзи захираҳои иттилоотии давлатӣ ва маълумоти шахсии шаҳрвандонро таъмин менамояд. Навсозии мунтазами қонунгузорӣ, тақмили системаҳои амниятӣ ва баланд бардоштани саводнокии рақамии аҳоли

омилҳои асосии ноил шудан ба ин ҳадаф мебошанд. Инчунин бояд таҷрибаи кишварҳои дигар ва стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи амнияти иттилоотӣ ба назар гирифта шавад.

Чуноне маълум аст, ҷанги иттилоотӣ ва ихтилофи иттилоотӣ бо мақсади зараррасонӣ ба душманони сиёсӣ ва амалӣ кардани бартариҳои технологиву иттилоотии як тараф ба тарафи дигар аз технологияҳои муосир истифода меkunанд. Бехатарии иттилоотии байналмилалӣ ҳолат ва ё вазъи муносибатҳои байналмилалиро мефаҳмонад, ки таҳдиду хавф ба бехатарии давлату ҷомеаи байналмилалӣ ва хатарҳоро ба суботи сайёра истисно мекунад.

Технологияҳои иттилоотиву иртиботӣ бояд дар доираи усулҳо ва санадҳои меъёриву ҳукукии байналмилалӣ, ки таҳдиду зӯриро истисно карда, ба рукнҳои соҳибистиклолӣ ҳалал намерасонад, мавриди истифода қарор гирад. Ҳангоми оmodасозии санадҳои мазкур таҷрибаи байналхалқӣ ба назар гирифта шуда, дар онҳо равиши маҷмӯӣ ба таъмини амнияти иттилоотӣ татбиқ шуда, он дар асоси санадҳои меъёриву ҳукуқӣ, методҳо, технологияҳо ва кадрҳо татбиқ карда мешавад. Инчунин, дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ба мазмуни идеологии равандҳои иттилоотӣ бештар тавачҷуҳ зоҳир мешавад.

Амнияти иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мисли ҳар кишвари дигар ба як маҷмааи хатарҳои дохилӣ ва хориҷӣ рӯбарӯ аст, ки ба субот ва рушди миллӣ хатари ҷиддӣ доранд. Таҳдидҳои беруна гуногунҷанба буда, пайваста инкишоф меёбанд. Инҳо, пеш аз ҳама, сиёсати мақсадноки давлатҳои алоҳида, ки ба ноором кардани вазъ дар Тоҷикистон тавассути паҳн кардани маълумоти бардурӯғ ва таблиғот бо истифода аз шабакаҳои анъанавӣ ва нави расонаӣ нигаронида шудаанд. Ин метавонад маблағгузориҳои гурӯҳҳои муҳолиф, паҳн кардани хабарҳои қалбакӣ ва истифодаи ботҳои шабакаҳои иҷтимоӣ барои эҷоди афкори сунъии ҷомеаро дар бар гирад. Сониян, фаъолияти хадамоти иктишофӣ ва хадамоти махсуси хориҷӣ, ки барои дастрасӣ ба иттилооти махфӣ, коҳиш додани эътимод ба ниҳодҳои давлатӣ ва мусоидат ба барангехтани низоъҳои байнимиллӣ мебошад.

Усулҳои амалиёти онҳо аз ҷосусии киберӣ то ҷалби агентҳои таъсир фарк мекунанд. Саввум, баъзе давлатҳо стратегияи ҷанҷоли иттилоотиро ғайраро таҳия намуда, барои таҳияи технологияҳо ва усулҳои таъсири манфӣ ба сохторҳои давлатӣ, инфрасохтори муҳим ва афкори ҷомеа дар Тоҷикистон маблағҳои зиёд сарф мекунанд. Ин ҳамлаҳои мақсадноки киберӣ, ҳамлаҳои DDOS, паҳнкунии нармафзори зараровар ва дигар усулҳои кибертерроризмро дар бар мегирад.

Хавфҳои дохилӣ, ки камтар хатарнок нестанд, бо камбудии системаи миллии киберамният алоқаманданд. Ба ин саводнокии нокифояи ҷомеа дар соҳаи амнияти иттилоотӣ, мавҷуд набудани дастрасии васеъ ба захираҳои босифати таълимӣ дар ин соҳа, инчунин набудани маблағгузорӣ барои рушди системаи миллии киберамният дохил мешавад. Норасоии мутахассисони соҳибхтисос дар соҳаи киберамният низ як масъалаи муҳим аст. Набудани стратегияи ягонаи миллии киберамният ва ҳамроҳии заиф баъзи ниҳодҳои мухталифи давлатӣ вазро бадтар мекунад. Коррупсия инчунин метавонад ба самаранокии ҷораҳои амнияти иттилоотӣ таъсири манфӣ расонад.

Форуми идоракунии интернетии Осиёи Марказӣ (CAIGF), ки соли 2016 бо дастгирии СММ таъсис ёфтааст, василаи муҳими ҳалли масъалаи амнияти иттилоотӣ дар минтақа мебошад. Ин форум намоёндогони ҳукуматҳо, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шахрвандиро муттаҳид намуда, платформаи табодули таҷриба ва таҳияи стратегияҳои муштарак дар соҳаи рушди рақамиро фароҳам меорад [118]. Аммо, сарфи назар аз аҳаммияташ, он наметавонад нобаробарӣ баъзи бахши хусусӣ, ки дорои захираҳои назаррас дар соҳаи киберамният ва ҳукуматест, ки барои таҳия ва татбиқи сиёсатҳо масъул аст, пурра бартараф карда шавад. Ин хатари тақсмоти бесамари захираҳо ва ҳамроҳанг нашудани амалҳо ба вуҷуд меорад. Зарурати таҳкими шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ барои таъмини истифодаи самараноки таҷрибаи бахши хусусӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсати давлатӣ дар соҳаи киберамният вуҷуд дорад. Ҷанбаи муҳим низ баланд бардоштани саводнокии

рақамии аҳоли мебошад, ки барои коҳиш додани осебпазирӣ ба таҳдидҳои иттилоотӣ мусоидат мекунад. Барои ноил шудан ба ин барномаҳои таълиму тарбия барои гурӯҳҳои гуногуни аҳоли бо назардошти хусусиятҳои синну сол ва таҳсилоти онҳо таҳия ва татбиқ кардан лозим аст. Таҳияи системаи муассири мониторинг ва воқуниш ба таҳдидҳои иттилоотӣ, инчунин такмили қонунгузори киберамният низ омилҳои асосии таҳкими амнияти иттилоотии Тоҷикистон мебошанд. Таъмини мувозинат байни ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва эҳтироми ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон дар муҳити рақамӣ муҳим аст. Ҷорӣ намудани технологияҳо ва усулҳои муосири амнияти киберӣ, аз ҷумла зеҳни сунӣ ва омӯзиши мошинсозӣ метавонад самаранокии системаи ҳифзи таҳдидҳои иттилоотиро ба таври назаррас беҳтар созад. Аммо, бояд дар хотир дошт, ки технология танҳо як асбоб аст ва самаранокии амнияти иттилоотӣ ба таҳассуси мутахассисон, ташкили кор ва иродаи сиёсӣ вобаста аст.

Моҳи март соли 2022 дар Узбекистон конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба ҳамкориҳои минтақавӣ дар доираи Нақшаи амалиёти муштарак оид ба татбиқи Стратегияи глобалии зиддитеррористии СММ баргузор гардид.

Президенти Узбекистон Ш.Мирзиёев ташаббус нишон дод, ки барои мубориза бо кибертерроризм дар Осиёи Марказӣ шабакаи ягонаи электронӣ таъсис дода шавад ва он метавонад, ки нахустин формати расмӣ минтақавӣ мубориза ба муқобили таҳдидҳои киберӣ шавад. Дар воқеияти кунунӣ, давлатҳои Осиёи Марказӣ ба иштирок дар лоиҳаҳо ва ташаббусҳои гуногун бештар тавачҷӯхдоранд [121]. Ин ҳамкорӣ метавонад уфуқҳои навро барои муқовимати муассир ба ҳолатҳои умумии амниятӣ ва баланд бардоштани устувории минтақа ба таҳдидҳои киберӣ боз кунад.

Мудирӣ шуъбаи байналмилалӣ Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон М.С. Мирвайсов зикр менамояд, ки зиёд шудани шумораи ташкилотҳои ифротӣ ва самарнок истифода кардани технологияҳои иртиботиву иттилоотӣ барои зиёд кардани пайравонашон аз ҳисоби ҷавонон,

моро водор месозад, ки барои боло нарафтани сатҳи хавфу таҳдидҳо ва мубориза бо ифротгарой тадбирҳои мушаххас андешем.

Интернет бо мусоидати муошират ва фароҳам овардани дастрасӣ ба фаъолиятҳои таълимӣ ва фароғатӣ як василаи муҳими таблиғ, ҷалб ва омодаасозии гурӯҳҳои нави террористӣ шудааст [48, с.630].

Соли 2019 кишварҳои Осиёи Марказӣ нигарон аз он буданд, ки ташкилотҳои ифротиву террористии байналмиллалӣ дар муҳити киберӣ фаъолияти густурдаи худро ба роҳ монда, вазифа ва нақша гузоштаанд, ки тариқи Интернет нуфузи гурӯҳҳои худро афзун ва сафи иштирокчиёноро зиёд созанд. Дар робита ба вабои ҳамагири COVID-19 дар соли 2020 ва баста шудани сарҳадҳо ин гурӯҳҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ фаълтар гаштанд ва фаъолияти худро тариқи онлайн ба роҳ монда, фаъолияти гурӯҳҳои худро дар фазои онлайн ба роҳ монда, бехатарии кибериро ба ҷолиш кашиданд. Дар воқеъ, таҳлили фаъолияти давлатҳо дар мубориза бар зидди таҳдиду хатарҳои кибериро таҳлилу муқоиса намоем, метавонем ба чунин хулоса расид, ки ҳар як давлат усулу шаклҳои мухталифи муборизаро тавсия ва амалӣ карда истодаанд. Дар росто месазад нақши Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳадафмандона хонд, зеро он дар сатҳи маҳалливу байналмиллалӣ дар мубориза бо киберҷиноятҳо фаъолияти густурда дорад. Инчунин, сарони кишварҳое, чун Тоҷикистон ва Қирғизистон дар яке аз ҳамоишҳои сарони кишварҳои узви СҲШ аз роҳбарони вазоратҳои қорҳои дохилӣ ва амнияти ҷамъиятӣ даъват ба амал оварданд, ки барои мубориза бо терроризми киберӣ машварат ва ҳамкорӣ намоянд. Ҳамзамон, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт аз ҷаҳорҷӯбаи ҳамкорихоии минтақавӣ берун рафта, соли 2017 бо Кореяи Ҷанубӣ дурнамои ҳамкорихоро дар соҳаи киберҷиноятҳо ва технологияи иртиботиву иттилоотӣ матраҳ намуд [138].

Дар ҷаҳони босуръат рушдбандаи рақамӣ, киберамният ба яке аз ҷанбаҳои муҳимтарини амнияти миллии ҳар як кишвар табдил ёфтааст. Тоҷикистон ва Тоҷикистон мисли бисёре аз кишварҳои дигари Осиёи Марказӣ бо таҳдидҳои афзояндаи ҷиноятҳои киберҷиноятӣ рӯбарӯ ҳастанд,

ки вокунишҳои мувофиқи қонунгузорӣ ва институтсионалӣ талаб мекунанд. Дар ин замина, муқоисаи равишҳои ду кишвар барои таъмини амнияти киберӣ хеле ҷолиб ба назар мерасад.

Узбекистон дар соли 2022 қонун дар бораи «Амнияти киберӣ»-ро қабул кард, ки ин як қадами муҳиме ба пеш дар мубориза бо ҷиноятҳои киберӣ мебошад [105]. Қонун, ки тафсилоти он ҳанӯз пурра дастрас нест, эҳтимол дорад доираи васеи масоил, аз ҷумла ҳифзи зерсохтори муҳим, маълумоти шахсӣ, танзими фаъолияти операторони муҳобирот ва провайдерҳои интернет ва муқаррар кардани масъулият барои ҷиноятҳои кибериро фаро гирад. Интизор меравад, ки қонун тартиби вокуниш ба ҳодисаҳои амнияти иттилоотиро муфассалтар кунад, механизмҳои ҳамкории сохторҳои давлатӣ ва бахши хусусӣ таъсис диҳад ва ваколатҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар соҳаи киберамниятро муайян кунад. Бояд гуфт, ки самаранокӣ қонуни мазкур бештар ба татбиқи амалии он ва мавҷудияти мутахассисони соҳибхтисос вобаста аст.

Ҳанӯз қабл аз қабули қонун, дар солҳои 2005 ва 2013 Маркази амнияти иттилоотӣ дар сохтори Кумитаи давлатии алоқа, рушди системаҳои иттилоотӣ ва технологияҳои телекоммуникатсияи Узбекистон таъсис дода шуда буд. Ин марказ, ки барои вокуниш ба ҳаводиси компютерӣ тарҳрезӣ шудааст, эҳтимол дар назорати фазои маҷозӣ, ошкор ва ҷилавгирӣ аз ҳамлаҳои киберӣ ва расонидани кумак ба созмонҳо ва афроди осебдида нақши калидӣ хоҳад дошт.

Вазъият дар Тоҷикистон то андозае дигар аст. Ҳуҷҷатҳои асосии танзимкунандаи масъалаҳои амнияти иттилоотӣ Консепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон (2003) ва Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотӣ (2008) мебошанд [6]. Ин ҳуҷҷатҳо, гарчанде ки барои таъмини киберамният замина мегузоранд, табиати декларативӣ доранд ва механизмҳои ба таври кофӣ мушаххасро барои танзим ва вокуниш ба таҳдидҳои киберӣ таъмин намекунанд. Набудани қонуни махсусгардонидашудаи киберамният дар ҷаҳорҷӯбаи қонунгузорӣ камбудии

ба вучуд меорад, ки метавонад муборизаи муассир бо ҷиноятҳои кибериро душвор созад.

Тоҷикистон дар рушди киберамният бештар мушкил дорад. Ин метавонад ба маҳдуд будани захираҳои молиявӣ, нарасидани мутахассисони соҳибхтисос, инчунин хусусиятҳои рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар кишвар вобаста бошад. Барои баланд бардоштани сатҳи амнияти киберҷинояткорӣ Тоҷикистонро зарур аст, ки қонуни махсус дар бораи амнияти киберӣ қабул кунад, ҳамкорихоро бо созмонҳои байналмилалӣ дар ин самт таҳким бахшад, барои рушди маориф ва омодагии мутахассисони соҳаи киберамният сармоягузори кунад ва инфрасохтори мониторинг ва воқуниш ба таҳдидҳои киберӣ ҷаёлона рушд диҳад. Танҳо бархӯрди ҳамаҷониба, аз ҷумла ҷанбаҳои қонунгузори, институтсионалӣ ва технологӣ ба Тоҷикистон имкон медиҳад, ки бо таҳдидҳои афзояндаи киберӣ ба таври муассир муқовимат кунад ва ба сатҳи рушди киберамниятӣ муяссар шавад. Инчунин бояд омилҳои геополитикӣ ва вижагиҳои минтақавӣ, ки ба ташаккули стратегияҳои миллий дар соҳаи киберамният таъсири назаррас доранд, ба инобат гирифта шавад.

Зикри ин нукта муҳим аст, ки дар сурати ба дасти созмонҳо ва гурӯҳҳои киберҷиноӣ афтидани ҳамаи иттилооте, ки аҳамияти муҳими давлатӣ доранд, чун василаи фишори сиёсӣ истифода мешаванд. Ин масъаларо директори маркази таҳлилии «Стратегияи Шарқ - Ғарб» муфассал шарҳ додааст. Бархе аз кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз қабили Қирғизистон ба сиёсати давлатӣ дар самти таъмини бехатарии киберӣ ва рақамӣ тағйирот ворид кардаанд [111]. Шаҳодати ин гуфтаҳо он аст, ки соли 2020 дар Ҷумҳурии Қирғизистон ҳамоишҳо зери шиори «рушди минтақаҳо, рақамикунии кишвар ва дастгирии қўдакон» сурат гирифт [124]. Санадҳои муҳиме, ки ба ҷаёлияти технологияи иртиботиву иттилотӣ алоқамад буда, онро танзим мекунад, ин Консепсияи бехатарии иттилотии Ҷумҳурии Қирғизистон (с. 2019 – 2023) ва Нақшаи чорабиниҳои ҷиҳати татбиқи он (с. 2019) мебошанд [7].

Дар шароити муосир дар минтақаи Осиёи Марказӣ Афзудани теъдоди хатарҳои алоқаманд ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ бо мақсадҳои ҷинойтӣ ба мушоҳида мерасад. Ҳарчанд ки аксари ҳамлаҳои дар фазои киберӣ содиршуда ба бахши молиявӣ рост омада, ҳислати хусусӣ доранд, новобаста аз ин рақамикунии босуботи бахшҳои мухталифи иқтисодии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва фузун шудани мақоми шабакаи глобалии иттилоотӣ дар ҳамоҳангкунии амалиёти иштирокчиёни анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар дурнамои наздик метавонад ба Афзудани теъдоди хатарҳо ва васеъшавии намудҳои ҳамлаҳои киберӣ: аз қаллобӣ то паҳн кардани ғояҳои ифротгароӣ дар байни табақаҳои муайяни аҳоли то ба ҳамлаҳо ба объектҳои саноатӣ ва низомҳои идоракунии онҳо сабаб шавад [48, с.626]. Дар ин робита ҳукуматҳои Осиёи Марказӣ баҳри таҳкими назорат бар каналҳои иртиботӣ ва ҳифзи зерсохтори иттилоотии худ иқдомҳо меандешанд. Давлатҳои Осиёи Марказӣ ташаббусҳои минтақавиро ҷиҳати таъмини амнияти киберӣ ва бартараф кардани фаъолиятҳои террористӣ дар муҳити маҷозӣ фаъолон роҳандозӣ менамоянд, Аммо, чунин тарҳҳои ҳамкориҳо суғустани ҳамаҷониба шудаанд ва аксаран дар соҳаҳои муҳофизатӣ маҳдуд шудаанд. Дар марҳилаи кунунӣ давлатҳои минтақа ба тақмили қонунгузориҳои давлатӣ ва ҷорабиниҳои созмондиҳӣ оид ба таъмини амнияти иттилоотӣ дар сатҳи миллӣ, инчунин коркарди лоиҳаҳои мутобиқ дар ҷаҳорҷӯбаи минтақаи васеътар – Авруосиё афзалият медиҳанд.

Конференсияи дувоздаҳуми минтақавии ВАО, ки ба масъалаи дастёбӣ ба иттилоот ва технологияҳои нав бахшида шуда буд, 25 ва 26 майи соли 2010 дар шаҳри Душанбе баргузор гардид. Дар ин конференсия изҳори андеша шуд, ки бе ҳалли масъалаи дастёбӣ ба иттилоот тавассути Интернет суҳан рондан дар бораи масъалаҳои дастёбӣ ба иттилоот ғайримантиқист. Теъдоди иттилоот дар шабақаҳо бемайлони Афзоиш меёбад ва ҳамзамон барои маҳдуд кардани дастёбии истифодабарандагон ба он кӯшишҳои зиёд карда мешаванд. Ва ҳар чӣ қадаре, ки органҳои давлатӣ дар ин соҳа маҳдудият эҷод

накунанд, ҳамон қадар одамон кӯшиш мекунанд, ки ин маҷбуриятҳо ва манъкуниҳоро чапғалат дода гузаранд.

Дар ҳамоиши СХШ дар соли 2013 дар Бишкек президенти вақти Қазоқистон Н. Назарбоев изҳор дошта буд, ки Қазоқистон чораҳои беҳтар кардани кори Сохтори минтақавии зиддитеррористиро дар ҷаҳорҷӯбаи СХШ ҷонибдорӣ менамояд. Мо гуфта буд ӯ, воҳӯрии нахустини коршиносон оид ба кибертерроризмро, ки моҳи июни соли ҷорӣ дар Тошканд баргузор гардид, дастгирӣ менамоем. Ба хотири муқовимати ғайриқонунии кибертерроризм қарор карда шуда буд, ки аз ҳисоби намоёндагони кишварҳои узви СХШ гурӯҳи коршиносони соҳаи амнияти иттилоотии байналхалқӣ таъсис дода шавад. Моҳи сентябри соли 2011 давлатҳои аъзои СХШ, аз қабили Россия, Чин, Узбекистон ва Тоҷикистон ба Маҷмаъи умумии СММ лоиҳаи қатънома оид ба масъалаҳои беҳатарии иттилоотӣ пешниҳод намуда буданд. Дар кодекси байналхалқии рафтор дар соҳаи амнияти иттилоотӣ қоидаҳои ҳамоҳанг сохтани амалҳои кишварҳо дар фазои киберӣ таҳия шуда буд, ки аз кишварҳои узви СММ даъват ба амал меовард, ки дар мубориза алайҳи ғайриқонунии ҷиноӣ, террористӣ ва ифротгароӣ бо истифодаи захираҳои иттилоотӣ ҳамкорӣ намоянд. Санади мазкур се усули муҳимро фаро мегирифт.

1. Зарурияти муқовимат ба хатар, ҳатто агар пайдоишаш норавшан бошад. Чунин хатар метавонад аз сохторҳои ғайридавлатӣ ё давлати дигар берун ояд. Дар қоидаҳо ба се бадӣ ишора карда мешуд: терроризм, сукути арзии кишвар ва ифротгароӣ, ҳамчун қобилияти тавассути технологияҳои иттилоотӣ бурдани амалҳои ҳасмона ва амали таҷовуз, таҳдид кардан ба сулҳ ва амнияти байналхалқӣ ё паҳн кардани силоҳи иттилоотӣ ва технологияҳои зарурӣ аз ҷониби кишварҳо.

2. Санад ҳаққи ҳар як давлат ба назорат ва мониторинг аз болои интернет – технологияҳо дар ҳудуди худ тасдиқ мекард, то ҳар як кишвар ҳуқуқ ӯҳдадор аст, ки фазои иттилоотӣ ва зерсохторҳои муҳими иттилоотиро аз хатарҳо, зараррасонӣ, ҳамлаҳо ва таҳрибкориҳо бо таъия ба

конуну қоидаҳои дахлдор ҳимоя намояд. Дар санад ба он ишора мерафт, ки ҳамкориҳои байни давлат ва ширкатҳои хусусӣ барои муборизаи бобарор алайҳи хатарҳои киберӣ зарур аст.

2.2. Кишварҳои Осиёи Марказӣ дар мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ:

равишҳо ва мушкилиҳои кишварҳо

Тавре ки маълум аст, баъди дастёбӣ ба истиқлолияти давлатӣ дар соли 1991 кишварҳои Осиёи Марказӣ – Тоҷикистон, Туркманистон, Узбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ба як силсила хатару ҳолоишҳои нав ба амнияти миллии худ рӯ ба рӯ шуданд. Ҳар як кишвар роҳи ба худ хоси рушди сиёсӣ, иқтимоӣ ва иқтисодиро интихоб карда буд. Тайи чанд даҳсола мушкилоти асосии ин кишварҳо агар амнияти марзҳо, ифротгароии динӣ, қочоқи маводи муҳаддир, коррупсия ва ҷинояткории муташаккил бошад, тайи даҳсолаи охир ба онҳо – ҷинояткорӣ бо истифода аз технологияи навин ва интернет ҳамроҳ шудааст. 27 феввали соли 2019 дар шаҳри Тошканд мизи мудаввари байналхалқӣ бо иштироки олимону коршиносон аз кишварҳои Қазоқистон, Узбекистон, Тоҷикистон, Қирғизистон ва Русия зери унвони «Амнияти киберӣ ва муқовимат ба кибертерроризм ва ифротгароӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар замони муосир: натиҷаҳо, мушкилот ва дурнамо» доир шуд [110]. Дар он ҳамзамон, кормандони идораҳои давлатӣ, масъулини доираҳои академикиву марказҳои таҳлилӣ, хадамоти ҳифзи ҳуқуқ ва намояндагони вазорати ахбори омма иштирок карданд. Масоили асосии мавриди муҳокима қарор гирифта инҳо буданд:

1. Амнияти иттилоотӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ на марҳилаи муосир, таҳлили пойгоҳи меъёриву ҳуқуқӣ, амалия ва натиҷаҳои сиёсати муқовимат бо тарғиби ифротгароӣ ва тундгароӣ дар фазои маҷозӣ;

2. Таҳлили раванди табдили таҳдидҳо дар фазои пасошуравӣ дар робита бо фаъолияти созмонҳои ифротгароӣ ва террористӣ;

3. Таҳлили навъҳои навини терроризми кибериву ташвиқи экстремизми шадид дар Осиёи Марказӣ тариқи таҳлили хавфҳо ва ташкили равишҳои ҳамкориҳои мамлакатҳои минтақа дар мубориза бар зидди

тахдидҳои тундгароиву ифротгарой, миллатгароиву инсонбадбинӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ;

4. Дарки хусусиятҳои ташаккул ва амали зерфарҳангӣ чиҳодгарой дар шароити фазои маҷозӣ ва ҷанбаҳои равонии ошкорсозӣ ва муқовимат ба хатарҳои ҷиной дар фазои маҷозӣ;

5. Табдили фаъолияти созмонҳои террористӣ ва фазои киберӣ, омӯзиши шакл ва методҳои истифодаи фазои интернетӣ аз ҷониби гурӯҳҳои террористии дар Афғонистонбуда.

Ба андешаи коршиноси ўзбекистонӣ Н.А. Турғунов дар байни анвои мухталифи киберҷиноятӣ, ки доираи нуфузи онҳо пайваста васеъ мешавад, ду намуди асосии кибертерроризм вучуд дорад: кибертерроризм дар навъи «холис», ки дар он амалҳои террористӣ бо истифода аз шабакаҳои компютерӣ ва компютерҳо анҷом дода мешаванд ва навъи дуюм – кибертерроризм бо ҳадафи муташаккилӣ ва иртиботии гурӯҳҳои террористӣ бо истифода аз фазои иттилоотии глобалӣ.

Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон бо дарки микёси хатари кибертерроризм, чиҳати ташаккули низоми мақомотҳо - сохторҳое, ки вазифаи асосии онҳо муқовимат бо хатарҳо дар фазои киберист, чораҳои мақсаднок андешида мешаванд. Аз ҷумла, дар таркиби идораи мубориза бо терроризм ва ифротгароии Вазорати қорҳои дохилии Ўзбекистон шубҳаи махсусе амал мекунад, ки ба омӯзиш ва пешгирии фаъолияти гурӯҳҳои террористӣ ва ифротгарой машғул аст. Ба андешаи коршинос К. Ҳидоятзода зиддиятҳои тезу тунд ва муқовимати ҷаҳонӣ миёни давлатҳои абарқудрат низоми беҳатарии глобалиро заиф мекунад ва таҳдиду ҷолишҳои навро ба суботи байналмилалӣ дар симои хатарҳои киберӣ ба миён меорад. Ин раванд ба кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳам таъсири мустақим мерасонад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мисли дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ таҳияи стратегияҳои миллӣ ва барномаҳои рақамигардонии соҳаҳои фаъолияти ҳаётӣ идома дорад. Аз як тараф агар ин тақозои вақт буда, барои рушди устувори иҷтимоиву иқтисодӣ имкониятҳои васеъ фароҳам оварад, аз ҷониби дигар

бардошти мазкур ба афзоиши таҳдиду холишҳои нав ба амнияти иттилоотӣ ва кибернетикӣ оварда мерасонад, ки кишварҳои мо мутаассифона ба он омода нестанд. Тоҷикистон дар ин масъала аз ҳама бештар гирифтори ҳамлаҳои ҳакерӣ ба компютерҳо гаштааст. Пас зарур аст, ки ба масъалаи таҳия ва коркарди стратегия ва барномаҳои давлатӣ ва минтақавӣ ҷиҳати таъмини амнияти киберӣ бо назардошти манфиатҳои минтақаҳо ва омода кардани кадрҳои миллӣ дар ин соҳа аҳаммияти ҷиддӣ дода шавад. Ба андешаи коршиносон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва шаклгирии тамаддуни иттилоотӣ ба ҳам омадани ду раванд – ҷанги иттилоотӣ ва густариши бегобӣи ифротгароӣ ва терроризм ба мушоҳида мерасад. Ироқ, Сурия, Лубнон, Афғонистон аз ҷониби баъзе нерӯҳои сиёсӣ ҳамчун лабораторияи озмоиши технологияҳои нави иттилоотӣ ва манипулятивӣ, ки ҳузури онҳо дар минтақа ва кишвар тақвият медиҳад, баррасӣ мешаванд. Аз ин нигоҳ модификатсияҳои нави хатарҳои «ифротгароии маҳмалӣ», «терроризми ранга» ба вуҷуд омада истодаанд.

Экстремистҳои муосир кӯшиш мекунанд, ки шахсияти иҷтимоиву фарҳангии халқҳои алоҳидаро шакл ё тағйир диҳанд, арзишҳои анъанавии халқҳо бо ғояҳои мушаххасе, ки ба шиддат гирифтани амалҳои эътирозӣ нигаронида шудаанд, иваз кунанд.

Дар чунин қарина «ҷанги маънавӣ» хеле хатарнок аст, зеро ҳислати пинҳонӣ ва дарозмуддат дорад. Масъалаи амнияти иттилоотии Осиёи Марказӣ бо мубориза алайҳи қочоқи маводи муҳаддир, ифротгароӣ, ҷинояткорӣ муташаққил ҳамвазну ҳаммиқёс буда, аз ин рӯ, муқовимати иттилоотӣ кӯшишҳои дастаҷамъонаи давлатҳои минтақаро тақозо дорад. Воқеияти геополитикии имрӯзаи Осиёи Марказӣ дар шароити муқовимати шабакавӣ зарурияти шаклгирии мутахассисони соҳибкасб на танҳо дар соҳаи технологияҳои компютерӣ, балки этнопсихологҳо, антропологҳо, муаррихон, сиёсатшиносон, ки малакаҳои муқовимат бо ҳамлаҳои иттилоотиро доранд, талаб мекунанд. Ба андешаи директори маркази хатарҳои минтақавӣ В. Михайлов ташкилотҳои тундрави ифротгаро ва гурӯҳҳои террористӣ фазои

маҷозиро барои паҳн кардани идеяи ифротгароии зӯроварона, тундравона, ки ба терроризм бурда мерасонад, ғаёлона истифода мебаранд. Тайи солҳои охир фазои киберӣ тағйир ва тақмил ёфта, ба майдони истиҳдоми нерӯҳо дар минтақаҳои низоъҳои мусаллаҳона, эҷоди шароит барои ҳамлаҳои террористӣ, маблағгузориҳои ғаёлияти ҷинояткорона табдил ёфтааст [110].

Барои ҷомеаи муосири Тоҷикистон хатари ҷиддӣ ин кибертерроризм, ки бо коркарди электронии иттилоот рабт дорад ва кибертеррористон аз интернет ба унвони як платформаи паҳнкунии иттилоот истифода меkunанд, мебошад. Бо таваҷҷуҳ ба он, ки Тоҷикистон дорои низоми бонкӣ, нақлиёт ва энерҷӣ ва бахшҳои давлатӣ, хусусӣ ва хусусии иқтисод аст, онҳо ба шабакаҳои иттилоотӣ ва дастрасӣ ба фанновариҳои хеле пешрафта таъя меkunанд.

Ҷиноятҳои кибериро алайҳи амну суботи ҷомеаи Тоҷикистон дилхоҳ созмони террористӣ, аз қабилҳои Давлати исломӣ, Ал-қоида, Бародарони мусулмон, Лашкари Тойиба, Ҷунбиши исломии Туркистони шарқӣ, Ҳизби исломии Туркистон, Ҳизб-ут таҳрир ал-исломӣ, Ҷамъияти таблиғ, Ҷунбиши толибон, Ҷамоати Ансоруллоҳ ва дигарон истифода мебаранд. Яке аз самтҳои кибертерроризм истифодаи технологияҳои навин барои расидан ба ҳадафҳои диниву ифротгароӣ мебошад. Таҳқиқи вазъии кибертерроризм дар фазои иттилоотии глобалӣ ва минтақавӣ моро ба хулосае меорад, ки зухури ин падидаи фарҳангиву равонии муосир дар захираҳои гуногуни иттилоотӣ, аз матбуоти даврӣ то ба шабакаҳои электронӣ ба назар мерасад. Тибқи баъзе маълумотҳо тақрибан 84 % - и ҷавонони ба ДОИШ гаравида тавассути шабакаҳои интернетӣ ба ин созмони террористӣ ҷалб шудаанд.

Кибертерроризм ҳамчун як шакли муосири терроризм бинобар рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ имкониятҳои худро хеле васеъ кардааст. Он қайҳо аз доираи вандализми оддии онлайн берун рафта, ба амнияти миллӣ, суботи иқтисодӣ ва ҳаёти иҷтимоии ҷомеа таҳдиди ҷиддӣ дорад. Яке аз хусусиятҳои асосии кибертерроризм қобилияти он барои расонидани зарар ба инфрасохтори муҳими мухталиф бо истифода аз доираи васеи усулҳо ва

абзорҳо мебошад. Ҳамлаҳо ба шабакаҳои телекоммуникатсионӣ, системаҳои иттилоотӣ ва инфрасохтори коммуникатсионӣ танҳо нӯги айсберг мебошанд.

Агар ба векторҳои асосии ҳамлаҳои кибертеррористӣ ва оқибатҳои эҳтимолии онҳо муфассалтар назар андозем, ба чунин андеша омадан мумкин аст. Нахуст дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилоот - ин метавонад раҳна кардани маҳзани маълумотҳои давлатӣ ва низомиро барои ба даст овардани маълумоти махфӣ, дастрасӣ ба суратҳисобҳои бонкӣ бо мақсади дуздидани маблағ ё осеб دیدани маълумоти шахсии шахрвандонро дар бар гирад, ки метавонад боиси талафоти молиявӣ, ифшои маълумоти махфӣ, осеб دیدани обрӯ ва истифодаи маълумоти дуздашуда барои ҷиноятҳои минбаъда, ба монанди тамаъҷӯӣ ё шантаж бошад. Киберҷинояткорони имрӯза усулҳои торафт мураккабтарро истифода мебаранд, аз ҷумла фишинг, муҳандисии иҷтимоӣ ва истисморҳои сифрӣ – осебпазирҳои ба таҳиягарони нармафзор номаълум.

Ҷанбаи дигари муҳим зарари бевосита ба инфрасохтори физикӣ мебошад. Ин метавонад дар саботажи системаҳои таъминоти барқ зоҳир шавад, ки боиси қатъи густурдаи барқ ва фалаҷ шудани инфрасохтори муҳим аз беморхонаҳо то фурудгоҳҳо гардад. Кибертеррористҳо метавонанд аз нармафзори махсус тарҳрезшудаи зараровар истифода баранд, то ба таҷҳизоти саноатӣ аз фосилаи дур осеб расонанд, корхонаҳо, системаҳои нақлиёт ё системаҳои идоракунии обро хориҷ кунанд. Гузашта аз ин, дар шароити муосир технологияи «ақлӣ» - Интернетӣ ашё (IoT) паҳн мешавад, ки иқтидори бузурги ҳамлаҳои кибермиқёсро ифода мекунад. Хакерӣ кардани хонаҳои интеллектуалӣ, сенсорҳои саноатӣ ё мошинҳо метавонад оқибатҳои васеъ дошта бошанд.

Таъсири нармафзор ва иттилоот - унсури дигари асосии терроризми киберӣ мебошад. Ҷорӣ кардани вирусҳо, троянҳо ва дигар барномаҳои зараровар метавонад ба фалаҷи пурра ё қисмани кори компютерҳо, серверҳо ва тамоми шабакаҳо оварда расонад. Паҳншавии нармафзори ransomware (тамаъҷӯӣ) дастрасӣ ба иттилоотро бозмедорад ва барои кушодани он ғидя

талаб мекунад. Гузашта аз ин, кибертеррористҳо метавонанд маълумотро бо роҳи қалбакӣ, паҳн кардани маълумоти бардурӯғ ва умуман коҳиш додани эътимод ба манбаъҳои иттилоотӣ идора кунанд.

Таҳдиди ифшои маълумоти махфӣ - воситаи ҷиддии фишор ва бесуботӣ мебошад. Фош шудани маълумоти вайронкунанда метавонад ба обрӯи ширкатҳо, ниҳодҳои давлатӣ ва ҳатто шахсони алоҳида зарари ҷуброннопазир расонад. Ин усул аксар вақт дар якҷоягӣ бо дигар намудҳои терроризми киберӣ, аз қабилӣ тамаъҷӯӣ истифода мешавад.

Тасарруфи алоқаи ВАО - як навъи мушаххаси ҳамлаи кибертеррористӣ, ки ҳадафи он таҳрик додани афкори ҷамъиятӣ мебошад. Паҳн кардани хабарҳои бардурӯғ ва таблиғ метавонад боиси воҳима, нофаҳмиҳо ва ҳатто хушунат гардад. Қобилияти назорат бар ҷараёни иттилоот ба кибертеррористон имкон медиҳад, ки афкори ҷомеаро ба самти зарурӣ равона созанд, имичи манфии душманро эҷод кунанд ё эътимодно ба ниҳодҳои давлатӣ коҳиш диҳанд.

Ниҳоят, вайроншавӣ ва роҳбандии муошират имконияти бастанӣ дастрасӣ ба Интернет, алоқаи мобилӣ ва дигар воситаҳои алоқа мебошад. Ин метавонад боиси талафоти бузурги иҷтимоию иқтисодӣ гардад, кори мақомоти давлатӣ, корхонаҳо ва шахрвандони оддиро фалаҷ созад. Истифодаи суроғаҳои қалбакӣ ва дигар усулҳои пинҳонкорӣ ошкор ва пешгирии чунин ҳамлаҳоро мушкил мекунад.

Хуллас, кибертерроризм як хатари ҷиддӣ ва бисёрҷанба аст. Барои муборизаи босамари он системаҳои киберамниятро таҳия ва такмил додан, ҳамкориҳои байналмилалӣ таҳким бахшидан ва огоҳии ҷомеаро дар бораи гигиенаи киберӣ баланд бардоштан лозим аст. Танҳо бархӯрди ҳамаҷониба хатарҳои марбут ба ин навъи терроризмро коҳиш медиҳад.

Ба андешаи муҳаққиқи ўзбекистонӣ Н.А. Қориева шабакаҳои иҷтимоӣ заминаи хуби густариши тарғиби миллатгарой, наҷодпарастӣ ва бегонабадбинӣ гардидаанд. Ҳарчанд ки ҳукуматдорон назоратро бар интернет пурзур карда, ширкатҳо сиёсати худро таҳрик бахшидаанд, вале

пеши роҳи мавҷи бадбиниву нафратро гирифта наметавонанд. Тайи солҳои охир контенти Facebook, ки дар он ҷамъиятҳо, саҳифаҳо, гурӯҳҳои дорои аудиторияҳои васеъ ҷой гирифтаанд, дар Узбекистон хеле маъруф гаштааст. Имрӯз метавон даҳҳо саҳифаҳо, гурӯҳҳо ва ҷамъиятҳоро ҷудо кард, ки ҳислати иғвогарона дошта, метавонанд ангезандаи инсонбадбинӣ ва таҳрики хушунатҳои қавмӣ шаванд. Бо ин сабаб, муаллиф ёдовар мешавад, ки бо ҳадафи таъмини ҳифзи ҳуқуқ, инчунин имконоти сокинону шаҳрвандони Ҷумҳурии Узбекистон нигоҳ накарда, ба миллату мақоми иҷтимоӣ, мансубияти наҷодиву мазҳабӣ гузарондани таҳлили маводи иғвогарона зарурат дорад [110].

Таҳқиқотҳои имрӯза нишон медиҳанд, ки амнияти иттилоотӣ ҷузъи ҷангҳои гибридӣ гардидааст. Ҳамлаҳои иттилоотӣ, масдуд кардани зерсохторҳои ҳаёти бо роҳи таъсир ба бархе аз гурӯҳҳои иртиботӣ – унсурҳои асосии он мебошанд. Ҳаргуна ифшои иттилоот, ки аҳаммияти давлатӣ дорад, метавонад фишанги фишори сиёсӣ гардад.

Муҳаққиқи қазақистонӣ Ш.У. Собиров муътақид аст, ки ҷаҳони иртиботии нав на танҳо бо табодули босуръати иттилоот ва луғати истилоҳоти хориҷӣ бой шудааст, балки хатарҳоеро низ рӯйи об баровард, ки аз фазои маҷозӣ берун меоянд. Тайи солҳои охир дар кишварҳои Осиёи Марказӣ табдили сифатии фазои рақамӣ ба назар мерасад. Дар самти беҳатарию иттилоотӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳамкорӣҳои фаъол доранд ва он боиси коҳиши фосилагирии рақамӣ дар дохили минтақа гардида, мавқеи кишварҳои қафомонда беҳтар мешавад [142].

Зери мафҳуми мубориза бо хатарҳои киберӣ дар минтақа коршиносон ва ашхоси расмӣ маҳз муқовимат бо фаъолияти террористиро дар шабакаҳои интернетӣ дар назар доранд. Новобаста аз он ки исломгароёни тундрав чун пештара салоҳиятҳои кофиро барои расондани зарбаҳои муассир дар фазои киберӣ надоранд, Аммо, фаъолияти таблиғотӣ ва ташвиқотии онҳо дар Интернет тайи солҳои охир боиси нигаронӣ гардидааст. Тавре, ки сардори идораи зиддитеррористии СММ В. Воронков изҳор доштааст, фазои рақамӣ

барои ҷалб кардани мардум ба сафи созмонҳои террористӣ самаранок истифода бурда мешавад [142].

Пайдоиши майдончаҳои интернетӣ ҳамроҳ бо густариши ҳамҷонибаи интернетӣ мобилӣ бар тундгароён имкон медиҳад, ки аз дилхоҳ маҳали дунё бо ҷондорони эҳтимолии худ кор баранд. Ангезандаи шароит омили Афғонистон аст, ки дар ҳудуди он байни гурӯҳҳои террористӣ мубориза барои нуфуз меравад. Камбуди захираи мобилизатсионӣ намоёндагони пинҳонкори тундравро маҷбур месозад, ки бо мардуми кишварҳои ҳамҷавор ҷаёлона кор баранд ва контенти бештарро барои минтақа ҷудо намоёнд. Аз ҷумла, шуруъ аз соли 2021 ташдиди кори таблиғотӣ дар Интернет афзуд, дар навбати аввал суҳан аз афзудани теъдоди аносири матнӣ (дастурҳо, пулҳои тарғиботӣ, паёмҳои иттилоотӣ) меравад, дар ҳоле ки ҳиссаи видео-контентҳо, тақрибан 5 ҷисад коҳиш ёфт. Дар ин ҳол ҳиссаи аудио (даъватҳо, мурочиатҳо) устувор монда, сеяки контентҳои филтршавандаро ташкил дод. Мубаллиғони тундгароён дар Осиёи Марказӣ ба иловаи забони русӣ аз забонҳои маҳаллӣ (ба вижа тоҷикӣ ва ўзбекӣ) ба хотири фарогирии бештар ва ба даст овардани эътимоди аудитория ҷаёлона истифода мебаранд. Болоравии ҷаёлияти ҷиҳодгароён дар шабакаҳо ва афзиолиши миқёси кор бо забонҳои миллӣ аз кӯшиш ва нияти онҳо ҷиҳати кучондани маркази сиқл ба ин қисмати Авруосиё чун вокуниш ба шикаст дар Шарқи наздик шаҳодат медиҳад. Дар ин қарина дар солҳои баъдина истифодаи фазои рақамӣ аз ҷониби гурӯҳҳои террористӣ афзоиш хоҳад ёфт. Шуруъ аз нимаи дуюми солҳои 2010 кишварҳои Осиёи Марказӣ дар қатори гурӯҳҳои осебпазир дар рӯ ба рӯи гурӯҳҳои киберҷинояткор боқӣ мондаанд.

Тибқи баъзе оморҳо, дар ибтидои соли 2023 ба Осиё дар маҷмӯъ бештар аз 26 ҷисади ҷиноятҳои киберии содиршуда рост меомад, ки аз онҳо тақрибан нисфаш дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ба назар расиданд. Ба афзоиши хатар мавқеи ҷуғрофии минтақа ҳам мусоидат мекунад: фазои рақамии Осиёи Марказӣ бо фазоҳои Россия ва Чин мепайванданд, ки онро майдони эҳтимолии ҷангҳои киберӣ байни Ғарб ва Шарқ мегардонад.

Аввалин нигарониҳо нисбати табдили Осиёи Марказӣ ба ҳайси машқгоҳи хакерӣ ҳануз дар соли 2015 садо доданд, ки ширкати Deloitte гузоришро оид ба вазъи зерсохтори рақамии минтақа пешниҳод карда буд. Дар гузориш аз теъдоди зиёди осебпазириҳо ва «сурухӣ» - ҳое, ки хакерҳои ҷангӣ ва унсурҳои ҷинояткори кишварҳои дигар метавонистанд истифода баранд, хабар дода мешуд. Аз он вақт муяссар шуд, ки қисмати зиёди мушкилот бартараф карда шавад – дар навбати ҳифзи зерсохторҳои ҳаётӣ, Аммо, вучуди камбудии ҷиддии ҳуқуқӣ равандро кунд мегардонанд.

Бояд қайд кард, ки давлатҳои Осиёи Марказӣ дар маҷмуъ микёси хатарҳои аз муҳити киберӣ берунмеомадаро дарк карда, дар бисёрии ҳолатҳо кӯшиш мекунанд, ки онҳоро пешгирӣ намоянд. Масоили таъмини фазои устувор ва беҳатари рақамӣ дар стратегияҳои миллии рушди дарозмуддати кулли давлатҳои Осиёи Марказӣ ҷой дода шуда, сиёсати миллии ин кишварҳо, аз ҷумла, сиёсати хориҷӣ бо дарназардошти «хатарҳои рақамӣ» амалӣ карда мешавад.

Дар масъалаи амнияти киберӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ кӯшиш мекунанд ки ба тариқи бисёрсамтӣ амал карда, бо «парчамбардорони рақамӣ» - Россия, Чин, ИМА ва кишварҳои Иттиҳоди Аврупо ҳамкорӣ намоянд. Ин амал ба давлатҳои минтақа имконият медиҳад, ки таҷрибаи пешқадамро қабул карда, мустақилияти нисбии худро ҳангоми интиҳоби қарорҳои технологӣ нигоҳ доранд. Тадриҷан раванди муттаҳид кардани кӯшишу талошҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ ва таҳияи равиши ягона ҷиҳати муқовимат ба кибертерроризм ва киберҷиноятҳо ба низом медарояд. Ба иловаи лоиҳаи Шурои амнияти киберӣ, ки соли 2017 қабул шуда буд, кишварҳои минтақа барномаи муштаракӣ тайёр кардани кадрҳои мутахассисони амнияти кибериро таҳия намуда, дар масъалаи модели вокуниши муштарак ба хатари террористӣ дар мизони рақамӣ кор бурда истодаанд.

Муваффақияти фаъолияти кишварҳои минтақа дар мубориза бо таҳдидҳои мазкур аз омодагии ҳамоҳанг сохтани кӯшишу талошҳо ва кори ҷаврӣ дар масъалаи бартараф кардани гуногунназарӣ вобастагӣ дорад [142].

Зикри ин нукта муҳим аст, ки ихтилофи байни гурӯҳҳои сиёсӣ барои ҳокимияти сиёсӣ, мочарои қавмӣ, сарҳадӣ, ҷангу низоъ барои об миёни кишварҳои минтақа, фаъолияти гурӯҳҳои ифротиву сиёсӣ динӣ ва ҷиноятӣ, ки аз таҳдидҳои дохилӣ мебошанд, дар баробари хавфу хатари берунии барои давлатҳои Осиёи Марказӣ бетаъсир нестанд ва метавонанд дар шароити мушаххас чун омили зуҳуроти хатарзо дар ҳар як давлати минтақаи Осиёи Марказӣ вазро ноором кунанд. Хавфҳои қайдшуда заминаҳои дохилӣ дошта, бо мақсади амиқ (барои таъсири нуфуз ва танг кардани рақибони геополитикӣ) аз ҷониби нерӯҳои хориҷӣ, аз зумраи давлатҳои абарақудрат ё шабакаҳои байналмилалӣ исломгароӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Таҳдидҳо ба амнияти иттилоотии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар марҳалаи муосири инкишоф ҳамчун фаъол намудани манобеи иттилоотӣ ва равишҳои нав ба муовимати ва ҷанги иттилоотӣ, ки ба навҳои замонавӣ силоҳи иттилоотии муосир асос ёфтааст, муайян карда мешавад.

Сарчашмаҳои берунии хавф инҳоянд: - сиёсати берунии рақобат дар самти густариши глобалии иттилоот ва технологияҳои муосири он; - сохторҳои сиёсати хориҷии зидди давлатҳои Осиёи Марказӣ; ҳадамоти иктишофии хориҷӣ; - амалиёти ҷиноии шахсони алоҳидаву гурӯҳҳои байналхалқӣ; амалкарди хилофи манфиатҳои давлатҳои Осиёи Марказии давлатҳои алоҳида барои раҳбарияти сиёсӣ дар фазои иттилоотии ҷаҳонӣ; - аз муколамаи дохилиминтақавию байниминтақавӣ хориҷ ва аз иттиҳоди байналхалқӣ дур кардани кардани ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ; - фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ экстремистӣ ва террористӣ; - таҳияи стратегияи таҷовузкоронаи ҷанги иттилоотӣ ва эҷоди воситаҳои техникӣ; - таъсири манфӣ ба институтҳо ва сохторҳои ҳукуматҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ.

Дар робита ба ин, сусти шудани ҳифзи манфиатҳои қонунии шаҳрвандон ва ҷомеа дар соҳаи иттилоот, рушди нокифояи саноат, шароити номусоиди фаъолияти зиддиҷиноӣ, коррупсия, афзоиши ҷиноятҳои бандитӣ, иштироки номустақими мақомоти давлатӣ ва худидорақунии маҳаллӣ дар татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи таъмини амнияти ахбор ва дар бораи чунин сабабҳои муҳими дохилӣ, монанди сусти шудани мақомоти худидорақунии давлатӣ ва маҳаллӣ сарчашмаҳои дохилӣ мебошад.

Ба эътиқоди қоршиносон, сабабҳои дар боло зикршуда боиси он шудааст, ки ба даҳсолаҳои аввали асри XXI истифодаи густурда ё татбиқи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ хос аст. Зикри ин нуқта муҳим аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Интернет метавонад василае шавад, ки воқеияти вучуддоштаи иҷтимоиро ба таври қулӣ дигаргун созад.

Вобаста ба амалия ва вуруди вебтехнологияҳо ба ҷараёни сиёсат, идораи ҷомеаву давлат онро ба ду марҳила ҷудо кардан шояст аст: давраи аввал марҳилаи иттилоотӣ буда, аз вуруди иттилооти сиёсӣ ба шабака сарчашма мегирад. Дар ин марҳила рушди технологияи интернетӣ ба вучуд омада, созмону нафароне, ки андешаҳои зидди ҳукуматӣ доштанд, он фикру мулоҳизаҳоро дар Интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ тарғиб карданд.

Марҳилаи дуюм васотати сиёсӣ ва истифодаи интернет чун абзори гуфтугӯи сиёсӣ технологияи сиёсӣ дониста мешавад. Бо шарофати Интернет имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилотҳои ҷамъиятии ғайриҳукуматӣ, ки зиёда аз 5 ҳазор мебошанд, боз ҳам рӯ ба афзоиш овардаанд ва онҳо мушкилоти иҷтимоии шаҳрвандонро тариқи Интернет матраҳ мекунанд. Қайди ин нуқта муҳим аст, ки стратегияи муқаммалӣ давлатӣ ба рушди иқтисоди кишвар, шукуфоии фаъолияти зехнӣ ва қории ҷомеа ва баланд шудани обрӯё эътибори давлат дар ҷаҳон мусоидат мекунад. Бесабаб нест, ки дар Паёми наватии Президенти мамлакат Э. Раҳмон солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» эълон карда шуд [38]. Дар баробари ин бо ҳадафи ҳамгироии мақсадноки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҷомеаи иттилоотӣ ҷаҳонӣ дар қулӣ ҷорабиниҳои

нақшавии татбиқшаванда ҳалли масъалаи афзоиши нобаробарии рақамӣ дар ҷаҳорҷӯбаи минтақаи Осиёи Марказӣ ва ИДМ ба назар гирифта мешавад.

Дар маҷмуъ, метавон ба чунин хулоса расид, ки Интернет дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми табодули иттилоот мақоми махсус дошта, чун василаи муосири муошират мебошад ва ба давлат шароит фароҳам меоварад, ки қафомондагии худро аз «ҷаҳони глобалӣ» бартарфа карда, модели хос ба минталитети миллиро байни шаҳрвандон ва ҳокимият ҷойгузин созад. Бо мақсади рафъу пешгирии фаъолияти тарғиботии гурӯҳҳои тундраву ифротиву террористӣ тадбирҳои мушаххаси амниятӣ андешида шудааст. Аз ҷумла, 5 ноябри соли 2003 «Дар бораи стратегияи давлатии технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» Президенти мамлакат амр дод [29]. Вобаста ба ин амр, бо мақсади коркарди чорабиниҳо баҳри бавучуд овардани шароит ва василаи рушди механизмҳои ҳукумати ҷумҳурӣ 3 декабри соли 2004, таҳти рақами 468 барномаи инкишоф ва татбиқи технологияҳои иттилоотиву иртиботӣ дар ҷумҳуриро қабул намуд. Дар ин барнома, дар заминаи истифода аз имконоти васеи технологияҳои иттилоотиву иртиботӣ, аз ҷумла, рушди арсаи иттилоотӣ дар ҷумҳурӣ, навсозии бахшҳои маорифу фарҳанг, тандурустиву комплекси агросаноатӣ, инчунин нақлиёти ҷамъиятиву ҳифзи иҷтимоӣ дар ҷумҳурӣ инъикос шудааст.

Тибқи барнома тақмили асосҳои қонунгузориву меъёрии ҳуқуқӣ (регламентҳои техникаӣ), ҳамзамон амалисозии барномаҳои нав ва инкишофи инфрасохтори технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, таъмини бехатарии иттилоотӣ аз самтҳои муҳими пешбурди технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ гуфта шудааст. Татбиқи амалии ин барнома шароит фароҳам месозад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори давлатҳои пешсафи минтақа бошад. Ҳамзамон барои бехатарии иттилоотӣ низоми бехатарии дастаҷамъӣ зарурият дорад.

Дақиқ аст, ки ташкилотҳои ифротиву террористӣ дар бисёр маврид дар ҷиҳатҳои навиғонҳои техникаӣ аз сохтори давлатӣ як зина пешсафанд ва ин ин бартарии онҳоро таъмин мекунад [59, с.26].

Бояд гуфт, ки созмонҳои террористӣ барои татбиқи ҳадафҳои худ аз воситаҳои техникаӣ дар тижорати озод буда васеъ истифода мебаранд. Дар миёни онҳо созмони диниву экстремистии «Ҳизб-ут-таҳрир» аз воситаҳои техникавӣ иттилоотӣ васеъ истифода мебаарад. Аъзоёни онҳо маводҳои худро ошкоро дар сайтҳои www.hizb-ut-tahrir.org ва www.al-wale.org нашр мекунад. Ҳамчунин захираҳои «Иршод. ком» ва «Иршод. нет», ки ба «Ҷамоати ансоруллоҳ» тааллуқ доранд, барои истифода озод ҳастанд.

Равшан аст, ки дар минтақа технологияҳои гуногуни иттилоотиву иртиботӣ васеъ истифода мешаванд ва онро на танҳо гурӯҳҳои ифротиву террористии «Ҷамоати Ансоруллоҳ», «Ҳаракати исломии Узбекистон», «Ҳизб-ут-Таҳрир», инчунин дигар созмонҳои ифротӣ ва гурӯҳҳои ҷиноӣ, ки дар минтақа фаъолият доранд, истифода мекунад. Дар натиҷа, дар барномаи давлатии рушд ва тақмили технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ стратегияи бартараф кардани таҳдидҳое, ки ба бехатарии кишвар таҳдид мекунад, муайян карда шудааст.

Ҳамин тариқ, татбиқи онҳо ба пешгирии истифодабарии захираҳои иттилоотӣ ва технологияҳо барои амалҳои ҷиноятӣ ва террористӣ мусоидат мекунад. Барои ҳалли мушкилоти таҳдид ба бехатарии миллӣ амаликунии технологияи пешрафтаи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ саривақтӣ мебошад.

Ба хотири таъмини бехатарии миллӣ моҳи март соли 2016 аз тарафи Суди олии мамлакат фаъолияти чандин созмонҳои террористиву ифротгаро (Ҳаракати исломии Туркистони шарқӣ), Ҳаракати «Бародарони мусулмон», «Тоҷикистони озод», «Толибон», «Лашкари Тайба», «Ҳаракати исломии Туркистон (Ҳаракати исломии Узбекистон)», «Ҷамъияти исломии Покистон», «Ҷунбиши салафия», «Ҷамъияти Ансоруллоҳ», «Созмони Таблиғот», «Ал - Қоида») дар қаламраи ҷумҳурий маън карда шуд.

Равшан аст, ки мубаллиғони исломӣ ба одамон тавассути маъвизаҳо, суҳанрониҳои аудио ва видеоӣ таъсири равонӣ мерасонанд. Тибқи маълумоти мавҷуда, аксарияти кулли расонаҳо тамоюли муҳолифин доранд. Ҳарчанд онҳо ба таблиғи хушунат, нашъамандӣ ва ғояҳои ифротгарой майл надоранд, Аммо, бо вучуди ин, дар бораи ҳадафу манфиатҳои ҳам ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳам афроди алоҳида маълумотро бо шеваҳои шаклҳои гуногун ба мардум мерасонанд.

Оид ба масъалаҳои паҳн намудани идеологияи ифротгарой ва ҷалби ҷавонон ба сафи он, содир намудани ҷинойтҳои террористӣ як қатор ҳуҷҷатҳо ва барномаҳои мубориза алайҳи онҳо роҳандозӣ ва амалӣ шуданд.

Тавре дар фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 2016 «Дар бораи Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мубориза бар зидди терроризм ва ифротгарой барои солҳои 2016-2020» зикр гардидаанд, зарур аст, ки сатҳи баланд бардоштани сатҳи мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм дараҷаи кори ахборотӣ, тарбиявӣ ва идеологӣ, ки ба мубориза бо терроризм ва сепаратизм дар мамлакат нигаронида шудааст, самаранок гардонида шавад. Муборизаи муассир бо идеологияи радикалӣ ва ифротгарой чораҳои фаврӣ андешиданро тақозо мекунад. Набудани кадрҳои хирфай дар самти муқовимату мубориза бар зидди ифротгарой ва терроризм, нарасидани маводи иттилоотӣ маърифатӣ дар бораи гурӯҳҳои экстремистӣ террористӣ, инчунин воситаҳои таблиғу ташвиқоти онҳо, нақши заифи воситаҳои ахбори омма дар пешгирӣ ва мубориза бо ифротгарой, инчунин инъикоси ғайриқонунии мақомоти давлатӣ дар самти мубориза бо ифротгарой ва терроризм нокифоя аст [23, с.9].

Татбиқи стратегия танҳо бо эълонияҳо маҳдуд набуд, балки ба натиҷаҳои назаррас оварда расонд, гарчанде ки он аз баъзе камбудҳои ҳолӣ набуд, ки таҳлил ва тақмили минбаъдaro талаб мекунад. Дар доираи стратегия барои ҳалли паҳлӯҳои гуногуни мушкилот тадбирҳои зиёд андешида шуданд. Инҳо, пеш аз ҳама, мустаҳкам намудани заминаи

қонунгузорию дар бар мегиранд. Барои пурзӯр намудани муҷозот барои ғайриқонунии ифротгароӣ ва маблағгузорию терроризм, аз ҷумла дақиқтар муайян кардани истилоҳот ва васеъ намудани ваколатҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ қонунҳо қабул ва пурра карда шуданд. Бо вуҷуди ин, бояд қайд кард, ки тағйироти қонунгузорию бояд бо риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон бодикқат мутаваззин карда шаванд, то аз сӯиистифода пешгирию карда шаванд. Интиқоди созмонҳои ҳуқуқи башар дар мавриди имкони ба ҷавобгарию ғайриқонунӣ кашидани шаҳрвандон бо сабабҳои сиёсӣ бояд бодикқат баррасӣ ва ҳангоми тақмили минбаъдаи қонунгузорию ба назар гирифта шавад. Илова бар ин, дар стратегия ба пешгирии ифротгароӣ ва терроризм аҳаммияти ҷиддӣ дода шудааст. Барои баланд бардоштани масъулияти шаҳрвандӣ ва ташаккули оштинопазирӣ нисбат ба ақидаҳои ифротгароӣ барномаҳои маорифи халқ амалӣ карда шуданд. Дар мактабҳо ва донишқадаҳои олии курсҳои нави таърихи дин, маърифати граждани ва диншиносӣ ҷорӣ карда шуданд. Аммо, самаранокию ин барномаҳо баҳодиҳии дақиқро талаб мекунад. Хусусиятҳои манотиқи мухталифи Тоҷикистонро ба инобат гирифта, равишҳои инфиродӣ барои таблиғи таҳаммулпазирӣ ва сулҳро таҳия кардан лозим аст. Инчунин ба кор бо ҷавонон дар шабакаҳои иҷтимоӣ, ки дар он ҷо ғояҳои ифротгароӣ махсусан ғайриқонуно паҳн мешаванд, аҳаммият додан зарур аст. Саъю кӯшиши зиёд ба таҳкими сохторҳои ҳифзи ҳуқуқ ва хадамоти махсус равона карда шуд. Бозомӯзии кадрҳо, дастрас намудани техникаи муосир, тақмили усулҳои кор оид ба пешгирию ва тафтиши ҷиноятҳои террористӣ амалӣ карда шуд. Аммо, самаранокию мубориза бо терроризм на танҳо аз ҷораҳои сарқубкунанда, балки ба рушди иқтисодӣ, адолати иҷтимоӣ ва таъмини шаҳрвандон бо сатҳи шоистаи зиндагӣ низ вобаста аст. Сатҳи баланди камбизоатӣ ва бекорӣ метавонад ба афзоиши ифротгароӣ мусоидат кунад, аз ин рӯ, мубориза бо ин падидаҳо вазифаи муҳимтарин нест. Дар маҷмӯъ, татбиқи Стратегияи миллию барои солҳои 2016-2020 дар мубориза бо ифротгароӣ ва терроризм дар Тоҷикистон натиҷаҳои муайян додааст. Аммо, барои ноил шудан ба қомеъҳои бештар

корҳоро оид ба такмили қонунгузорӣ, чораҳои пешгирикунанда ва таҳкими ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ идома додан зарур аст. Инчунин бояд омилҳои геополитикӣ ва таҷрибаи байналмилалиро дар мубориза бо ин таҳдидҳои ҷаҳонӣ ба назар гирифт. Рушди минбаъдаи иқтисодиёт ва соҳаи иҷтимоӣ омилҳои асосии пешгирии ифротгароӣ ва терроризм мебошад. Дар пешгирии ифротгароӣ ва терроризм ҳамкориҳои мақомоти марбутаи давлатӣ ба роҳ монда шуда, шароити зарурӣ фароҳам оварда шудааст. Дар мубориза бо ифротгароӣ ва терроризм дар соҳаи таъминоти иттилоотӣ пешравиҳои назаррас ба даст оварда шудаанд. Чорабиниҳои гузаронидашуда на танҳо наشري маводҳои иттилоотӣ ва дастурамалҳо, балки татбиқи фаъолони технологияҳои муосири рақамӣ барои паҳн кардани иттилооти пешгирикунандаро бояд дар бар гиранд. Ин эҷоди вебсайтҳои бахшидашуда, ифтитоҳи платформаҳои интерактивии онлайн, таҳияи видеоҳои омӯзишӣ ва мизбони вебинарҳо барои аудиторияи васеъро бояд дар бар гирад. Корҳои таълимӣ бо аҳоли бояд аз усулҳои анъанавӣ берун баромада, тамоми қишрҳои ҷомеа: аз мактаббачагон ва донишҷӯён то намоёндогони насли калонсол бо назардошти дарки мушаххаси иттилоот аз ҷониби ҳар як гурӯҳ фаро гиранд. Аз ҷумла, барномаҳои махсус барои ҷавонон таҳия карда шаванд, ки ба ташаккули тафаккури интиқодӣ ва иммунитет ба манипулятсия нигаронида шуда бошанд. Дар доираи ин барномаҳо ба хотираи таърихӣ, тарғиби таҳаммулпазирӣ ва эҳтиром ба фарҳангу мазҳабҳои гуногун таваҷҷуҳи зиёд зоҳир карда шавад. Илова бар ин, талошҳо оид ба пешгирии ифротгароӣ бо таҳлили амиқи сабабу омилҳои, ки ба радикализатсия мусоидат мекунанд, дастгирӣ ёбанд. Муассисаҳои таҳқиқоти илмӣ миллӣ дар ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналхалқӣ таҳқиқоти ҳамҷониба гузаронда, ҷиҳатҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ, иқтисодӣ ва сиёсии мушкилотро омӯзанд. Ба омилҳои нобаробарии иҷтимоӣ, бекорӣ, бегонагӣ аз ҷомеа, таъсири манфии шабакаҳои иҷтимоӣ ва таълимоти ифротгароӣ дар интернет таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад. Дар таҳқиқот ҳам усулҳои микдорӣ (таҳлили маълумоти оморӣ,

таҳқиқоти пурсиш) ва ҳам усулҳои сифатӣ (сӯҳбатҳои амиқ, гурӯҳҳои фокусӣ) истифода шаванд, ки ба мо имкон медиҳад, ки манзараи пурратар ва объективӣ ба даст орем. Натиҷаҳои ин таҳқиқотҳо барои таҳияи стратегияҳои муассиртари мубориза бо ифротгароӣ, аз ҷумла такмили қонунгузорӣ ва таҳияи барномаҳои дастгирии иҷтимоии суроғавии табақаҳои осебпазирӣ аҳоли истифода мешаванд. Илова бар ин, ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи табодули иттилоот ва таҳияи муштаракӣ барномаҳои мубориза бо терроризм ва ифротгароӣ фаъолон инкишоф меёбанд. Аз ҷумла, табодули таҷриба байни сохторҳои қудратии кишварҳои мухталиф ва таъсиси марказҳои махсуси байналмилалӣ оид ба мубориза бо ифротгароӣ. Дар маҷмӯъ, бархӯрди ҳамаҷониба, ки тарғиби таҳаммулпазирӣ, таҳлили амиқи сабабҳои ифротгароӣ ва ҳамкории байналмилалиро муттаҳид мекунад, имкон медиҳад, ки дар мубориза бо ин падидаи хатарнок ба натиҷаҳои назаррас ноил гардем:

Солҳои охир нақши соҳаи маориф дар пешгирии ифротгароӣ ва тундгароӣ миёни ҷавонон ба таври назаррас афзоиш ёфтааст. Дар воқуниш ба таҳдидҳои афзояндаи гурӯҳҳои ифротгаро мақомот ва муассисаҳои таълимӣ ҷиҳати ташаккули тафаккури интиқодӣ ва муносибати таҳаммулпазирона нисбат ба фарҳангу мазҳабҳои гуногун дар тафаккури донишҷӯён тадбирҳо андешида истодаанд. Аз ҷумла, дар нақшаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаву касбӣ фанни таърихи дин, ворид карда шудаанд, ки барои дарк ва моҳияти аслии дин самараи нек медиҳад. Ин курсҳо ба донишҷӯён кӯмак мекунанд, то бифаҳманд, ки чӣ гуна ғояҳо ва амалҳои гуногуни динӣ дар тӯли асрҳо инкишоф ёфтаанд ва чӣ гуна онҳо метавонанд ба муносибатҳои иҷтимоӣ таъсир расонанд. Илова бар ин, ба омӯзиши омилҳо ва механизмҳои пайдоиши низоъҳои динию сиёсӣ таваҷҷуҳи хоса дода мешавад. Талабагон бо мисолҳои низоъҳои таърихӣ шинос шуда, сабабу оқибатҳои онҳоро таҳлил мекунанд, ки ин ба онҳо барои пурратар дарк намудани воқеияти мураккаби сиёсӣ иҷтимоӣ ёрӣ мерасонад. Унсuri муҳими раванди таълим курсҳои махсуси мубориза бо ифротгароӣ ва

терроризм гардид. Дар ин дарсҳо донишчӯён на танҳо ҷанбаҳои назариявӣ, балки усулҳои амалиро низ меомӯзанд, ки метавонанд барои пешгирии ифротӣ истифода шаванд. Ин барномаҳо инчунин ба рушди малакаҳои тафаккури интиқодӣ нигаронида шудаанд, ки ба ҷавонон имкон медиҳад, ки маълумоти аз сарчашмаҳои гуногун гирифташон бештар бохабар бошанд. Ин махсусан дар асри рақамӣ, ки дастрасӣ ба иттилоот амалан номаҳдуд шудааст, муҳим аст. Аммо, дар айни замон хатарнок буда, хатари дучор шудан бо маълумоти бардурӯғ ва таблиғи ғояҳои ифротӣ вучуд дорад. Дар натиҷа, муассисаҳои таълимӣ на танҳо макони азхудкунии дониш, балки ба минбари ташаккули мавқеи ғаъли шаҳрвандӣ табдил меёбанд, ки метавонанд ба ақидаҳои ифротгароӣ муқовимат намуда, дар бунёди ҷомеаи озоиштаю адолатпарвар саҳм гузоранд.

Солҳои охир масъалаи ифротгароӣ ва терроризм барои бисёре аз кишварҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, аҳамияти хоса пайдо кардааст. Дар воқуниш ба таҳдидҳои афзоянда ба амнияти миллӣ, ҳукумати кишвар як қатор тадбирҳоро андешидааст, ки ба огоҳонидани ҷомеа дар бораи хатарҳои эҳтимолии марбут ба ин падидаҳо нигаронида шудаанд. Аз ҷумла, наشري доимии мавод дар ВАО, ки мушкилоти ифротгароӣ ва терроризм ва таъсири онҳо ба амнияти шаҳрвандон ва яқпорчагии давлатро инъикос мекунанд, ба роҳ монда шудааст. Ин нашрияҳо на танҳо ҷомеаро аз таҳдидҳои кунунӣ огоҳ мекунанд, балки барои баланд бардоштани огоҳии усулҳои мубориза бо ин падидаҳо низ мусоидат мекунанд. Илова бар ин, дар доираи мубориза бар зидди киберэкстремизм, ки яке аз шаклҳои мураккаб ва хатарноки терроризми муосир ба ҳисоб меравад, дар сохтори Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ воҳидҳои махсус ташкил карда шуданд. Ин шӯъбаҳо ҷинойтҳои марбут ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсиониро тафтиш мекунанд. Дар шароити рушди босуръати технологӣ ва афзоиши шумораи ҳамлаҳои киберӣ, чунин чораҳо ниҳоят заруранд. Бояд гуфт, ки киберэкстремизм доираи васеи таҳдидҳоро фаро мегирад, аз ҷумла паҳншавии идеологияҳои радикалӣ тавассути

шабакаҳои иҷтимоӣ, ҷалби аъзои нав ба созмонҳои террористӣ ва ташкили ҳамлаҳои киберӣ ба инфрасохтори муҳим. Аз ин рӯ, кори воҳидҳои нав ҳам чораҳои пешгирикунанда ва ҳам воқуниши ғаврӣ ба таҳдидҳои пайдошударо дар бар мегирад. Инчунин бояд таъкид кард, ки мубориза бо ифротгарӣ ва терроризм бархӯрди ҳамачониба, аз ҷумла ташаббусҳои ҳукуқӣ ва тарбиявиро тақозо мекунад. Муҳим он аст, ки аҳоли дарк намояд, ки зухуроти ифротгароиро чӣ гуна эътироф кардан лозим аст ва дар сурати ошкор шудани онҳо чӣ бояд кард. Дар ин замина кори ғайриқонуни бо ҷавонон, баргузориҳои семинару мизҳои мударрар метавонад дар ташаккули ҷомеаи устувори қодир ба муқобила бо ғояҳои радикалӣ нақши муҳим бозад. Ҳамин тариқ, талошҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти мубориза бо ифротгарӣ ва терроризм, аз ҷумла наشري доимӣ дар ВАО ва таъсиси воҳидҳои махсусгардонидашуда ба ҳифзи амнияти миллӣ ва ташаккули муносибати бошуурона ба ин таҳдидҳо дар байни аҳоли нигаронида шудааст.

Дар Тоҷикистон ҷиҳати пешгирӣ аз паҳншавии ғояҳои ифротгарӣ дар ҷойҳои маҳрумӣ аз озодӣ як қатор тадбирҳои муҳим андешида шудааст, ки ба пурзӯр намудани корҳои профилактикӣ ва баланд бардоштани самаранокии мубориза бо ифротгарӣ нигаронида шудаанд. Ҷанбаи асосии стратегияи мазкур таҳкими назарраси иқтисодии шӯъбаҳои таълимию методии муассисаҳои илмӣ буд. Ин на танҳо зиёд кардани шумораи кадрҳо, балки инчунин гузарондани барномаҳои калони таълими кадрҳоро дар бар мегирад, ки ба ошкор кардан ва мубориза бурдан ба тарғиби ифротгарӣ нигаронида шудаанд. Дар тренинг курсҳои махсус оид ба эътирофи идеологияи ифротгарӣ дар шаклҳои гуногун – аз изҳороти шифоҳӣ то рамзҳои пинҳонӣ ва паёмҳои рамзӣ иборат аст. Илова бар ин, дар барномаҳои омӯзишӣ ба усулҳои кор бо маҳкумшудагонӣ ба ифротгарӣ майлдошта, аз ҷумла таҳияи барномаҳои инфиродӣ, офиятбахшӣ ва иҷтимоият тавачҷуҳи хоса зоҳир мешавад. Ин на танҳо аз паҳншавии ақидаҳои ифротгарӣ дар дохили муассисаҳо пешгирӣ мекунад, балки барои коҳиш додани хатари ҷиноятҳои такрорӣ пас аз озодшавӣ низ мусоидат мекунад. Санади муҳими

қонунгузорие, ки таҳкимбахши сиёсати давлатӣ дар самти муқовимат бо ифротгароӣ гардидааст, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди ифротгароӣ» мебошад, ки 2 январи соли 2020 қабул шудааст. Қонуни мазкур на танҳо изҳори ниятҳо, балки ҳуқуқ ва ўҳдадорихои мушаххаси сохторҳои гуногуни давлатиро муайян намуда, масъулияти пешгирӣ ва ҷилавгирӣ аз фаъолияти ифротгароиро байни мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, хадамоти махсус ва муассисаҳои таълимӣ тақсим мекунад. Қонун шаклу намудҳои ҷавобгарию барои кирдорҳои ифротӣ муфассал танзим намуда, доираи васеи ҷазоҳоро вобаста ба вазнинии ҷиноят муқаррар менамояд. Дар он ҷораҳои рафъ намудани фаъолияти ифротгароӣ, аз ҷумла ҷораҳои пешгирикунанда, амалиёти оперативию тафтишотӣ ва таъқиби судӣ равшан нишон дода шудаанд. Гузашта аз ин, Қонун механизмҳои ҳамкорию мақомоти мухталифи давлатиро муқаррар кардааст, ки ба табодули муассири иттилоот ва ҳамоҳангсозии амалҳо дар мубориза бар зидди ифротгароӣ мусоидат мекунад. Дар ин қонун ҳамчунин ба тарғиби таҳаммулпазирӣ ва ҳамоҳангии байни динҳо ҳамчун воситаи муҳими пешгирии ифротгароӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир карда шудааст. Татбиқи қонуни мазкур ба дастгирии васеи ҷомеа ва ҷалби фаъолони ҷомеаи шахрвандӣ дар раванди муқовимат ба зуҳуроти ифротгароӣ таъя мекунад. Дар доираи ин стратегия, барои баланд бардоштани саводнокию ҳуқуқии аҳоли ва ташаккули таҳаммулнопазирӣ нисбат ба идеологияи ифротгароӣ маъракаи васеъмиқёси маърифатӣ гузаронида мешаванд. Дар маҷмӯъ, бархӯрди ҳамаҷониба, ки ҷораҳои пурзӯри пешгирикунанда дар муассисаҳои ислотӣ ва заминаи муассири қонунгузорию муттаҳид мекунад, ба Тоҷикистон имкон медиҳад, ки бо паҳншавии ифротгароӣ самаранок мубориза барад ва амнияти миллиро таъмин намояд.

«Консепсияи миллии мубориза бар зидди қонунгардонии даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузорию терроризм ва паҳнкунии силоҳи қатли ом дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2018-2025)» аз ҷониби Президенти ҷумҳурӣ Э. Раҳмон 5 марти соли 2018 таҳти фармони

№1033 имзо шуд ва ин стратегия расман «Барномаи рафъи таҳдидҳо барои давраи солҳои 2018-2025»- ро ба расмӣ даровардааст.

Тадбирҳои тақмили Кодекси ҷиноятӣ бо мақсади ба таври мақсаднок ворид намудани моддаҳои нав оид ба ҷиноят донишони шаклҳои мавҷудани ифротгароӣ ва ба қуллӣ баланд бардоштани ҷазо барои ҷиноятҳои террористӣ васеъ карда шуданд ва муқаррароти навшудаи қонунгузорию барои пурзӯр кардани таъқиби кирдорҳои, ки дорои ҷузъи террористии возеҳ ифода шудаанд, ворид карданд.

Дар сохтори Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи таҳкими сохторҳои институтсионалии муқовимат зидди ифротгароиву терроризм шӯбаи мубориза бо ҷунин ҷиноятҳо ташкил карда шудааст. Барои мутобиқ намудани қори ҳадамотҳои оперативӣ низ штаби байниидоравӣ ташкил карда шудааст. Ташкили воҳидҳои оперативию тафтишотӣ, инчунин ошкор ва тафтиши ҷиноятҳои марбут ба ҷалби шаҳрвандон ба гурӯҳҳои террористӣ амалӣ карда мешавад. Барои пешгирии амалҳои эҳтимолии террористӣ, инчунин ошкор намудани шахсоне, ки дар қаламрави Тоҷикистон ба фаъолияти ифротгароӣ ва террористӣ машғуланд, тадбирҳои мунтазам ва таъхирнопазир меандешанд.

Ҳукумати мамлакат ба баргардонидани беш аз 300 шаҳрванди Тоҷикистон, аз ҷумла 84 ноқили аз манотиқи даргириҳои Сурия дар моҳи апрели соли 2019 муваффақ шуд. Бори аввал барои расондани ёрии моддию психологӣ ба онҳо чораҳо дида шуданд, то ки онҳо ба ҳаёти муътадил баргарданд. Шаҳрвандоне, ки ихтиёран тасмим гирифтаанд, ки аз ширкат дар амалиёти низомӣ дар хориҷи кишвар худдорӣ карда, ба Тоҷикистон баргарданд, аз ҷавобгари ҷиноятӣ озод карда шуданд. Онҳое, ки бо хоҳиши худ аз ширкат дар гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ, ки фаъолияти онҳо бо қарори суд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ шудааст, даст мекашанд, аз ҷавобгари ҷиноӣ озод мешаванд.

Дар самти ҳамкориҳои байналхалқӣ дар мубориза бар зидди ифротгароиву терроризм Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти густурда дошта,

борҳо мизбони чандин ҳамоишҳои байналмилалӣ буд. Масалан, 4 майи соли 2018 конфронси байналмилалии «Муқовимат ба терроризм ва экстремизми хушунатомез» дар шаҳри Душанбе доир гардид ва дар он «Эъломияи СММ дар мубориза бар зидди ифротгароӣ ва терроризм» қабул карда шуд.

Ҳамзамон бояд ёдовар шуд, ки дар идомаи татбиқи стратегияи мубориза бо терроризм ва ифротгароӣ «Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» қабул карда шудааст. Дар он аз ҷумла, дар қатори вазифаҳо ва самтҳои асосии муқовимат ба терроризм ва экстремизм масъалаи таъмини амнияти иттилоотӣ ва мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ, самаранокии тадбирҳои мубориза бо истифодаи интернет бо ҳадафҳои ифротиву террористиро ба таври зерин ҷамъбаст кардан мумкин аст:

- андешидани чораҳои иловагӣ ҷиҳати тавсеаи истифодаи шабакаи Интернет барои фаҳмонидани сиёсати давлатӣ дар соҳаи мубориза бар зидди ифротгароӣ ва терроризм, инчунин дар ин самт гузаронидани корҳои васеъмиқёси табиғоти зиддиэкстремистӣ ва пешгирикунанда;

- ҳамкорӣ бо созмонҳои ҷаҳонӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ҷиҳати мубориза бо истифодаи интернет бо ҳадафҳои экстремистӣ ва террористӣ;

- мутобиқ будани тадбирҳои мубориза бо истифодаи интернет бо мақсадҳои ифротгароӣ ва террористӣ ба меъёрҳои байналмилалии ҳуқуқи инсон.

- таҳлили пайвастаи қонунгузорӣ оид ба маҳдуд кардан, аз байн бурдан ё барҳам додани маводи ғайриқонунии интернет, муайян кардани самаранокии қонунгузорӣ дар ин самт ва таҳлили таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ дар рафъи хатарҳо дар ин самт [32].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилоту созмонҳои ифротии диние, ки ба сулҳу суботи кишвар таҳдид мекунанд, фаъолияти худро давом дода истодаанд. Омилҳое, ки ба бехатарии мамлакат таҳдид мекунанд, чунинанд:

- васеъ намудани миқёси ҷосусӣ ва фаъолияти вайронкоронаи хадамоти хориҷӣ дар сарҳади давлатӣ ва ноҳияҳои наздисарҳадӣ;
- мавҷудияти манбаъҳои дохилӣ ва берунии низоъҳои сиёсӣ, этникӣ ва мазҳабӣ дар минтақаҳои наздисарҳадии давлатҳои ҳамсоя бо Тоҷикистон;
- содир намудани амалҳои террористӣ ва ҳарбӣ аз ҷониби гурӯҳҳои ҷиноятӣ дар сарҳад ва ҳудуди он, аз ҷумла бар зидди воҳидҳо ва мақомоти хадамоти сарҳадии Тоҷикистон.

Вобаста ба ин, зарур аст, ки меъёрҳои ҳукуқие, ки масъалаҳои муқовимат ба истифодаи интернет ба мақсадҳои экстремистӣ ва террористӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи иттилоот танзим мекунанд, тақвият дода шаванд.

Мавҷудияти технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ имкони истифодаи онҳоро бо ҳадафи террористӣ, аз қабили таблиғи терроризм ва ҷалби шахрвандон ба фаъолияти террористӣ зиёд кардааст. Чи тавре ки дар ҳуҷҷатҳо ва маводи расмӣ омадааст, террористон технологияи мазкурро барои ҷамъоварӣ ва табодули иттилоот, зиёд кардани ҳамсафон, пешбурди амал, тарғиби андешаҳои худ, ҷалби маблағ ва дар охир ҳамлаи террор истифода мекунанд.

Созмонҳои муосири террористӣ, аз қабили ДИИШ (Давлати исломӣ) ва Ал-Қоида муддати тӯлонӣ иқтидори Интернетро ҳамчун як василаи тавоноии таблиғот, ҷалб ва маблағгузорӣ эътироф кардаанд. Баръакси усулҳои анъанавӣ, фазои маҷозӣ ба онҳо сатҳи бисобиқаи беном ва дастрасии ҷаҳониро фароҳам меорад. Онҳо барои паҳн кардани идеологияи худ, намоиши «муваффақиятҳо» ва тарсонидани аҳоли аз платформаҳои машҳури Twitter, Facebook, Instagram, YouTube, Telegram, инчунин мессенҷерҳои Viber ва WhatsApp фаъолона истифода мебаранд. Мазмунҳои визуалӣ нақши асосиро мебозад: наворҳои ҳайратангези қатлҳо, саҳнаҳои ҷанг ва гаравгонгирӣ, инчунин видеоҳои таблиғотии бодикқат ба саҳна гузошташуда, ки тавассути каналҳои гуногуни интернетӣ паҳн карда мешаванд, дидаву дониста дар

байни тамошобинон симои қудрати мағлубнашавандаро эҷод мекунанд ва тарсу ҳарос меоранд.

Аммо, интернет ба ҷуз аз таблиғот як ҷузъи ҷудонашавандаи зерсохтори молиявии созмонҳои террористӣ шудааст. Дастрасӣ ва махфият ба онҳо имкон медиҳад, ки шабакаро барои ҷамъоварии маблағ бо роҳҳои гуногун истифода баранд. Яке аз маъмултарин ин краудфандинг мебошад, ки имкон медиҳад, ки аз бисёр донорҳои хурд маблағ ҷамъ кунанд, ки аксар вақт аз ҳадафи аслии хайрияҳои онҳо огоҳ нестанд. Барои ноил шудан ба ин ҳама шабакаҳои бунёдҳои қалбакии хайрия ва созмонҳои псевдодинӣ таъсис дода мешаванд, ки ба таври пинҳонӣ барои дастгирии фаъолияти террористӣ маблағ ҷамъ мекунанд. Илова бар ин, ифротгароён аз мағозаҳои интернетӣ ва сомонаҳои вижа барои фурӯши адабиёти ифротӣ, маводи аудио ва видеоӣ, инчунин тӯҳфаҳои хотиравӣ бо нишони ташкилот истифода мебаранд. Ин фурӯшҳо, ки аксар вақт тавассути скуптосценсу ва дигар системаҳои пардохти беном анҷом дода мешаванд, ҷараёни устувори маблағҳоро таъмин мекунанд.

Усулҳои мураккабтари маблағгузорӣ сармоягузорӣ ба криптовалютаҳо, савдо дар бозорҳо ва биржаҳо тавассути ширкатҳои ниҳонӣ ва ҳисобҳои оффшорӣ ва манипулятсияи амволи ғайриманқуло дар бар мегиранд. Мутахассисони махсуси молия, ки баъзан дар баҳши қонунии молиявӣ таҷриба доранд, амалиёти мураккаби молиявӣ, шустушӯи пул ва пинҳон кардани пайдоиши онро анҷом медиҳанд. Киберҷиноятҳо, аз ҷумла фишинг, хакерӣ дар бонкҳо ва тамаъҷӯӣ низ як манбаи муҳими маблағгузорӣ шудааст. Бо афзоиши NFTs ва метаверсҳо, гурӯҳҳои террористӣ имкони истифодаи ин технологияҳои навро барои маблағгузорӣ ва ҷалб кардан меомӯзанд. Масалан, намоишгоҳҳои виртуалӣ, фурӯши санъати рақамӣ ва концертҳои виртуалӣ метавонанд ҳамчун сарпӯш барои ҷамъоварии маблағ хидмат кунанд.

Мубориза бо маблағгузориҳои терроризм дар интернет як кори мураккабест, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ ва технологияҳои тақмили

мониторинг ва таҳлили фаъолияти интернетиро талаб мекунад. Зарур аст, ки усулҳои муайян ва бастанӣ ҳисобҳои қалбаки, вебсайтҳо ва мағозаҳои онлайн, инчунин такмил додани қонунгузорӣ барои пешгирии истифодаи криптовалютаҳо ва дигар системаҳои пардохти беном барои маблағгузориҳои терроризм коркард шавад. Дар мубориза бо ин таҳдиди ҷаҳонӣ ҳамкориҳои ниҳодҳои иқтисодии кишварҳои гуногун, ширкатҳои IT ва созмонҳои байналмилалӣ нақши муҳим доранд. Танҳо тавассути саъю кӯшиши муштарак мо метавонем ба таври муассир пешгирӣ кунем, то террористон барои расидан ба ҳадафҳои даҳшатноки худ аз интернет истифода набаранд. Сол то сол теъдоди ҷиноятҳои алоқаманд ба истифодаи ғайриқонунии технологияҳои иттилоотӣ меафзоида ва наваҳои нави ҷунобӣ ҷиноят пайдо мешаванд.

Дар созишномаи кишварҳои узви СҲШ дар бораи ҳамкорӣ дар таъмини амнияти байналмилалӣ иттилоотӣ киберҷинояткорӣ ба унвони яке аз хатарҳои ҷиддӣ таъкид шудааст [24]. Дар замимаи ин созишнома зухуроти гуногуни ҷиноятҳои киберӣ муфасссал тавсиф шуда, онҳоро ба чанд категория тақсим мекунад, ки имкон медиҳад миқёс ва хусусияти таҳдид дақиқтар муайян карда шавад. Бояд гуфт, ки ин номгӯи мукаммал нест, балки танҳо наваҳои маъмултарини ҷиноятҳо ва мураккабтари онҳо пайдо мешаванд.

Яке аз категорияҳои калидӣ вайрон кардани сегонаи амнияти иттилоотӣ (CIA): махфият, тамомиат ва дастрасӣ мебошад. Дастрасии беиҷозат ба системаҳои иттилоотӣ бо мақсади вайрон кардани махфият ба даст овардани маълумоти махфӣ, аз қабилӣ маълумоти шахсӣ, сирри давлатӣ, молиявӣ мебошад. Вайрон кардани махфияти маълумот бе ризоияти соҳиби маълумот тағйир додан, таҳриф кардан ё нобуд кардани он мебошад. Ин метавонад ё тағйир додани маълумот дар пойгоҳи додаҳо ё тағйир додани коди барнома бошад. Вайрон кардани дастрасӣ маънои масдуд кардани дастрасӣ ба захираҳои иттилоотиро дорад, масалан, тавассути ташкили ҳамлаҳои DDoS, ки серверҳоро аз ҳад зиёд пурбор мекунад ва сайтҳоро барои корбарони қонунӣ дастнорас мекунад. Ҳамлаҳои муосири DDoS метавонанд

бо истифода аз ботнетҳои аз миллионҳо дастгоҳҳои сироятшуда дар саросари ҷаҳон бениҳоят пурқувват бошанд.

Ғайр аз он, созишнома ба пешгирии таъсис ва паҳн кардани барномаҳои зараровар, аз қабيلي вирусҳои компютерӣ, троянҳо, нармафзори ҷосусӣ ва ransomware дахл дорад. Гуногунии нармафзори зараровар хеле зиёд аст ва функсияи он пайваста васеъ мешавад. Масалан, нармафзори ransomware маълумоти ҷабрдидаро рамз кунонида, барои рамзкушоиши он фида талаб мекунад, дар ҳоле ки нармафзори ҷосусӣ амали корбарро пинҳонӣ назорат мекунад ва маълумоти ҷамъшударо ба ҳамлагарон интиқол медиҳад. Нармафзори зараровар тавассути каналҳои гуногун паҳн карда мешавад: мактубҳои фишингӣ, вебсайтҳои сироятшуда, осебпазирии нармафзор ва ҳатто васоити ҷисмонӣ.

Ҳамлаҳои DOS (Denial of Service) яке аз роҳҳои ҳалалдор кардани дастрасии захираҳои иттилоотӣ мебошад. Онҳо метавонанд компютерҳои инфиродӣ ё тамоми шабакаҳоро ҳадаф қарор дода, боиси ҳалалдоршавии ҷиддӣ ва талафоти молиявӣ шаванд. Ҳамлаҳои замонавии тақсимшудаи радкунии хидмат (DDoS) аз сабаби микёс ва душвории рафъи онҳо махсусан хатарноканд.

Ғайр аз ин, дар созишнома поймол кардани ҳуқуқу озодиҳои қонунии шаҳрвандон, аз ҷумла, ҳуқуқҳои моликияти зеҳнӣ ва дахлнопазирии махфият таъкид шудааст. Дуздии моликияти зеҳнӣ, аз қабيلي нармафзор, патентҳо ё асарҳои ҳуқуқи муаллифӣ ба соҳибон ва умуман иқтисодиёт зарари калон мерасонад. Вайрон кардани дахлатнопазирӣ метавонад тавассути ҷамъоварӣ ва истифодаи ғайриқонунии маълумоти шахсӣ, назорати корбарон дар интернет ё тавассути нармафзори зараровар анҷом дода шавад.

Ниҳоят, дар созишнома истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои содир кардани ҷиноятҳои анъанавӣ ба монанди қаллобӣ, дуздӣ, қочоқ, қочоқи маводи муҳаддир ва порнографияи кӯдакон зикр шудааст. Интернет ба ҷинояткорон имкониятҳои нав барои ташкил ва содир кардани ҷиноятҳо фароҳам меорад, ки ифшои махфӣ ва васеъ кардани доираи ҷуғрофии

фаъолияти онҳоро таъмин мекунад. Ин ҳамкориҳои байналмилалиро барои таҳқиқ ва ҷилавгирӣ аз ин гуна ҷиноятҳо тақозо мекунад. Масалан, пайгирии ҷараёнҳои молиявӣ дар қаллобии киберӣ аксар вақт кӯшишҳои муштаракӣ мақомоти ҳифзи ҳуқуқи кишварҳои гуногунро талаб мекунад. Инчунин муҳим аст, ки нақши darknet ва cryptocurrencies дар мусоидат ба чунин ҷиноятҳо қайд карда шавад. Мубориза бо ҷиноятҳои киберӣ на танҳо ҳалли фаннӣ, балки таҳкими заминаи ҳуқуқӣ ва ҳамкориҳои байналмилалиро тақозо мекунад.

Киберҷинояткорӣ дар бахши молиявӣ танҳо нӯги айсберг аст. Ғайр аз таҳдидҳои ошкоре, аз қабилӣ қаллобӣ дар корти кредитӣ ва дуздӣи суратҳисоб, як қатор ҳамлаҳои мураккабтар ва хатарноки киберӣ мавҷуданд, ки ҳам ба шахсони воқеӣ ва ҳам ба корпоратсияҳои калон зарари калон мерасонанд. Чунин таҳдидҳо, пеш аз ҳама, дастрасии беиҷозат ба маълумоти махфӣ мебошанд. Ин метавонад ё раҳна кардани серверҳои корпоративӣ барои ба даст овардани маълумот дар бораи мизочон, ҳисоботи молиявӣ ва стратегияҳои рушди ширкат ё ҳамла ба компютерҳои шахсии кормандон барои дуздидани паролҳо, рақамҳои корти бонкӣ ва дигар маълумоти шахсӣ бошад. Усулҳои дастрасии беиҷозат пайваستا такмил дода мешаванд. Ҳамлагарон аз усулҳои торафт мураккабтар ба монанди фишинг, муҳандисии иҷтимоӣ, «ҳамлаҳои одам дар миёна» (Man-in-the-middle) ва истифодаи осебпазирии нармафзор истифода мебаранд [154]. Масалан, «ҳамлаи одам дар миёна» ба ҳамлагар имкон медиҳад, ки трафики байни корбар ва серверро боздорад ва тағйир диҳад, ба таври пинҳонӣ пулро ба суратҳисобҳои худ равона кунад ё маълумоти махфиро дуздад. Боз як хатари ҷиддӣ эҷод ва истифодаи функсияҳои пинҳонии зараровар (backdoors) дар нармафзор мебошад. Рамзи зараровар метавонад дар марҳилаи таҳия ҷорӣ карда шавад ё ба нармафзори мавҷуда бо истифода аз усулҳои гуногун, аз қабилӣ истифодаи осебпазирӣ илова карда шавад. Ин «дарҳои пушт» (backdoors) ба ҳамлагарон имкон медиҳанд, ки бидуни огоҳии корбар ба система дастрасии дурдаст ба даст оранд, амалҳои онро назорат кунанд ва

маълумотро дузданд. Паҳншавии нармафзори зараровар аз қабili вирусҳо, троянҳо, кирмҳо ва нармафзори ransomware низ хатари ҷиддӣ эҷод мекунад. Ransomware маълумоти ҷабрдидаро рамзгузорӣ мекунад ва барои кушодани он ғидя талаб мекунад. Барномаҳои ransomware муосир аксар вақт алгоритмҳои мураккаби рамзгузорино истифода мебаранд ва тавассути почтаи фишинг, файлҳои замимашуда ё истисмор паҳн карда мешаванд. Вирусҳо ва троянҳо метавонанд маълумотро нобуд кунанд, маълумотро дузданд ё компютери сироятшударо барои анҷом додани ҳамлаҳои киберӣ истифода баранд. Ниҳоят, таҷҳизоти пастсифат ё махсус тағирёфта низ таҳдид мекунад. Масалан, ҳамлагарон метавонанд микросхемаҳои зарароварро дар серверҳо ё дигар дастгоҳҳо ҷойгир кунанд, то ба таври махфӣ ба иттилоот дастрасӣ пайдо кунанд. Чунин ҳамлаҳоро ошкор кардан хеле душвор аст, зеро онҳо дар сатҳи сахтафзор рух медиҳанд. Хулоса, муҳофизат аз киберҷиноятҳо муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки навсозии мунтазами нармафзор, истифодаи барномаҳои пурқуввати антивирусӣ, муносибати бошуурона ба амнияти онлайн ва аудити мунтазами амнияти системаҳои иттилоотиро дар бар мегирад. Танҳо стратегияи ҳамаҷониба метавонад муҳофизати бозътимодно аз таҳдидҳои доимо инкишофёбандаи киберӣ таъмин намояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон амалан пайваста омодагии худро ба тавсеаи ҳамкориҳои дуҷонибаи гуманитарӣ ва таҳкими фазои ягонаи иттилоотиву фарҳангӣ бо кишварҳои минтақа намоиш медиҳад. Дар ин росто, вазифаи асосӣ аз он иборат аст, ки дар атрофи Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳити амну муътадил фароҳам оварда шуда, шароит барои пурра сафарбар намудани захираю нерӯ барои ҳалли мушкилоти иҷтимоию иқтисодии кишвар таъмин карда шавад. Дар ин замина роҳи стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамгироӣ ба ҷомеаи глобалӣ, густариши муколамаи густурдаи сиёсӣ ва ҳамкориҳои судманд бо онҳое, ки меҳоканд ва ба чунин ҳамкорӣ омодаанд, иборат аст.

Гуруҳҳои ифротии мазҳабӣ ва сохторҳои террористӣ аз озодии баён баҳри ворид намудани идеологияи ба ҷомеа бегона истифода мекунанд, ки ин

ба далели мавҷуд будани фазои иттилоотии пешрафта дар кишвар имконпазир мегардад. Омӯзиши ин расонаҳо вазъияти хоси демократияро нишон медиҳад: фазои кушоди иттилоотӣ, ки дар он шаҳрвандон аз ҳуқуқи баён ва дифоъ аз ақидаҳои худ бидуни маҳдудият ғайилона истифода мекунанд. Зияда аз ин, афзоиши ғайолияти ҳизбҳои сиёсӣ низ далели равшани гул-гулшукуфии принципҳои демократӣ дар ҷамъият хизмат мекунад.

Аз ҷумла, талошҳои таблиғотии аҳзоб ва ҷараёнҳои мазҳабӣ, ки умдатан ба муҳоҷирони қорӣ ва донишҷӯёни хатмкардаи муассисаҳои таълимии хориҷӣ нигаронида шудааст, аз ҷониби сохторҳои аврупоӣ пуштибонӣ мешавад. Ин нерӯҳо барои эҷоди як стратегияи бодикқат андешидашуда, барои барҳам задани суботи сиёсӣ, тартиботи иҷтимоӣ ва бунёдҳои ҷамъиятӣ дар кишварҳои дигар талош доранд, ҳамкорӣ кунанд - аналози чунин ташаббусҳо модели «Баҳори араб» мегардад.

Президенти мамлакат Э. Раҳмон 9 март соли 2024 зимни суҳанронӣ дар ҷорабинӣ бо аҳли ҷомеа, ғайилона ва пешвоёни рӯҳонӣ таъкид доштанд: «Дар давраи муосир таблиғи ифротгароӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ якбора афзоиш ёфтааст, ки боиси зиёд шудани шумораи шаҳрвандони кишвар барои пайвастан ба сохторҳои нави террористӣ, аз қабилӣ ДИИШ ва дигар гурӯҳҳои радикалӣ гардид. Бахусус ҷалби минбаъдаи онҳо барои ширкат дар даргириҳо дар хориҷа нигаронкунанда аст – ин як хатари ҷиддиест, ки боиси нигаронии амиқи тамоми ҷомеа аст» [44, с.23].

Бархе аз расонаҳо талош доранд, ки давлатро ба рӯҳониён, ба хусус намояндагони созмонҳои динӣ муқобил гузоранд, то фазои низоъ эҷод кунанд. Гузашта аз ин, бо намоиш додани хавфҳо аз тарафи давлат дар робита бо дин кӯшиш мекунанд ва дар ин замина қувваҳои муайяни сиёсӣ ва гурӯҳҳои мазҳабиро муттаҳид созанд, то зидди давлатҳои дунявӣ ҷанги иттилоотӣ ва идеологиро пеш баранд.

Нерӯҳои муҳолиф бо истифода аз фазои мусоиди идеологӣ ва рӯйдодҳои мухталифи ҷамъиятӣ бо ҳадафи паст задани обрӯ ва мақоми

давлати дунявӣ ва фароҳам овардани заминаҳои заиф кардани манфиатҳои миллӣ ошкоро амал мекунад.

Амнияти иттилоотӣ дар низоми амнияти миллӣ нақши калидӣ дорад. Ҳангоми таҳлили масоили марбут ба амнияти иттилоотӣ қадами муҳим муайян кардани хатарҳо ва арзёбии усулҳои муҳофизат аз онҳо мебошад. Таҳдидҳо ба амнияти иттилоотӣ падидаҳо, омилҳо ва равандҳои манфӣ мебошанд, ки метавонанд ба қисман ё пурра аз ҷониби объектҳои иҷтимоии амнияти иттилоотӣ, аз даст додани қобилияти амалӣ намудани манфиатҳои худ дар соҳаи иттилоот, инчунин ҳалалдор шудани фаъолияти муқаррари онҳо, инчунин нобуд кардан ё боздоштани коркарди воситаҳои техникии марбут ба объектҳои амнияти иттилоотӣ оварда расонанд.

Ба андешаи аксари муҳаққиқон ҷангҳои иттилоотиро, ки унсурҳои муқовиматҳои гуногунҷабҳаи низомиву сиёсӣ мебошанд, метавон амалиётҳои иттилоотӣ номид. Ҷанги иттилоотӣ бештар ба ҷинойтҳои киберӣ робитаи наздик дорад.

Хавфҳои иттилоотӣ осебрасонӣ ба иззат ва шаъну шараф ва манзалати касбу кории ашхоси физикӣ, барангехтани кинаву адовати милливу мазаҳабӣ, беобрӯ кардани мақомоти ҳифзи ҳуқуқро дар маҷмӯъ дар бар гиранд.

Дар баробари ин, иқтидори баҳши иттилоот аз сабаби хусусияти интегративии худ ва қобилияти таъсир расонидан ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ тавассути расонидани ҳадамоти иттилоотӣ аз ҷониби сиёсатмадорон ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дарк карда нашудааст, Аммо, намояндагони сохторҳои муташаккил, гурӯҳҳои ҷинойтӣ ва муқобилони сиёсии давлат онро ба манфиати худ истифода мебаранд.

1. Паҳншавии технологияҳои иттилоотӣ (ИТ) як раванди дуҷониба буда, ҳамзамон ҳамчун муҳаррики тавоноии рушди иқтисодӣ ва тақмили идоракунии хизмат мекунад ва таҳдидҳои нави иттилоотиро ба вуҷуд меорад. Глобализатсияи фазои иттилоотӣ дар баробари фароҳам овардани имкониятҳои бисоибӣ барои ҳамкорӣ ва табодули маълумот, ҳамзамон ба воситаи қулай барои амалӣ намудани намудҳои гуногуни фаъолиятҳои

ғайриқонунӣ табдил ёфтааст. Муноқишаҳои геополитикӣ, ҳамлаҳои террористӣ, киберчиноятҳо, таблиғи ифротгарой – ҳамаи ин дар муҳити рақамӣ бо истифода аз имкониятҳои мубодилаи иттилооти фаромарзӣ инъикос меёбад. Чунин кирдорҳо ба амнияти байналхалқӣ зарари калон расонда, суботи стратегиро вайрон карда, дар байни давлатҳо муҳити номуайяний ва нобоварӣ ба вучуд меоранд. Қобили зикр аст, ки таҳдидҳо на танҳо аз ҷониби субъектҳои ғайридавлатӣ, балки аз сохторҳои давлатӣ низ барои расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ ва низомии худ аз технологияҳои иттилоотӣ истифода мешаванд.

Афзоиши хатари таҳдидҳои иттилоотӣ бевосита ба таваҷҷуҳи нокифоя ба масъалаҳои амнияти иттилоотӣ дар ҳама сатҳҳо – аз корбарони инфиродӣ то корпоратсияҳои бузург ва ниҳодҳои давлатӣ алоқаманд аст. Набудани чораҳои дахлдори амниятӣ, нарасидани мутахассисони соҳибихтисос ва қонунгузори кӯҳна барои киберчинояткорон ва ғаёлоли давлатӣ, ки меҳоянд иттилооти махфиро дастрас кунанд ё ба ғаёолияти инфрасохтори муҳим ҳалал расонанд, заминаи мусоид фароҳам меорад.

Яке аз мушкилоти ҷиддии амнияти иттилоотӣ афзоиши иқтидори як қатор давлатҳои хориҷӣ дар соҳаи таъсири технологияҳои иттилоотӣ мебошад. Мо мушоҳида карда истодаем, ки усулҳои торафт мураккабтари ҳамлаҳои киберӣ, ки ҳадафшон аз байн бурдани инфрасохтори иттилоотии кишварҳои дигар, аз ҷумла бо истифода аз воситаҳои низомӣ мебошад. Ин ҳамлаҳо метавонанд шаклҳои гуногун дошта бошанд, аз ҳамлаҳои васеъмиқёси DDoS, ки тамоми бахшҳои иқтисодиётро фалаҷ мекунанд, то ҷосусии мақсадноки киберӣ ва саботаж, ки ба дуздии маълумоти ҳассос ё ғайрифайол кардани системаҳои низомӣ нигаронида шудаанд.

2. Дар Русия системаи муқовимат ба чунин таҳдидҳо ғаёолони инкишоф меёбад. Ташкилотҳои, ки бо разведкаи техникӣ машғуланд, бо мақомоти давлатӣ, муассисаҳои илмӣ ва корхонаҳои саноати муҳофизаи зич ҳамкорӣ мекунанд. Марказҳои махсуси киберҳавфӣ таъсис дода мешаванд, технологияҳои нави ҳифзи иттилоот таҳия карда мешаванд, қонунгузорӣ дар

соҳаи киберчиноят такмил дода мешавад. Ҷанбаи муҳим ин омода кардани мутахассисони баландихтисос дар соҳаи киберамният мебошад, ки қодир ба муқовимат бо таҳдидҳои муосири киберӣ қодиранд. Бо вучуди ин, Русия бо мушкилоти бузург рӯбарӯ аст. Дар ҳоле ки ҷанги киберӣ густариш меёбад, ҳамкориҳои боз ҳам наздиктари байналмилалӣ ва табодули таҷриба дар мубориза бо ҷиноятҳои киберчинояткорӣ ва ҷосусии киберӣ зарур аст. Инчунин зарур аст, ки ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи киберамният ва таҳияи меъёрҳои байналмилалии рафтори давлат дар фазои киберфазо, ки муҳити пешгӯишаванда ва бехатарро фароҳам меорад. Ин кор ҷалби сохторҳои давлатӣ, бахши хусусӣ, ҷомеаи илмӣ ва созмонҳои байналмилалиро тақозо мекунад. Танҳо тавассути кӯшишҳои муштарак мо метавонем ба ҷолишҳо ва таҳдидҳои муосир дар соҳаи амнияти иттилоотӣ муқобилат кунем. Рушди технологияҳои зехни сунъӣ низ нақши дуҷониба дорад, ки қобилиятҳои навро барои дифоъ фароҳам меорад, Аммо, инчунин асбобҳоро барои ҳамлаҳои мураккабтари киберӣ пешниҳод мекунад. Аз ин рӯ, пайваста назорат ва мутобиқ кардани стратегияҳои киберамният ба таҳдидҳои доимо тағйирёбанда зарур аст. Дар ин замина ҳамкориҳои байниидоравӣ ва табодули маълумот байни мақомоти давлатӣ ва сохторҳои гуногуни давлатӣ нақши махсус мебозад, ки имкон медиҳад, ки таҳдидҳои сари вақт инъикос ёфта, оқибатҳои онҳо кам карда шаванд.

3. Таъсири иттилоот аз нигоҳи психологӣ ташвишовар гардида, ба амнияти ҷомеа ва мустақилияти давлату миллат хатар эҷод мекунад. Ҳадафи он вайрон кардани соҳибхитиёрӣ ва якпорчагии ҳудудии давлатҳо мебошад, ки аксар вақт пеш аз ҷангҳои мусаллаҳона ба амал меоянд ва ё бо он ҳамроҳ мешаванд. Усулҳои таъсири иттилоотӣ ва равонӣ хеле мураккабтар шудаанд. Агар қаблан тавачҷӯх ба ВАО-и анъанавӣ буд, имрӯз нақши асосиро ба технологияҳои рақамӣ тааллуқ дорад. Шабакаҳои иҷтимоӣ, мессенҷерҳои фаврӣ, зехни сунъӣ - ҳамаи инҳо барои эҷод ва паҳн кардани маълумоти бардурӯғ, тарғиби нафрат ва манипулятсияи афкори ҷамъиятӣ фаъолона истифода мешаванд. Ботҳо, троллҳо, ҳисобҳои қалбакӣ абзорҳои мебошанд,

ки барои паҳн кардани иттилооти бардурӯғ ва ташаккули ривояти дилхоҳ имкон медиҳанд. Дар баробари ин, тамоми шабакаҳои захираҳои дезинформатсионӣ таъсис дода мешаванд, ки бо ҳамдигар ҳамкорӣ намуда, таъсири таблиғотро зиёд мекунанд, аз ҷумла, гурӯҳҳои динӣ ва ҳаракатҳои ифротӣ, ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ ва ғайра. Эҳсосоти миллӣ ва мазҳабӣ, мушкилоти иқтисодӣ ва норозигии иҷтимоӣ ҳама барои оташ задани низоъҳо ва ноором кардани вазъ истифода мешаванд. Гузашта аз ин, техникаи «чанги иттилоотӣ», аз ҷумла паҳнкунии ҳадафмандонаи иттилооти созанда, бадном кардани раҳбарони сиёсӣ ва ниҳодҳои давлатӣ, инчунин даҳлат ба равандҳои интиҳобот фаъолони истифода мешавад. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ имкон медиҳад, ки маълумоти бардурӯғ бо хароҷоти кам паҳн карда шавад. Суръати баланди паҳнкунии иттилоот дар Интернет воқуниши фаврӣ ба ҳама кӯшишҳои манипулятсияро амалан ғайриимкон месозад. Илова бар ин, мушкилии муайян кардани манбаҳои маълумоти бардурӯғ муборизаро бо он хеле душвортар мекунанд. Ҳамаи ин таҳияи усулҳои нави мубориза бо таъсири иттилоотӣ ва равонӣ, аз ҷумла тақмили механизмҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи киберамният ва баланд бардоштани саводнокии ВАО дар байни аҳолиро тақозо мекунанд.

4. Ҷаҳони муосир бо таҳдиди рӯзафзуни созмонҳои террористиву ифротӣ рӯбарӯ аст, ки барои расидан ба ҳадафҳои таҳрибкоронаи худ аз технологияҳои иттилоотӣ моҳирона истифода мебаранд. Ин созмонҳо на танҳо таблиғро паҳн мекунанд, онҳо чанги мақсадноки иттилоотиро ба роҳ монда, ба шуури инфиродӣ, гурӯҳӣ ва ҷамъиятӣ тавассути стратегияҳои мураккаб ва бисёрсатҳӣ таъсир мерасонанд. Усулҳои таъсиррасонӣ аз эҷод ва паҳн кардани хабарҳои қалбакӣ ва маълумоти таҳрифшуда дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва мессенҷерҳои фаврӣ, то истифодаи видеоҳо ва сабтҳои аудиоии аз ҷониби касбӣ таҳияшуда, ки ҳадафмандона барои таҳрики эмотсионалии шунавандагон тарҳрезӣ шудаанд, иборат аст. Ба аудиторияи мақсаднок бо назардошти синну сол, хусусиятҳои иҷтимоӣ ва динии он диққати махсус дода мешавад. Масалан, ифротӣшавии ҷавонон аксар вақт тавассути бозихҳои

онлайнӣ ва ҷомеаҳои виртуалӣ сурат мегирад, ки дар он ифротгароён таблиғоти худро ҳамчун мундариҷаи безарар моҳирона пинҳон мекунанд. Гузашта аз ин, онҳо технологияҳои deepfake-ро ғайриқонуна истифода бурда, маводи қалбакии видео ва аудиоро эҷод мекунанд, то муҳолифиро ба ҷанҷол кунанд ва ба манбаъҳои расмӣ иттилоот нобоварӣ мекуранд.

5. Барангехтани кинаю адовати қавмӣ ва мазҳабӣ танҳо яке аз вазиғҳое мебошад, ки террористону ифротгароён бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ ҳал мекунанд. Онҳо инчунин фазои кибериро барои ҷалби аъзои нав, омӯзиши ҷангиён ва ҳамроҳангсозии ҳамлаҳои террористӣ истифода мебаранд. Тамоми платформаҳои онлайн сохта мешаванд, ки дар он террористони эҳтимолӣ метавонанд ба дастурҳо оид ба сохтани дастгоҳҳои тарканда, усулҳои мубориза ва маводи таблиғотии эътиқоди онҳо дастрасӣ пайдо кунанд. Илова бар ин, соҳмонҳои ифротӣ дидаву дониста ба иншооти муҳими инфрасохтори иттилоотӣ ҳамла карда, меҳнханд ғайриқонуна мақомоти давлатӣ, расонаҳо ва муассисаҳои молиявиро ноором созанд. Киберҳамлаҳо, ҳамлаҳои DDoS, сироятҳои вирусӣ - ҳамаи инҳо воситаҳои терроризми иттилоотӣ мебошанд, ки ба иқтисодиёт ва амнияти ҷамъият зарари қалон мерасонанд.

Дар баробари ин, афзоиши назарраси ҷиноятҳои компютерӣ, пеш аз ҳама дар баҳши молиявӣ мушоҳида шудааст. Киберҷинояткорон ҳамлаҳои фишинг, троянҳо ва усулҳои дигарро барои дуздии пул, дуздии маълумоти шахсӣ ва осеб расонидан ба обрӯи соҳмонҳо ва шахсони алоҳида истифода мебаранд. Ин на танҳо ба системаҳои бонкӣ, балки ба тамоми соҳаҳои ҳаёт, ки технологияҳои иттилоотӣ истифода мешаванд, дахл дорад: аз тижорати онлайн то системаҳои тандурустӣ. Поймол кардани ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон, бахусус дахлнопазирии ҳаёти шахсӣ, сирри шахсӣ ва оилавӣ ба мушкилоти ҷиддӣ табдил ёфтааст. Коркард ва истифодаи ғайриқонунии маълумоти шахсӣ, ифшо ва паҳнкунии минбаъдаи онҳо боиси оқибатҳои вазнин, аз ҷумла талафоти молиявӣ, осеби обрӯ ва ҳатто таҳдид ба ҳаёт ва саломатӣ мегардад. Технологияҳои муосир ба монанди зеҳни сунъӣ ва

омӯзиши мошинҳо ҳам барои содир кардани ҷинойтҳо ва ҳам барои тафтиши онҳо бештар истифода мешаванд. Аммо, мубориза бо ин таҳдидҳо тақмили доимии қонунгузорӣ, рушди технологияҳои киберамният ва ҳамкориҳои байналмилалиро тақозо мекунад.

6. Дар соҳаи мудофия истифодаи афзояндаи технологияҳои иттилоотӣ аз ҷониби давлатҳо боиси пайдоиши ҷолишҳои нави ҳарбию сиёсӣ мегардад. Имконияти ҳамлаҳои киберӣ ба иншооти муҳими инфрасохтор, системаҳои назорати қувваҳои мусаллаҳ, инчунин имкони паҳн кардани маълумоти бардурӯғ ва таблиғот бо мақсади ноором кардани вазъи сиёсӣ таҳияи системаҳои дифои самараноки киберӣ ва муқовимат ба таҷовузи иттилоотиро тақозо мекунад. Сарфи назар аз суботи сиёсӣ иҷтимоии Тоҷикистон ва шарикони он созмонҳои террористӣ ва экстремистӣ дар фазои маҷозӣ ба амнияти миллии хатари воқеӣ доранд. Барои безарар гардонидани ин таҳдидҳо ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи киберамният, тақмили заминаи қонунгузорӣ, тавсеаи мубодилаи иттилооти байналмилалӣ ва таҳияи муштаракӣ стратегияҳои муассири мубориза бо терроризми иттилоотӣ ва ҷинойтҳои киберӣ зарур аст. Инчунин, баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа дар бораи амнияти иттилоотӣ тавассути омӯзонидани шаҳрвандон дар бораи интиқодӣ қабул кардани иттилоот ва ҷӣ гуна муҳофизат кардани худро аз таҳдидҳои киберӣ муҳим аст. Танҳо бархӯрди ҳамаҷониба, ки саъю кӯшишҳои давлат, бахши хусусӣ ва ҷомеаи байналмилалиро муттаҳид месозад, ба мо имкон медиҳад, ки ба хатари афзояндаи ҷанги иттилоотӣ самаранок мубориза барем.

БОБИ III. САМТҲО ВА ДУРНАМОИ ҲАМКОРИҲОИ КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР САМТИ МУҚОВИМАТ БО ХАТАРҲОИ ИТТИЛООТӢ

3.1. Самтҳои ҳамкории кишварҳои Осиёи Марказӣ дар роҳи муқовимат бо хатарҳои иттилоотӣ дар ҷаҳорҷӯбаи иттиҳоди ҳамгарой (ИДМ ва СХШ)

Тайи вақтҳои охир масъалаи он, ки кишварҳои Осиёи Марказӣ зерин нуфузи кадом кишварҳо хоҳанд рафт, аз сари нав дар доираҳои сиёсӣ, васоити ахбори омма, таҳлилий ва ҷамъиятӣ бардошта шуд ва он то андозае буд, ки ҳатто танаввуъи (диверсификатсия) робитаҳои байналмилалӣ ин кишварҳо аз нуқтаи назари паёмадҳои геополитикӣ онҳо тавзеҳ дода мешуд. Маҳз дар ҳамин қарина имрӯз мабоҳиси «нерӯи нарм» ва «нерӯи хокистарӣ» дар Осиёи Марказӣ мубрам гардидааст [137]. Кишварҳои минтақа захираи муҳим ва нодири арзишмандро дар низоми ҷаҳонӣ соҳиббанд, ки он ягонагии минтақавӣ онҳост. Маҳз мавқеъгирии ягона ва муттафиқонаи онҳо дар сахнаи ҷаҳонӣ дар ҳама гуна вазъият - бигузур ҳамлаҳои иттилоотӣ аз беруни минтақа бошад ё хоҳ нобасомониҳои дохилиминтақӣ бошад, ин мавқеъгирӣ ба онҳо боварӣ ва эътимодно дар равобити байналмилалӣ онҳо ва кафолати бештари мустақилиятро меод.

Ба андешаи муҳаққиқон вақти он расидааст, ки фазои ягонаи иттилоотии Осиёи Марказӣ эҷод карда шавад. Танҳо бо ҳамин роҳ метавон на танҳо камбуди идеяҳои наоваронаро доир ба сохтмони минтақавӣ ҷуброн кард, балки ба ҳамлаҳои иттилоотӣ муқовимат кард [137].

Мубориза алайҳи терроризми байналхалқӣ тайи бештар аз ду даҳсола мавзӯи нигаронии ҷиддии ҷомеаи байналхалқӣ гардидааст. Дар ИДМ ин масъала ҳанӯз дар охири асри гузашта мавриди таваҷҷӯҳ буда, дар ин самт як қатор санадҳо ҳам ба имзо расидаанд.

Маркази зиддитеррористии ИДМ дар ҷамоҳангсозии талошҳои кишварҳои узв дар мубориза бо терроризм нақши марказӣ дорад [127]. Он на танҳо ҳамчун мақомоти ҷамоҳангсоз амал мекунад, балки асоси сохтори

институтсионалиро ташкил медиҳад, ҳамкории байни хадамоти иктишофӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқи давлатҳои гуногунро таъмин менамояд. Амалиёти маркази зидитеррористӣ, инчунин тамоми ҳуҷҷатҳои дар доираи ИДМ қабулшуда ба принципҳо ва стандартҳои аз ҷониби умум эътирофгардида таъя намуда, дар ҳуҷҷатҳо, ба монанди Эъломияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ ва Конвенсияи байналмилалӣ оид ба мубориза бо маблағгузориҳои терроризм ба таври қатъӣ мувофиқат мекунанд. Ин маънои онро дорад, ки ҳама гуна тадбирҳое, ки дар доираи ИДМ амал мешаванд, мутобиқати меъёрҳо ва принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, истисноӣ худсарӣ ва риояи ҳуқуқи инсон тафтиш карда мешаванд [88, с.16].

Бо вуҷуди ин ба хусусиятҳои иҷтимоӣ мувофиқ қунондани нормаҳои аз тарафи умум эътирофшудаи байналхалқӣ кори мураккаб аст. Минтақа бо гуногунрангии системаҳои сиёсӣ, сатҳҳои гуногуни рушди иқтисодӣ ва муҳимтар аз ҳама мавҷудияти низоъҳои дохилӣ ва ҳаракатҳои ҷудоихоҳона хос аст, ки созмонҳои террористӣ аксар вақт аз онҳо барои мақсадҳои худ истифода мекунанд. Аз ин рӯ, дар ҳуҷҷатҳои ИДМ ба ҷуз аз принципҳои умумии мубориза бо терроризм, муқаррароти мушаххасе низ мавҷуданд, ки хусусиятҳои минтақавиро ба назар мегиранд. Масалан, бо назардошти қушода будани сарҳадҳои байни давлатҳои аъзо ва имкони ҳаракати озоди террористон ва қочоқчиён ба проблемаи ҷинойтҳои фаромарзӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда мешавад [80, с.46].

Ҷорӣ намудани технологияҳои муосир хусусияти таҳдиди террористиро ба таври назаррас тағйир дод. Кибертерроризм, паҳншавии идеологияи ифротгарой дар интернет, истифодаи шабакаҳои иҷтимоӣ барои ҷалб ва ҷамоҳангсозии амалҳо – ҳамаи инҳо барои усулҳои анъанавии мубориза бо терроризм мушкilotи ҷиддӣ эҷод мекунанд. Интернет ба як абзори пурқудрат барои паҳн кардани таблиғот, ҷалби аъзои нав, тарҳрезии ҳамлаҳо ва ҷамоҳангсозии созмонҳои террористӣ дар сарҳадҳои ҷуғрофӣ ва қаламравҳои миллӣ табдил ёфтааст. Аноним будани шабака, мушкilotи

пайгирии манбаъҳои иттилоот ва паҳншавии босуръати маълумоти бардурӯғ кори мақомоти ҳифзи ҳуқуқро ба таври қобили мулоҳиза мушкилтар мекунад.

Дар робита ба ин, Маркази зиддитерористии ИДМ барои такмили механизмҳои мубориза бо кибертерроризм фаълоне кор мебарад. Ин аз ҷумла таҳияи стратегияҳои муштаракӣ мубориза бо паҳншавии мундариҷаи ифротгароӣ дар интернет, таҳкими ҳамкориҳои давлатҳои иштирокчи дар соҳаи киберамният, табодули иттилоот дар бораи таҳдидҳои киберӣ ва омӯзиши мутахассисон дар мубориза бо ҷиноятҳои киберҷинояткорӣ мебошад. Ба такмили қонунгузори дар соҳаи амнияти иттилоотӣ ва танзими фаъолияти платформаҳои интернетӣ бо мақсади пешгирии паҳншавии мундариҷаи экстремистӣ ва пешгирии истифодаи интернет бо мақсадҳои террористӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад [119]. Дар мубориза бо ин навъи ҷиноят ҳамкориҳо бо созмонҳои байналмилалӣ, назари Интерпол ва Европол низ нақши калидӣ доранд. Аммо, мураккабии танзими шабакаи ҷаҳонӣ ва зарурати мувозинати амният ва ҳифзи ҳуқуқи инсон ин ҷанбаи мубориза бо терроризмро махсусан мураккаб ва гуногунҷанба месозад. Илова бар ин, Маркази зиддитерористии ИДМ ба тадбирҳои пешгирикунанда диққати ҷиддӣ медиҳад, ки ба пешгирии радикализатсияи аҳоли ва баланд бардоштани масунияти ҷомеа ба таблиғи терроризм нигаронида шудааст.

Интернет бешубҳа ба як абзори тавоно дар дасти террористон табдил ёфта, ба онҳо имкониятҳои бисёрбарои тарҳрезии ҳамлаҳо, ҷалби аъзои нав, паҳн кардани таблиғот ва анҷом додани амалиётҳои ноором кардани ҷомеаро фароҳам меорад. Кибертерроризм ҳамчун муосиртарин ва хатарноктарин фаъолияти террористӣ бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои расонидани зарар ба инфрасохтори муҳим, сохторҳои давлатӣ, муассисаҳои молиявӣ ва аҳолии осоишта тавсиф мешавад. Ин метавонад ҳамлаҳои васеъмиқёси DDoS, тамаъҷӯӣ дар асоси нармфзори ransomware, раҳна кардани пойгоҳи додаҳо бо ифшои минбаъдаи маълумоти махфӣ, таҳрики афкори ҷамъиятӣ тавассути паҳн кардани хабарҳои қалбаки

ва маълумоти бардурӯғ ва ҷосусии киберӣ барои ба даст овардани иттилооти аз ҷиҳати стратегӣ муҳимро дар бар гирад.

Мушкилоти мубориза бо кибертерроризм бо табиати фаромарзии он мураккаб аст. Ҷинояткорон метавонанд дар як тобеият ва ҷабрдидагони онҳо дар қаламрави дигар ҷой дошта бошанд, ки барои тафтишот ва таъқиб монеаҳои ҷиддӣ эҷод меkunанд. Системаҳои ҳукукии мавҷудаи миллӣ, гарчанде ки ба ҷолишҳои нав мутобиқ мешаванд, аксар вақт дар мубориза бар зидди кибертерроризми босуръат инкишофёбанда ба таври кофӣ самаранок нестанд. Набудани қонунгузори ягонаи байналмилалӣ ва ҳамоҳангии заиф байни мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар кишварҳои гуногун имкон медиҳад, ки террористон бидуни ҷазо фаъолият кунанд.

Системаи санадҳои меъёрии ҳукукии ИДМ, ба мисли ҳукуки байналмилалӣ дар маҷмӯъ, воқеан аз мавҷуд набудани қонунҳои махсусе, ки бевосита ба мубориза бо кибертерроризм нигаронида шудаанд, азият мекашад. Қонунгузорӣ, чун қоида, ба меъёрҳои умумии ҳукуки ҷиноятӣ таъя намуда, онҳоро ба воқеияти нав мутобиқ месозад. Ҳарчанд дар он банди «терроризми технологӣ» - и созишномаи соли 1999 дар бораи мубориза бо терроризм, ки истифодаи ғайриқонунии технологияҳои компютериро дар бар мегирад, ба қадри кофӣ мушаххас нест ва механизми ҳамаҷонибаи воқуниш ба таҳдидҳои кибериро таъмин намекунад [83]. Таърифи «терроризми технологӣ» дар ин санад, ки истифодаи силоҳи кимиёӣ, биологӣ, радиатсионӣ ва ҳастай дорад, ҳарчанд истифодаи фанновариҳои компютериро дар бар мегирад, вале абзорҳои муносиб барои мубориза бо усулҳои мураккаби ҷиноятҳои киберҷиноятӣ фароҳам намекунад.

Илова бар мавҷуд набудани қонунҳои махсус, мушкилот дар таҷҳизоти нокифояи техникӣ ва омодагии касбии мутахассисони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар бисёре аз кишварҳои ИДМ мебошад. Муборизаи муассир бо кибертерроризм коршиносони баландихтисоси криминалистии рақамиро талаб мекунад, ки метавонанд изҳои мураккаби рақамиро таҳлил кунанд ва ҷинояткоронро муайян кунанд. Омӯзиши чунин мутахассисон, таъсиси

воҳидҳои махсуси киберполис ва таъмини дастрасӣ ба воситаҳои муосири технологӣ омилҳои муҳими муваффақият мебошанд.

Ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза бар зидди кибертерроризм нақши калидӣ дорад. Мубодилаи маълумот дар бораи таҳдидҳои киберӣ, тафтишоти муштарак, истирдоди киберчинояткорон ва таҳияи стандартҳои умумии киберамният барои эҷоди як системаи самаранокӣ дифоӣ ҷаҳонӣ заруранд. Аммо, равандҳои истирдод аксаран ба далели тафовут дар қонунгузорӣ ва расмиёти кишварҳои мухталиф ба таъхир меафтанд. Илова бар ин, механизмҳои ҳамкориҳои самарабахши фаромарзӣ дар соҳаи киберамниятро таҳия кардан лозим аст, ки он аз табодули оддии иттилоот фаротар буда, ҷамоҳангсозии амалҳоро дар сатҳи оперативӣ тақозо мекунад.

Мубориза бо кибертерроризм муносибати ҷамоҳангсозӣ тақозо мекунад, аз ҷумла: таҳияи қонунҳои махсусгардонидашуда дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ, баланд бардоштани таҳассуси кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ, рушди технологияҳои киберамният, баланд бардоштани сатҳи нерӯи онҳо. сатҳи киберсаводии аҳоли. Танҳо маҷмӯи ин тадбирҳо ба мо имкон медиҳад, ки ба таҳдиди афзояндаи кибертерроризм самаранок мубориза барем ва амниятро дар муҳити рақамӣ таъмин кунем. Ба таъсиси созмонҳои махсуси байналмилалӣ ё таҳкими сохторҳои мавҷуда, ки ба ҷамоҳангсозии мубориза бар зидди кибертерроризм машғуланд, таҳияи стандартҳои ягонаи тафтиши ҷиноятҳои киберӣ ва табодули таҷрибаи пешқадам дар ин самт бояд таваҷҷӯҳи махсус дода шавад. Дар баробари ин, ҳангоми истифодаи технологияҳои нав дар мубориза бар зидди терроризм масъалаҳои ҳифзи ҳуқуқи инсон ва пешгирии сӯиистифодаро ба назар гирифтани муҳим аст.

14 майи соли 2024 дар шаҳри Остона вохӯрии котибони шуроҳои амнияти кишварҳои Осиёи Марказӣ дар ҷаҳорҷӯбаи СҲШ ва СААД баргузор гардид. Дар қатори масоили аввалиндараҷаи муҳокимагардида масъалаи ифротгароӣ ва терроризм ва роҳҳои муқовимат бо онҳо ба шумор мерафтанд. Бахусус, диққати иштирокчиён ба сӯи киберифротгароӣ равона шуда буд.

Кишварҳои минтақа барои муттаҳид кардани талошҳои худ ҷиҳати пешгирии таҳдидҳои эҳтимолии мубориза мебаранд. Ба андешаи аксари муҳаққиқон фазои маҷозӣ ба сахнаи ҷанги иттилоотӣ табдил ёфтааст, ки дар он киберифротгароӣ ва киберҷиҳодизм абзорҳои самараноки таъсиррасонӣ табдил ёфтаанд [126].

Тағйири шакл кардани терроризм ва истифодаи дастовардҳои навини технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ аз ҷониби гурӯҳҳои экстремистӣ ва террористӣ, яъне кӯчидани онҳо ба фазои маҷозӣ ба тағйирёбии хатару ҷолишҳо дар ин самт оварда мерасонад.

Аз ҷумла, тибқи маълумоти Маркази мониторинги «TheSecDevGroup» дар соли 2020 бештар аз 500 канал ва платформаҳои ҷудогона дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва месенҷерҳо ошкор карда шуданд, ки созмонҳои экстремистӣ барои ҷалби ҷавонони Осиёи Марказӣ истифода мебаранд. Тибқи баҳҳои гуногун, аудиторияи умумии каналҳои ёдшуда тақрибан 1 миллион истифодабарандагонро ташкил медиҳанд.

Дар ҳамоиши СХШ дар моҳи декабри соли 2020 президенти Ҷумҳурии Узбекистон Ш. Мирзиёев нисбати болоравии нақши технологияҳои иттилоотӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ дар ҷалб ва тундравшавии ҷавонон, маблағгузори террористон изҳори нигаронӣ карда зарурияти коркарди механизмҳои нави ҳамкорихоро дар ин самт таъкид карда буд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон дар ҳамин нишаст изҳор дошта буд, ки муқовимат ба паҳншавии идеологияи радикалӣ дар байни ҷавонон, истифодаи технологияҳои нав, аз ҷумла, бо мақсадҳои ҷинояткорӣ талошҳои дастаҷамъонаро тақозо дорад. Дар ин робита фаъолгардии ҳамкорихои амалии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа дар мубориза бо таҳдидҳои амнияти киберӣ, аз ҷумла, тайёр кардани кадрҳои баландихтисос дар ин соҳа актуалӣ гардидааст [141].

Дар моҳи октябри соли 2019 дар ҳудуди Ҷумҳурии мардумии Чин хангоми баргузори машқҳои муштаракӣ зидтеррористии кишварҳои узви СХШ ҷиҳати ошкор кардан ва бартараф кардани истифодаи шабакаи

Интернет бо мақсадҳои террористӣ, ҷудоихоҳӣ ва ифротгароӣ – «Сямин - 2019» намоёндагони идораҳои салоҳиятдори Федератсияи Россия, Ҳиндустон, Чин, Қазоқистон, Қирғизистон, Покистон, Тоҷикистон ва Узбекистон иштирок карданд.

Дар аксари ҳуҷҷатҳои расмӣ ба мубориза алайҳи терроризм бахшидашудаи бисёре аз кишварҳо аз тамомияти зерсохторҳои ҳаёти изҳори нигаронӣ карда мешавад. Табиист, ки аксари ин ташвишу нигарониҳо аз ғайолияти гурӯҳҳои террористӣ не, балки ба даҳолати давлатҳои хориҷӣ карда мешаванд. Агар ҳама диққат ба муқовимат алайҳи хатарҳои маҷозии аз тарафи террористон анҷом додашуда карда мешуд, он вақт масъалаҳои муҳофизат ва ҷиноятҳои маҷозӣ ва ҷосусӣ ба як тараф гузошта мешуд. Ҳамин тариқ, муҳофизат дар асоси принсипи «аз ҳама хатарҳо» самараноктар гардид, зеро ин равиш ташаккули иерархияи таҳдидҳоро пешбинӣ накардааст, ки вобаста ба чораҳои зерин гуногун муайян карда мешаванд. Дар ин маврид татбиқи чораҳои воқуниш аз доираи қонуни ҷиноятӣ берун баромада, аз сатҳи воқуниш ба кирдорҳои ҷиноятӣ ва дараҷаи огоҳӣ зиёд мешавад. Ва он гоҳ ба мақоми аввал усули «таваҷҷӯҳи зарурӣ» («due diligence») мебарояд [151].

Воридшавии технологияҳои иттилоотӣ ба ҳаёти ҳамагӯза маънои онро дорад, ки мақомоти давлатӣ на ҳама вақт низомҳои иттилоотиро, ки дар хизмати бахшҳои хусусӣ ҳастанд, муҳофизат карда метавонанд ва барои ҳамин бояд бо онҳо ҳамкорӣ кунанд. Дар амалияи байналхалқӣ дар соҳаи таъмини амнияти иттилоотии байналхалқӣ чунин хатарҳо пешбинӣ карда шудаанд:

1. Таҳия ва истифодаи силоҳи иттилоотӣ, омодаасозӣ ва пешбурди ҷанги иттилоотӣ. Сарчашма ё манбаи хатари мазкур эҷод ва инкишофи силоҳи иттилоотӣ аст, ки ба сохторҳои ҳаётан муҳимми давлатҳо хатари бевосита дошта, метавонад ба мусобиқаи таслихотии нав оварда расонад ва ба амнияти иттилоотии байналхалқӣ хатари асосӣ мерасонад. Нишонаҳои он: истифодаи силоҳи иттилоотӣ ба мақсади омодаасозӣ ва пешбурди ҷанги

иттилоотӣ, таъсиррасонӣ ба низоми ҳамлу нақл, иртиботӣ ва идораи объектҳои ҳавоӣ, зиддиракетӣ ва дигар объектҳои муҳофизатӣ, расидани зиён ба объектҳои зернизоми иттилоотӣ, ки дар натиҷаи он сохтори идоракунӣ ва қабули қарорҳо дар давлат фалаҷ мешаванд; таъсири деструктивӣ ба сохторҳои ҳаётан муҳим.

2. Терроризми иттилоотӣ. Манбаъи ин таҳдид ашхос ва созмонҳои террористӣ мебошанд, ки ба фаъолияти террористӣ - амалҳои зиддиқонунӣ, зидди захираҳои иттилоотӣ алоқаманд мебошанд. Нишонаҳои он истифодаи шабакаҳои иттилоотӣ аз ҷониби созмонҳои террористӣ бо мақсади анҷом додани фаъолияти террористӣ ва ҷалби ҷонибдорони нав ба сафҳои худ, таъсири деструктивӣ ба захираҳои иттилоотӣ, ки ба ҳалалдор шудани тартиботи ҷамъиятӣ оварда мерасонанд, назорат ва масдуд кардани каналҳои паҳши барномаҳои иттилоотии оммавӣ, истифодаи шабакаи Интернет ё дигар шабакаҳои иттилоотӣ барои тарғиби терроризм, эҷоди муҳити ваҳшат ва ваҳм дар ҷомеа ва дигар таъсироти манфӣ ба захираҳои иттилоотӣ мебошад.

3. Ҷиноятҳои иттилоотӣ. Манбаъи хатари мазкур афрод ва созмонҳое мебошанд, ки истифодаи ғайриҳуқуқии захираҳои иттилоотӣ ё даҳлати беиҷозатро ба захираҳои зерин бо мақсадҳои ҷиноятӣ амалӣ мегардонанд. Сарчашмаи хатари зикршуда мавҷудияти нобаробарӣ дар тараққиёти технологияҳои иттилоотӣ дар байни давлатҳо ва тамоили мавҷуда ба афзоиши «ҷудоии рақамӣ» байни кишварҳои пешрафта ва дар ҳоли рушд мебошад. Баъзе аз давлатҳои пешсафи технологияҳои иттилоотӣ барқасд имкони кишварҳои дигарро дар самти иттилоот маҳдуд мекунанд. Нишонаҳои он монополия ба истехсоли таъминоти барномавӣ ва таҷҳизоти зерсохторҳои иттилоотӣ, маҳдуд кардани иштироки давлатҳо дар ҳамкориҳои иттилоотиву технологияи байналхалқӣ, ки ба рушди онҳо монеа мешаванд ва вобастагии ин кишварҳоро аз давлатҳои мутараққӣ бештар мекунанд, ҷойгир кардани қобилиятҳои махфӣ дар нармафзор ва таҷҳизоте, ки ба кишварҳои дигар содир карда мешаванд, бо мақсади гузаронидани назорат ва даҳлат ба

манбаъҳои иттилоот ва созмонҳои асосии ин кишварҳо, назорат ва бартариати бозори технологияи иттилоотӣ ва маҳсулот бар зарари манфиатҳо ва амнияти кишварҳо мебошанд.

5. Тарғиб намудани иттилооти зараровар, ки ба ҳаёти ҷомеаи дигар кишварҳо таъсири манфӣ мерасонад. Ин таҳдид метавонад аз ҷониби давлатҳо, созмонҳо, гурӯҳҳо ва шахсони алоҳида амалӣ карда шавад. Нишонаҳои он ташкил ва дар шабакаи Интернет ва дигар шабакаҳои табодули иттилоот паҳн кардани тасаввуроти таҳрифшуда дар бораи низоми сиёсӣ, сохтори ҷамъиятӣ, сиёсати хориҷӣ ва дохилӣ, бадбинии байнимиллӣ, байнинажодӣ ва байнимазҳабӣ мебошад.

6. Таҳдидҳо ба амали устувор ва бехатари зерсохторҳои иттилотии миллӣ ва глобалӣ, ки хислати табиӣ ва ё техногенӣ доранд. Манбаъҳои таҳдидҳои мазкур офатҳои табиӣ ва дигар зухуроти хатарноки табиӣ, офатҳои хусусияти техногенӣ дошта, ки ба захираҳои иттилоотии давлат таъсири харобиовар мерасонанд, мебошанд.

Дар Эълومияи душанбегӣ аз 12 сентябри соли 2014, ки дар рафти чаласаи Шурои сарони давлатҳои узви СҶШ қабул шудааст, изҳор мекунад, ки мубориза алайҳи чунин хатару ҳолатҳои глобалии имрӯза, назари хатарҳои маҷозӣ танҳо тавассути амалҳои муштаракӣ ҳамаи давлатҳо, ҷамъиятҳо ва созмонҳои байналхалқӣ имконпазир аст. Зарурияти дар ҷаҳорҷӯбаи СҶШ идома додани чораҳои фаъолонаи мубориза дар соҳаи таъмини амнияти иттилоотии байналхалқӣ, инчунин кӯшишҳои дастаҷамъона баҳри эҷоди фазои осоишта, амн, одилона ва ошкорои иттилоотӣ, ки ба усули эҳтироми истиклоли давлатӣ ва даҳлат накардан ба қорҳои дохилии кишварҳои дигар таъя мекунад, таъкид мешавад. Дар эълумияи ҳамоиши душанбегӣ эълон карда шуд, ки давлатҳои узви СҶШ баҳри ҳуқуқи баробар ба идораи шабакаи Интернет ва ҳаққи давлат ба идораи он дар сегменти миллии худ баромад мекунанд [100].

Таъи солҳои охир хатарҳои иттилоотии хислати фаромарзӣ ва сиёсидошта дар доираи проблемаи ҷангҳои иттилоотӣ омӯхта мешаванд.

Ходисаҳо ва муноқишаҳои дар маҳдудии собиқ шуравӣ дар даҳсолаҳои охир рӯйдода баёнги онанд, ки тарафҳои даргир ба хоҳири пахш кардани душман, зараррасонӣ ба иқтисодиёти он, барои шаклдиҳӣ ва пибурди фарзияи марғуби воқеаҳо дар сатҳи байналмилалӣ ва технологияи иттилоотӣ фаъолони истифода мебаранд. Аммо, тавре ба мушоҳида мерасад, зерсохторҳои иттилоотии давлатҳо на ҳама вақт ба тағйироти навини соҳаи иттилоот ақсуламал нишон дода метавонанд.

Гуфтанист, ки дар муносибатҳои байни давлатҳо майлони истифодаи фишори иттилоотӣ ҳамчун механизми самараноки рақобатҳои глобалӣ афзуда истодааст. Истифодаи воситаҳои гуонгуни пешбурди ҷанги иттилоотӣ ва тавсеаи нуфузи иттилоотӣ унсури таркибии танзими низоъҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ гардидаанд. Кишварҳои мутараққии ҷаҳон аллакай дар таркиби қувваҳои мусаллаҳи худ ҷузъу томҳои иттилоотӣ ташкил дода, аз онҳо фаъолони истифода мебаранд. Далели борики ин гуфтаҳо ҷанги байни Россияву Украина ва ҷанги Исроил алайҳи Фаластин имрӯзҳо мебошад.

Дар санаду эълонияҳои қабулкардаи СҲШ давлатҳои аъзо, ки ба он кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳам марбутанд, зарурияти ҳамкорӣ ва амалҳои якҷояро ҷиҳати аз байн бурдани хатару ҷолишҳои иттилоотӣ аз ҷониби созмонҳои террористиву ифротгароӣ ва ҷинояткор пайваста таъкид меkunанд. Зимнан, бояд таъкид кард, ки давлатҳои узви СҲШ имрӯзҳо ба чунин ҳолате рӯ ба рӯ шудаанд, ки дар он аз як тараф, мусоидат ба бахши иттилоотиву коммуникатсионӣ тақозои воқеии рушди иқтисодии кишварҳои шарик ва ҳимояи рақобатпазирии ҳамдигарист, аз тарафи дигар зарурияти роҳ надодан ба корбурди технологияҳои иттилоотии муосир бо мақсади таъсиррасонии деструктивӣ ба тамомият, субот ва амнияти давлатҳои аъзо ногузир гардидааст. Мусаллам аст, ки муқовимати самаранок бо хатарҳои ғавқуззикр дар алоҳидагӣ барои ҳар як кишвар ғайриимкон аст ва ҳамкориҳои фаъоли берунаро хатто дар шароите, ки фазои эътимод ва боварии ҳамдигарӣ пурра устувор нашудааст, талаб мекунад. Аз ҳамин лиҳоз тайи чанд соли

охир масъалаи муқовимат бо хатарҳои иттилоотӣ мавзуи муҳимми гуфтушуниду ҳамоишҳои созмон гардидааст.

СҲШ бо назардошти ҳислати бисёрсамтӣ доштани хатарҳои иттилоотӣ аз давлатҳои узв зиёд кардани хароҷотро ба «амалҳои психологӣ» ва «робита бо ҷомеа» бо мақсади ҳимояи манфиатҳои минтақавӣ ва миллий дар раванди ҳамкорӣҳои байналмилалӣ пешниҳод менамояд.

Аз ҷумла, дар соли 2007 дар ҳамоиши сарони давлатҳои узви СҲШ дар шаҳри Бишкек Нақшаи амал ҷиҳати таъмини амнияти иттилоотии байналхалқӣ қабул шуда буд [99]. Нақшаи мазкур ҳамкориҳои давлатҳои аъзоро дар масоили ягонагии беҳатарии иттилоотии байналхалқӣ, таснифи хатарҳои иттилоотӣ ва роҳҳои муқовимат ба онҳо, таҳияи тавсияҳо ҷиҳати таъсиси механизми воқеии назорати хатарҳои иттилоотӣ дар фазои СҲШ, ба ҳам мутобиқ ва ҳамоханг сохтани қонунгузориҳои миллии давлатҳо дар соҳаи таъмини амнияти миллий ва дигар масоли марбут ба онро фаро мегирифт [94].

Ба ақидаи коршиносон ба таҳкими муҳити боварӣ ва эътимод байни кишварҳои СҲШ ҳамгароии иттилоотӣ ва ташаккули низоми фарогири амнияти байналхалқии иттилоотӣ мусоидат менамояд.

Ва дар марҳилаи ибтидоии шаклгирии низоми мазкур таҳкими ҳамкорӣҳои наشرӣҳои даврӣ ва электронии кишварҳои узви СҲШ зарур дониста шуда буд. Тавре ки дар диораи мизи гириди мазкур таъкид мерафт, воситаҳои ахбори оммаи давлатҳои аъзои созмон яке аз субъектҳои амнияти иттилоотии СҲШ буда, имрӯз вазифаи асосӣ интихоби роҳу равиши дурусти расондани иттилоот ба шаҳрвандони ин давлатҳо, тавассути бунёди воситаҳои ахбори муштарак мебошад [112].

Марҳилаи дигари муҳим дар ташкили воқуниши дастаҷамъона ба таҳдидҳои иттилоотӣ қабули Эълومия ва Созишнома байни кишварҳои узви СҲШ дар Екатеринбург буд. Ҳуҷҷатҳои мазкур ба ҳамкорӣ дар масъалаҳои амнияти иттилоотии байналмилалӣ марбут буда, соли 2010 эътибор пайдо кардаанд. Дар ин эълумия хатарҳои калидӣ, ки ба амнияти иттилоотии

байналмиллалӣ таҳдид мекунанд, таъкид шудааст: 1) истифодаи силоҳи иттилоотӣ ва баргузориҳои ҷангҳои иттилоотӣ; 2) терроризми иттилоотӣ; 3) киберҷиноят; 4) сӯиистифода аз мақоми ҳоким дар соҳаи иттилоот, ки ба манфиатҳои кишварҳои дигар зарар мерасонад; 5) паҳн кардани маълумоти бардурӯғ, ки ба системаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ зарар мерасонад; 6) таҳдидҳо ба субот ва амнияти инфрасохтори иттилоотӣ, ҳам табиӣ ва ҳам сунъӣ. Қайд кардан муҳим аст, ки созишномаи кишварҳои узви СҲШ аввалин чунин санад дар амалияи ҷаҳонӣ буда, фаҳмиши умумии истилоҳот, аз қабилӣ «силоҳи иттилоотӣ», «ҷанги иттилоотӣ» ва «ҷиноятҳои иттилоотиро» таъмин мекунад [101].

Гуфтан мумкин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳамроҳии кишварҳои шарик масъалаи муқовиматро алайҳи хатарҳои иттилоотӣ на танҳо дар ҷаҳорҷӯбаи СҲШ баррасӣ намудаанд, балки иқдом намудаанд то масъалаи мазкур дар сатҳҳои глобалӣ ҳам бардошта шавад. Аз ҷумла, дар соли 2014 Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳамроҳии Россия, Узбекистон, Чин дар сатҳи СММ диди худро оид ба масоили алоқаманд ба амнияти иттилоотии байналхалқӣ ҳангоми ирсоли мактуб ба Дабири кулли СММ бо унвони Қоидаҳои рафтори давлатҳо дар соҳаи таъмини амнияти иттилоотии байналхалқӣ иброз намуданд, вале ин лоиҳа дар аввал дастгирӣ наёфт.

Масъалаи муқовимат ба хатарҳои иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотии байналхалқӣ мавриди таваҷҷӯҳи иштирокчиёни Ҳамоиши Бишкек дар моҳи сентябри соли 2013 қарор гирифта буд. Дар ин Ҳамоиш раҳбарони кишварҳои ширкаткунанда ба мувофиқа расиданд, ки аз ташаккули фазои ошкоро, шаффоф, амн, одилона ва осоиштаи иттилоотӣ пуштибонӣ кунанд. Ин фазо бояд ба принципҳои эҳтироми соҳибхотирӣ давлатҳо ва даҳлат накардан ба қорҳои дохилии яқдигар асос ёбад. Ин тасмим дар Ёълумияи Бишкеки СҲШ сабт шудааст [128].

Дар рафти Ҳамоиши Душанбе дар соли 2014 Ёълумияи душанбегии сарони давлатҳои узви СҲШ оид ба амнияти иттилоотии байналхалқӣ ба имзо расид, ки баъди он дар моҳи январӣ соли 2015 варианти таҷдидёфтаи

қоидаҳои соли 2011 таҳияшуда ба сифати санади расмии СММ ҳамчун «Қоидаҳои амал дар соҳаи таъмини амнияти иттилоотии байналхалқӣ» ворид карда шуда буд»[128].

Вижагии асосии «Қоидаҳои амал» дар таҳрири нави СҲШ ҳислати сулҳофарӣ доштани он, таваҷҷӯҳи бештар ба раванди пешгирӣ ва бартараф кардани низоъҳо дар фазои иттилоотӣ мебошад. Кишварҳо уҳдадор шудаанд, ки технологияҳои иттилоотиву иртиботиро бо мақсади ҳалалдор кардани сулҳу амнияти байналхалқӣ, даҳолат ба умури дохилии кишварҳои дигар истифода набаранд ва аз корбурди нерӯ ё таҳдиди зурӣ дар рафти ҳалли муноқишаҳои байналхалқии зӯҳуркарда худдорӣ кунанд. Ба илова, дар «Қоидаҳои амал»- и таҷдидёфта ҷасли алоҳида дар бораи ҳуқуқи инсон ворид карда шуда, дар он ишора ба он мерафт, ки ҳуқуқҳои инсон дар фазои интернетӣ бояд муҳофизат карда шавад ва он бояд ба моддаи 19-уми Эълумияи байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ муҳолифат надошта бошад.

Таваҷҷӯҳи асосӣ дар ин робита ба масъалаи байналмилалшавии идораи шабакаи Интернет шуда, нукоти мазкур ҳамчун банди алоҳида ба «Қоидаҳои амал» ворид карда шуданд. Дар ин ҳуҷҷат таваҷҷӯҳи бештар ба масъалаи афзунгардони зарфият дар соҳаи амнияти иттилоотӣ ва мусоидат ба кишварҳои дар ҳоли рушд дар бартараф кардани «ҷудоии рақамӣ» равона шуда буд. Ҷолиб он буд, ки «Қоидаҳои амал» барои ҳамроҳ кардани давлатҳои дигар ба ҳайси ҳаммуаллифон боз буд.

Ҳамин тариқ, таҷдиди фаҳмиши умумӣ дар бораи равандҳои ташаккул ва рушди фазои иттилоотӣ, инчунин андешидани тадбирҳои мувофиқ оид ба муқовимат ба таҳдидҳои иттилоотӣ вазифаи асосии кишварҳои узви СҲШ гардид.

Қобили зикр аст, ки дар ҷаҳорҷӯби ин созмон муҳокимаи масъалаҳои ташкили муқовимати дастаҷамъӣ ба таҳдидҳои иттилоотӣ ва ҳифзи фазои иттилоотӣ ҷаъолана сурат гирифта, дар сатҳи байналмилалӣ иқдоми амалӣ андешида мешавад.

Рақобатпазирии кишварҳои узви СҶШ бештар аз натиҷаҳои ҳалли самараноки масъалаҳои ҳамкории иттилоотӣ, амният ва ҳифзи муҳити иттилоотӣ дар заминаи ҳамкориҳои байналмилалӣ, идоракунии давлатӣ, муомилоти молиявӣ, тиҷорат ва саноат вобаста аст.

Дар ҳама ҳолат, ҳамкориҳо дар ҷаҳорҷӯбаи СҶШ метавонад алтернативаи мушаххаси ҳамкориҳои иттилоотии бесамар, нобаробар ва ноодилонаи мавҷударо эҷод намояд.

Дар шароите, ки ҷанги иттилоотӣ ба як унсури нави мустақили рақобати ҷаҳонӣ табдил ёфтааст, хусусияти фаромиллии технологияҳои иттилоотӣ ва ҷолишҳои муосир зарурати пурзӯр намудани талошҳои миллиро ҷиҳати таъмини амнияти иттилоотӣ тавассути муттаҳидсозии талошҳо дар сатҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ таъкид мекунанд.

3.2. Дурнамои ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ дар мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ

Осиёи Марказӣ шоҳиди афзоиши теъдоди хатарҳои алоқаманд ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ бо мақсадҳои ҷинояткорона гаштааст. Аксарияти кулли ҳамлаҳои дар фазои маҷозӣ содиршуда ба бахши молиявӣ рост омада, хислати хусусӣ доранд, вале бо вучуди ин тадриҷан рақамикунонии соҳаҳои муҳимми иқтисоди кишварҳои Осиёи Марказӣ ва нақши болоравандаи шабкаи иттилоотии ҷаҳонӣ дар ҷамоҳангсозии амалҳои бозингарони суннатӣ ва ғайрисуннатӣ дар пешомади наздик метавонад ба афзудани теъдоди хатарҳо ва васеъшавии маҷмуъаи ҳамлаҳои маҷозӣ: аз қаллобӣ ва паҳн кардани эътиқодоти ифротгароёна дар байни табақаҳои муайяни аҳоли то ҳамлаҳо ба объектҳои саноатӣ ва низомҳои идоракунии онҳо оварда мерасонад. Дар ин робита ҳукуматҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ барои таҳкими назорат бар роҳҳои иртиботӣ ва ҳифзи зерсохторҳои иттилоотии худ чораҳо меандешанд.

Давлатҳои Осиёи Марказӣ ташаббусҳои минтақавиро дар масоили таъсини амнияти маҷозӣ ва бартараф кардани фаъолияти террористӣ фаъолтар кардаанд. Аммо, чунин намунаҳои ҳамкориҳо ниҳодинаҳои сустро

ёфтаанд ва ғолибан дар сахнаҳои мубоҳисавӣ пешниҳод шудаанд. Дар шароити имрӯза кишварҳои минтақа авлабиятро ба такмили қонунгузориҳои давлатӣ ва чорабиниҳои ташкилотӣ ҷиҳати таъмини амнияти иттилоотӣ дар сатҳҳои миллӣ ва коркарди лоиҳаҳои мутобиқ дар доираи минтақаи васеътар – АвруОсиё дода истодаанд. Ҳамкориҳои бисёрҷониба дар соҳаи муқовимат ба хатарҳои маҷозӣ дар фазои авоурсиёӣ дар доираи ИДМ ва СҲШ бурда мешаванд: механизмҳое, ки дар ҷаҳорҷӯбаи ин иттиҳодияҳои ҳамгарой эҷод ва тавсеа дода мешаванд, ба ташаккули низоми амнияти иттилоотии минтақа таҳрик медиҳанд.

Дар асри XXI фазои иттилоотӣ на танҳо заминаи пешрафти минбаъдаи бахшҳои асосии иқтисодиёт, системаҳои нақлиёт ва мудофияи давлатӣ, балки майдони ҳамкориҳои бисёр иштирокчиёни сиёсати байналмилалӣ гардид. Гузариши муноқишаҳо ба фазои иттилоотии ҷаҳонӣ таваҷҷӯхро ба мушкилоти кибертерроризм ҳамчун як шакли нави терроризм, ки дар натиҷаи рушди созмонҳои шабакавӣ ва дастрасии васеи террористон ба алоқа, технология ва дигар захираҳои илмию техникӣ ба вуҷуд омадааст, ҷалб намуд. Сиёсатшиноси амрикоӣ У. Лакуэр қайд кард, ки агар терроризми муосир ба ҷанги иттилоотӣ тамаркуз мекард, қудрати харобиовари он ба таври қобили мулоҳиза меафзояд ва ҳатто аз нишондодҳои террористон бо истифода аз силоҳи биологӣ ва кимиёвӣ ҳам болотар хоҳад рафт [153, с.35].

Ҷанги киберӣ аз амалиёти иттилоотие, ки ба таъсири равонӣ нигаронида шудааст, то ҳамлаҳои виртуалӣ ба системаҳои алоқа ва иншооти таъминоти ҳаётро дар бар мегирад. Осиёи Марказӣ дар ҷомеаи иттилоотии ҷаҳонӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунад. Аз соли 2000 то соли 2022 шумори корбарони интернет дар минтақа аз 113 ҳазор нафар то наздик ба 42 миллиону 628 миллион нафар афзуда, ба 99,8% расидааст [148]. Бояд таъкид кард, ки дастрасӣ ба иттилоот дар кишварҳои минтақа маҳдуд боқӣ мемонад: дар Қазоқистон ва Қирғизистон беш аз 50% аҳоли аз интернет истифода мебаранд, ки мутаносибан 86% ва 55% мебошад. Дар Узбекистон ин нишондод 50,1 фоиз, дар Тоҷикистон 30,4 фоиз ва дар Туркманистон 25,3

фоизро ташкил медиҳад [48]. Ин рақамҳо мушкилоти нобаробар тақсимои пойгоҳҳои базавӣ, адами сармоягузорӣ ба инфрасохтор, сифати пасти пайвастишавӣ ва тарифҳои баланди интернетро нишон медиҳанд. Ба ин шароит омилҳои беруна, аз қабili таваҷҷӯҳи ширкатҳои хориҷӣ ба бозори телекоммуникатсионӣ ва эҳтиёҷоти дохилӣ барои рақамисозӣ таъсир мерасонанд. Сарфи назар аз эътирофи аҳамияти технологияҳои муосир барои рушди иқтисодӣ, раҳбарони минтақа аз даст додани назорат бар иттилоот, бахусус бо афзоиши имкониятҳои гурӯҳҳои радикалӣ нигаронанд. Баҳси ин мавзӯ бавижа баъд аз баҳори араб, замоне ғаёл шуд, ки суолҳо дар бораи таъсири шабакаҳои иҷтимоӣ ба сиёсат матраҳ шуданд [48].

Дар ҳамоиши сарони давлатҳои минтақа дар бораи коркарди амалҳои муштараки муқовимат ба хатарҳо дар муҳити маҷозӣ тааххуд карда буданд. Коршиносон меғӯянд, дар Осиёи Марказӣ тасаввури густурда вучуд дорад, ки коршиносони амнияти киберӣ умдатан дар бахши хусусӣ кор мекунанд, дар ҳоле ки вазифаҳои сиёсат ва тасмимگیرӣ дар дасти ниҳодҳои давлатӣ мутамарказ шудаанд [117]. Моҳи март соли 2022 дар Ўзбекистон конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд бахшида ба ҳамкориҳои минтақавӣ дар заминаи татбиқи Стратегияи глобалӣ зиддитеррористии СММ баргузор гардид. Дар нутқи худ ба иштироккунандагони конференсия Президенти Ўзбекистон Ш.М. Мирзиёев пешниҳод кард, ки шабакаи ягонаи электронии мубориза бо кибертерроризм дар Осиёи Марказӣ таъсис дода шавад ва аз ҷомеаи ҷаҳонӣ даъват кард, ки механизми ягонаи ҳуқуқии мубориза бо терроризм дар соҳаи иттилоотро таҳия кунад [121].

Афзоиши шумори гурӯҳҳои ифротӣ, истифодаи технологияҳои нави иттилоотӣ коммуникатсионӣ барои ҷалби ҷавонон ва афзоиши хатарҳои марбут ба эҳтимоли амалҳои террористӣ дар минтақа зарурати татбиқи чораҳои муассир барои мубориза бо таҳдидҳои иттилоотиро таъкид мекунад.

Ба андешаи коршиносон Интернет харчанд муоширатро тақвият медиҳад, ғаёлиятҳои таҳсилотӣ ва дигар шаклҳои ғаёлиятро дастрас

мегардонад, воситаи ягонаи тарғиб, ташвиқ, ҷалбнамой ва оmodасозии «насли нави террористон» гардидааст [111].

Бояд гуфт, ки ҳанӯз дар соли 2019 дар арафаи пандемияи COVID-19 кишварҳои Осиёи Марказӣ дарк карданд, ки созмонҳои террористии байналмилалӣ чӣ гуна амалҳои худро ба муҳити виртуалӣ мутобиқ мекунанд. Бо дарназардошти нуфузи гурӯҳҳои террористӣ дар Интернет зарурати таҳлили усулҳо ва каналҳои кори онҳо рӯз аз рӯз шадидтар мегардад. Воқеан, пандемияи COVID-19 ба «гузаштан»-и фаъолияти ин гурӯҳҳо ба фазои интернетӣ аз сабаби баста шудани марзҳо байни кишварҳо ва мушкилоти нақлиёт мусоидат кардааст. Дар яке аз нишастҳои сарони кишварҳои узви СҲШ раисони ҷумҳури Ӯзбекистон ва Қирғизистон пешниҳод карданд, ки машваратҳои раҳбарони вазоратҳои дахлдор ва аз сар гирифтани ҷаласаҳои вазирони корҳои дохилӣ ва амнияти ҷамъиятӣ бахшида ба мубориза бо кибертерроризм баргузор шавад.

Дар соли 2022 дар Ҷумҳурии Ӯзбекистон Қонун дар бораи амнияти киберӣ қабул карда шуда буд, фаъолиятро дар ин самт ба танзим дароварда чанде пештар солҳои 2005 ва 2013 гурӯҳи вокуниш ба шароити ғавқулуддаи компюетрӣ ва Маркази амнияти иттилоотӣ дар ҷаҳорҷӯбаи Комитети давлатӣ оид ба иртиботот, рушди низоми иттилоотӣ ва технологияи телекоммуникатсияҳо таъсис дода шуда буданд [105].

Заминаи қонунгузории Тоҷикистон дар ин масъала хеле маҳдуд аст. Дар кишвар бидуни назардошти қонунҳои мушаххас оид ба мубориза бар зидди киберҷиноят ва экстремизми зӯроварӣ дар Интернет ва берун аз он Консепсияи амнияти иттилоотӣ, ки соли 2003 [8] қабул шуда буд ва Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотӣ, ки аз соли 2008 [6] эътибор дорад, амал мекунанд. Фаҳмидан зарур аст, ки ҳар як ахбороти дорои аҳаммиати умумидавлатиро ҷинояткорон ҳамчун воситаи таъсири сиёсӣ истифода бурда метавонанд.

Дар солҳои охир Қирғизистон сиёсати рақамӣ ва киберамнияти худро фаъолон нав карда истодааст. Гуфта мешавад, ки соли 2020 дар кишвар

чорабиниҳои зиёде таҳти шиори «Рушди минтақаҳо, рақамикунонии кишвар ва дастгирии ҷавонон» баргузор гардид, ки ба рушди афзалиятноки технологияҳои иттилоотӣ нигаронида шуда буд [123]. Ҳуҷҷати асосие, ки тадбирҳоро дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ муайян мекунад, Консепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Қирғизистон барои солҳои 2019-2023 ва инчунин нақшаи чорабиниҳои он мебошад [7]. Таъсис ва тасвиби ин санад ба мушаххас кардани равишҳо барои таъмини амнияти киберӣ ва арзёбии таҳдидҳои эҳтимолӣ нигаронида шудааст. Албатта, ин тадбирҳои аввалини ҳукумат нестанд, ки ба иҷрои ин мақсадҳо нигаронида шудаанд. Масалан, дар соли 2009 дар назди Вазорати корҳои дохилии Қирғизистон як гурӯҳи коршиносон оид ба таҳдидҳои интернетӣ таъсис дода шуда буд, ки фаъолияти созмонҳои ифротгаро дар интернет, аз ҷумла Ҳизб-ут-таҳриро назорат мекунад.

Бояд қайд кард, ки ҷанбаи асосии сиёсати давлатии Қирғизистон дар соҳаи амнияти иттилоотӣ иштироки мустақим ё ғайримустақими давлат мебошад: тамоми масъалаҳои марбут ба ин соҳа дар ихтиёри Кумитаи давлатии амнияти миллий қарор доранд. Дар асоси андешаи ходими илмии Институти амният ва ҳамкорӣ дар Осиёи Марказӣ Ш.У. Собирова, давлат ва ҷомеаи шахрвандии Қазоқистон бояд талошҳои худро муттаҳид созанд, зеро танҳо амалҳои муштарак ва ҳамоҳангшуда метавонад ба натиҷаҳои воқеӣ оварда расонад [111].

Ба ҷумлаи иқдоми калидии ин кишвар метавон Консепсияи миллии амнияти киберии Қазоқистон ва «Кибершит» [120] - барномаи махсусро мансуб донист, ки бо мақсади ҳалли проблемаи паҳншавии нуфузи киберҷинояткорон ва ошкор намудани мантиқи амали кибертеррористон дар сатҳҳои маҳаллӣ ва байналхалқӣ таҳия шуда буд.

Маълум шуд, ки қор оид ба таҳияи стратегияи нав бо номи «Кибершит 2.0» дар нимаи дуюми соли 2022 оғоз шуд. Интизор мерафт, ки ин нақша ба воқеият наздик мешавад. Ҳанӯз дар соли 2014 ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон, ки ба таркиби ҷиноятҳо дар соҳаи иттилоот

ва коммуникатсия дахл доштанд, тағйирот ворид карда шуда буд [120]. Дар солҳои охир Узбекистон ва Қазоқистон дар баланд бардоштани сатҳи амнияти киберфаъолият тавассути қорӣ кардани барномаҳои тахассусии таълимӣ дар донишгоҳҳои худ фаъоланд. Ин барномаҳо барои омода кардани мутахассисони соҳибхтисос, ки метавонанд ба таҳдидҳо дар фазои рақамӣ муқобилат кунанд, нигаронида шудааст. Бояд қайд кард, ки амнияти киберӣ на танҳо як мавзӯи доғи баҳс, балки ба як зарурат дар шароити вобастагии афзояндаи ҳома аз технологияҳои иттилоотӣ табдил меёбад.

Масалан, дар Узбекистон курсҳо таҳия шудаанд, ки доираи васеи мавзӯҳоро дар бар мегиранд, аз асосҳои барномасозӣ то таҳлили таҳдидҳои киберӣ ва амнияти иттилоотӣ. Ба ҳамин монанд, дар Қазоқистон донишгоҳҳо ба пешниҳоди барномаҳои шурӯъ кардаанд, ки дарсҳои амалӣ ва таҷрибаомӯзиро дар ширкатҳои ИТ дар бар мегиранд ва ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки на танҳо донишҳои назариявӣ, балки малакаҳои амалии заруриро барои кор дар ин соҳа ба даст оранд.

Аммо, сарфи назар аз талошҳои ғайрӣ, аксари ин ташаббусҳо якҷониба буда, пеш аз ҳама ба таҳкими амнияти миллӣ нигаронида шудаанд. Ин маънои онро дорад, ки барномаҳо бештар ба ҳимояи манфиатҳои давлатӣ ва пешгирии ҳамлаҳои киберӣ нигаронида шудаанд, на ба ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи киберамният. Масалан, кишварҳои Осиёи Марказӣ метавонанд ба табодули ғайрӣ таҷриба ва технологияҳо барои муқобила бо таҳдидҳои кибернетикӣ, ки метавонанд аз дохил ва берун аз минтақа ворид шаванд, оғоз кунанд.

Илова бар ин, бояд ба назар гирифт, ки кибертерроризм на танҳо мушкилоти давлатҳои алоҳида, балки хатари глобалӣ мебошад, ки муносибати ҳамҷонибаро тақозо мекунад. Дар ин замина таҳияи созишномаҳои байнидавлатӣ ва лоиҳаҳои муштарак муҳим аст, ки ба таҳияи стратегияи ягонаи мубориза бо ҷиноятҳои киберӣ мусоидат мекунад. Масалан, таъсиси марказҳои минтақавии киберамният метавонад як қадам дар самти табодули муассири иттилоот ва захираҳо бошад.

Ҳамин тариқ, дар ҳоле ки Узбекистон ва Қазоқистон аллақай дар омода кардани мутахассисони соҳаи киберамният ба дастовардҳои назаррас ноил шудаанд, муҳим аст, ки ин ташаббусҳо як ҷузъи стратегияи васеътаре бошанд, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ ва табодули таҷрибаро дар бар мегиранд. Ин ягона роҳи таъмини ҳифзи боэътимод аз таҳдидҳои киберӣ ва фароҳам овардани фазои амни рақамӣ барои ҳамаи шаҳрвандон мебошад.

Ҳамзамон бояд ёдовар шуд, ки ба иловаи созишномаҳои ёдшуда санадҳои мавҷуданд, ки аз ҳамкориҳои байналхалқии кишварҳои минтақа дар самти муқовимат бо хатарҳои иттилоотӣ дарак медиҳанд. Аз ҷумла, Узбекистон, Қазоқистон ва Қирғизистон тайи солҳои 2011 – 2013 ба шабакаи глобалии гурӯҳҳои компютерии воқуниш ба вазъияти ғавқулдда (Computer Emergency Response Teams, ё мутобиқан Cert: Uz-cert, Cert-kz, Cert.kg) ҳамроҳ шудаанд. Чунин фазои ҳамкориҳои Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар доираи ИДМ ҳам фароҳам омадааст. Зикри ин нуқта муҳим аст, ки миёни ин кишварҳо 1 июни соли 2001 дар Беллорус Созишнома оид ба ҳамкориҳо дар мубориза бо ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ ба имзо расида буд, ки нахустин иқдом дар роҳи мубориза бо хатарҳои иттилоотӣ буд [28].

Дар созишнома ба ҳифзи инфрасохтори муҳим, аз ҷумла системаҳои нақлиётӣ ва шабакаҳои электронӣ, ки фаъолияти муътадили онҳоро таъмин мекунанд, диққати махсус медиҳад. Тадбирҳои муқарраршуда ба пешгирии таҳрибкорӣ ва ҳамлаҳои киберӣ, ки метавонанд на танҳо ба иқтисодиёт, балки ба амнияти шаҳрвандон зарари ҷиддӣ расонанд, равона карда шудааст. Ин зарурати таъсиси системаи устувори мониторинг ва воқуниш ба ҳодисаҳои таъкид мекунад [28].

Инчунин ба масъулияти шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ барои вайрон кардани ин қоидаҳо таваҷҷӯҳ зоҳир карда шудааст. Ҷорӣ кардани муҷозоти саҳт барои эҷод ва паҳн кардани нармафзори зараровар бояд як омили боздоранда бошад. Муҳим аст, ки ҳамаи иштирокчиёни бозор, аз ҷумла барномасозон ва операторҳо, аз оқибатҳои амали худ огоҳ бошанд.

Як чанбаи якхеле муҳим баланд бардоштани огоҳии корбарон дар бораи қоидаҳои коркарди беҳатари системаҳои иттилоотӣ мебошад. Шарикӣ байни бахши давлатӣ ва хусусӣ дар ин самт ба таври муассир муқобила бо таҳдидҳои киберӣ ва таҳкими эътимод ба муҳити рақамӣ хоҳад буд.

Дар созишномаи мазкур шаклҳои ҳамкориҳои кишварҳо низ нишон дода шудааст, аз зумраи: а) доду гирифти маълумот, аз ҷумла: оид ба ҷиноятҳои омодашаванда ё амалишуда дар соҳаи иттилоот ва шахсони алоҳида; оид ба намуд ва усулҳои огоҳонидан, ошкор, рафъ ва таҳқиқи ҷиноятҳо дар ин соҳа; усул роҳҳои содир кардани ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютерӣ; оид ба қонунгузориҳои миллий ва аҳдномаҳои байналхалқии танзимкунандаи масоили ҳушдорсозӣ, ошкорсозӣ, бартарафсозӣ, ошкор ва таҳқиқи ҷиноятҳои дар соҳаи иттилооти компютерӣ; б) иҷрои дархостҳо оид ба пеш бурдани чорабиниҳои ғавриву ҷустуҷӯӣ, аъмоли муҳофизатӣ мутобиқи аҳдномаҳои байналхалқӣ дар бораи ёриҳои ҳуқуқӣ; в) андешидани тадбирҳо барои ошкор кардан, огоҳ намудан ва тафтиши киберҷиноятҳо; г) дастгирӣ ва тайёр кардани қарарҳои тарқиқи роҳҳои таҷрибаомузии мутахассисон, ташкили конференсҳо, семинарҳо ва курсҳои таълимӣ; д) эҷоди низомҳои иттилоотӣ барои таъмини иҷрои вазифаҳои дахлдор ва монанди инҳо [27].

Чанде пештар, яъне 21 июни соли 2000 кишварҳои иштирокчии ИДМ дар таркиби Иттиҳод Маркази зиддитеррористиро таъсис дода буданд. Маркази мазкур имрӯз ҳам фаъолият дошта, ҳамчун унсури пайвандгари ташаббусҳои амалинамудаи ИДМ ва созмонҳои дигари байналхалқӣ, аз қабили СММ, САҲА, Интерпол баромад мекунад [116].

Дар соли 2013 кишварҳои ИДМ бо ду ташаббуси нав, аз ҷумла, Консепсияи ҳамкориҳо ҷиҳати мубориза бо ҷинояткорҳои бо истифодаи технологияи иттилоотиву коммуникатсионӣ содиршуда [9] ва созишнома дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи таъмини амнияти иттилоотӣ баромад қарда буданд [26].

Чунин андешае ҳоким аст, ки дар ҳолати тағйир ёфтани шароит стратегияҳо ва бардоштҳо амал бояд тағйир ёбанд. Бояд гуфт, ки дар замони муосир суръати тағйирёбии шароит хеле баланд мебошад ва он метавонад мушкилӣ ҳам эҷод намояд. Вобаста ба мавзуи таҳқиқотии мо истифодаи технологияи иттилоотиву коммуникатсионӣ бо ҳадафҳои ғаразнок таҳдид ба бехтари ва суботи ҷомеа мебошад. Тавре, ки донишманди амрикоӣ Ч. Найбронз медорад, истифодаи иттилооти тақаллубӣ барои татбиқи ҳадафҳои ғаразнок мазмуни «Sharp Power» ё нерӯи ҳушмандро ташкил медиҳад. Вижагии «қувваи ғаёл» дар сиёсати давлатҳои имрӯз дар он инъикос мегардад, ки он қомилан ба таври махфӣ ба роҳ монда мешавад. Аз ин хотир, чунин ҳатарҳои навзӯр аз қабилӣ терроризми маҷозӣ, ҳамлаҳои маҷозӣ ва иттилоотӣ метавонанд як навъи зоҳир шудани «қувваи ғаёл» баҳодиҳӣ шаванд.

Тавре ки маълум аст, ҳуҷумҳои маҷозӣ барои паҳн кардани барномаҳои компютериӣ вирусдор, хароб кардани базаҳои иттилоотӣ, ба даст овардани ахбор амалӣ карда мешаванд. Ҳангоми ҳуҷумҳои иттилоотӣ гурӯҳҳои харобкор нияти паҳн кардани иттилооти қалбакӣ, тафсири ғаразнокӣ воқеа, ошкор кардан ва намоиш додани камбудии ҳариф, таҳрифи муваффақиятҳои рақибро доранд. Амалиётҳои зикршуда тавассути ҷониби сеюм иҷро шуда, аксар вақт муаллифнашон номаълум мемонанд. Тавре, ки таҷриба нишон медиҳад, терроризм ва ҳуҷумҳои маҷозӣ, ки дар адабиёт ҳакерӣ ном бурда мешаванд, бо истифодаи технологияи навин ва аз ҷониби серверҳои хориҷӣ амалӣ карда мешаванд. Вақтҳои охир мутахассисони соҳаи технологияи иттилоотиву коммуникатсионӣ аз барномаҳои нави компютерӣ истифода мебаранд, ки амалҳоро дар шабакаи интернетӣ бе кумаки одамон, яъне ба таври автоматӣ иҷро мекунанд.

Ҳамин тавр, таҳлили ҳатарҳо бо истифода аз қувваҳои ба истилоҳ «нарма» ва ё «ғаёл» нишон медиҳад, ки вақтҳои охир созмонҳо ва ҷунбишҳои террористиву ифротгарой аз онҳо ба таври оммавӣ ва дар сатҳи хеле баланд истифода бурда истодаанд. Онҳо бахусус “нерӯи норма”- ро барои

зиёд кардани теъдоди тарафдорон ва ҳаводорони худ бештар намоянд. Ба ин сабаб аст, ки дар фазои Интернет тарғибу ташвиқи мафкураҳои тундрав, ғояҳои террористиву ифротгароӣ, харобсозии шуури ҷавонон, густариши хабарҳои бардурӯғ ва ғаразнокӣ иғвогарона, таъсиррасонӣ ба афкори ҷомеа, роҳандозии бенизомӣҳо ва ҳарачу марачи сиёсӣ ва то ба «инқилобҳои ранга» бурда расондани онҳо бештар ба назар мерасанд. Метавон гуфт, ки шабакаҳои интернетӣ манбаъи раҳна кардани хабарҳои бесифат, заминаи дур шудани ҷавонон аз донишҳои воқеии зарурӣ, сарфи беҳудаи вақти мардум, густариши нуфузи фарҳанги бегонагон гардидаанд. Аз ҷумла, дар фазои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон тарғибу ташвиқи ҷунбишҳо ва созмонҳои тундрави террористиву экстремистӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ хеле фаъол гардидааст, ки боиси ба инҳироф рафтани қисмате аз ҷавонони мамлакат, гаравидани онҳо ба сафи ҳаракатҳои зиддиҳукуматӣ гардидаанд.

Хавфҳои иттилоотӣ барои Тоҷикистон хатари ҷиддӣ эҷод карда, ба тамоми соҳаҳои ҷомеа таъсир мерасонанд. Муайян ва безаргардонии ин таҳдидҳо омили муҳими таъмини амнияти миллӣ ва рушди устувори кишвар мебошад. Дар байни хавфҳои мубрамтарин якчанд самтҳои асосиро метавон муайян кард:

Аввалан, киберҷиноят торафт мураккабтар мегардад. Ин на танҳо ҳамлаҳои анъанавии ҳакерӣ ба сохторҳои давлатӣ ва тиҷоратӣ, балки паҳншавии схемаҳои фишинг, ҳамлаҳо бо истифода аз нармафзори зараровар, ки ба дуздӣи маълумоти шахсии шахрвандон, захираҳои молиявӣ ва маълумоти махфӣ нигаронида шудаанд, дохил мешаванд. Бояд гуфт, ки нокифоя будани киберамнияти мақомоти давлатӣ ва корхонаҳо барои фаъолияти киберҷинояткорон фазои мусоид фароҳам меорад. Барои муқовимат ба ин, сармоягузорӣ ба рушди амнияти киберӣ, омӯзиши мутахассисон ва таҳкими ҳамкорӣҳои байналмилалӣ дар мубориза бо киберҷиноят зарур аст.

Сониян, кор карда баромадан ва истифода бурдани навъҳои нави яроқи иттилоотӣ боиси ташвиши ҷиддӣ мебошад. Ин паҳнкунии

ҳадафмандонаи маълумоти бардурӯғ ва таблиғот, истифодаи ботҳо ва троллҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ барои таҳрики афкори ҷамъиятӣ ва амалиёти равонӣ, ки ба ноором кардани вазъи сиёсӣ ва коҳиш додани эътимод ба ниҳодҳои давлатӣ нигаронида шудааст, иборат аст. Дар шароити афзояндаи қутббандии ҷомеа ва паҳншавии хабарҳои қалбакӣ мубориза бо силоҳи иттилоотӣ ба вазифаи аввалиндараҷа табдил меёбад. Механизмҳои санҷиши иттилоот, рушди саводнокии ВАО дар байни аҳоли ва тақмили қонунгузорӣ дар соҳаи мубориза бар зидди маълумоти бардурӯғ зарур аст.

Сеюм, фишори иттилоотӣ аз ҷониби нерӯҳои беруна метавонад ба истиқлолияти Тоҷикистон хатар эҷод кунад. Ин метавонад дар шакли қўшиши даҳлат кардан ба қорҳои дохилии мамлакат, вайрон кардани бутунии ҳудудӣ ва ноустувор гардондани вазъияти ҷамъиятию сиёсӣ зоҳир шавад. Муқовимат ба ин таҳкими амнияти иттилоотии миллӣ, рушди ВАО-и дохилӣ ва сиёсати фаъоли хориҷиро, ки ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ нигаронида шудааст, тақозо мекунад.

Чаҳорум, паҳншавии ақидаҳои ифротӣ ва ғояҳои харобиовар тавассути интернет ба суботи ҷомеа хатари ҷиддӣ дорад. Барои ин муқовимат ба ифротгароӣ ва терроризм дар муҳити рақамӣ, аз ҷумла бастанӣ сомонаҳои ифротгароӣ ва маводи таблиғотӣ зарур аст.

Илова бар ин, аз даст додани автономияи иттилоот метавонад боиси вобастагӣ аз манбаъҳои берунии иттилоот ва маҳдуд шудани соҳибхитиёрӣ дар соҳаи иттилоот гардад. Барои пешгирии ин инфрасохтори иттилоотии ҳудумонро инкишоф додан, ВАО-и миллиро дастгирӣ намудан ва ба рушди саводнокии рақамӣ дар байни аҳоли мусоидат кардан зарур аст.

Таъмини озодии иттилоот, ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандон ба дастрасии иттилоот, рушди аҳолии босавод ва фароҳам овардани шароит барои истифодаи озоду беҳатари технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба манфиати ҷомеа мебошад. Давлат бояд ҳифзи амнияти иттилоотиро таъмин намояд, рушди инфрасохтори иттилоотиро дастгирӣ ва ба қорӣ намудани технологияҳои муосири рақамӣ дар тамоми соҳаҳои ҷомеа мусоидат намояд.

Нуктаи асосӣ мувозинати байни таъмини озодии иттилоот ва ҳифз аз таҳдидҳои иттилоотӣ мебошад, ки таҳия ва татбиқи сиёсати мукаммали давлатиро дар соҳаи амнияти иттилоотӣ тақозо мекунад. Танҳо муносибати ҳамаҷониба, ки саъю кӯшиши давлат, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва шаҳрвандонро муттаҳид месозад, хатарҳои иттилоотиро самаранок безарар намуда, рушди устувори Тоҷикистонро таъмин менамояд. Ҳамин тавр, фаъл гардидани ҳаракатҳо ва ҷунбишҳои тундрави ифротгароиву террористӣ, ба амал омадани силсилаи инқилобҳои ранга дар як қатор кишварҳои минтақа, тез – тез ба амал омадани задухӯрдҳои мусаллаҳона дар марзҳои ин давлатҳо аҳаммияти технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва зарфияти сафарбаркунандаи пурихтилофи онҳоро нишон додаанд. Ин амр метавон гуфт, ки ба ташаккули фаҳмиши амнияти иттилоотӣ ғолибан ҳамчун ҳифзи муҳити иттилоотии миллӣ аз унсурҳои деструктивӣ, ки дар зери он танқид ба нишони сохторҳои ҳукуматӣ фаҳмида мешуд, мусоидат кард. Равиши ба ин монанд дар санадҳои бунёдии ба таъмини амнияти иттилоотӣ бахшидашудаи созмонҳои байналхалқие, ки кишварҳои Осиёи Марказӣ ба онҳо шомиланд, аз қабيلي ИДМ, СҲШ, СААД мушоҳида карда мешавад. Кӯчиши тавачҷӯҳи сиёсати давлатӣ ба ҳифзи «соҳибхитиёрии иттилоотӣ» раванди шаклгирии механизмҳои таъмини амнияти техникӣу технологияи кишварҳои Осиёи Марказиро мураккабтар гардонда, осебпазирии онҳоро дар назди хатарҳои маҷозии аз муҳити глобалии иттилоотӣ меомада бештар кард.

Воқуниши ҳукуматҳои давлатҳои минтақа ба воридшавии босуръати Интернет буёнди ниҳодҳои махсусгардондашудаи назоратӣ ва корбурди маҷмуи маҳдуди амали маҳдудсозии дар соҳаи иҷтимоиву сиёсӣ маъмул: мутамарказонидани роҳҳои алоқа, масдуд кардани интернет-провайдерҳо, халадор кардани кори сайтҳои мундариҷаи шубҳанок дошта, қасдан коҳиш додани суръати пайваستшавӣ ва шабакаи глобалӣ ва амсоли онҳо буд.

Дар маҷмӯъ, Ҷумҳурии Тоҷикистон мисли дигар ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ дар масъалаи ҳамкориҳои байнидавлатӣ дар соҳаи муқовимат ба хатарҳои иттилоотӣ ба ҳамкориҳои минтақавӣ ва дучониба, ки муҳофизати

дастачамъонаро аз таъсири таҳрибкоронаи хатарҳои беруна таъмин менамояд, афзалият медиҳад. Маҳз дар доираи чунин сохторҳои амниятӣ, аз қабилӣ СҲШ ва СААД, Тоҷикистон ва кишварҳои ҳамсои минтақа роҳи мавзун ва ҳамоҳанг сохтани сиёсатҳои хешро дар мубориза бо истифодаи зиддиқонунии технологияҳои иттилоотиву иртиботӣ ва эҷоди низоми комплекси ҳифзи муҳити миллий ва минтақавии иттилоотӣ мебинанд. Дар шароити ҳозира низоми таъмини амнӣ иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи шаклгирӣ мебошад. Ба таъхир афтодани раванди ташаккули низоми мазкур нисбат ба давлатҳои пешсаф ба раванди давлатсозии кишварҳои нав ба истиқлолрасида вобаста буд, ки вазъи иқтисодиву сиёсии онҳо ба бӯҳрон гирифта буд. Маҳз бо ҳамин сабабҳо метавон вижагиҳои рушди технологияҳои иттилоотиву иттилоотиро ҳамчун тамоили глобалӣ маънидод кард: густариши имконоти технологияи иттилоотӣ барои рушди фаъолияти созмону гурӯҳҳои ифротиву террористӣ шароит ба амал овард. Агар то ин муддат кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон бо хатарҳои маҷозии сатҳи баланд дар шакли ҳамлаҳои киберӣ ба объектҳои зерсохторҳои ҳаётан муҳим дучор омада, таваҷҷӯхро бештар ба ҷанбаҳои техникийи мушкилот равона карда бошанд, Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ роҳи эҷоди ҳифзи иттилоотиро аз муқовимат бо истифодаи муҳити маҷозӣ бо мақсадҳои харобасозии суботи иҷтимоиву сиёсӣ, ҳамоҳангсозии талошҳо бо кишварҳои мушкилоти шабеҳ дошта оғоз карданд. Ба иллати чунин омилҳо ташаббускори эҷоди низоми ҳифзи иттилооти миллий дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳои минтақа мантиқан давлат гардид, ки аз рӯйи нақшаи маъмули «аз боло ба поён»: ниҳодҳои давлатӣ – пойгоҳи меъёриву ҳуқуқӣ – стратегияи миллий – гароиши бахши хусусӣ ва ҷомеа ба сохтори ҳимояи иттилоотии кишвар рафтор кард. Метавон гуфт, ки коҳиш ёфтани хатарҳои тундрави исломӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ аз самаранокии равиши мазкур шаҳодат медиҳад.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмӣ таҳқиқот. Таҳлили концептуалии таҳқиқоти мазкур имкон медиҳад, ки тайи ду даҳсолаи аввали сипаришудаи қарни бисту якум давлатҳои Осиёи Марказӣ дар баробари ҳалли масоили ҳислати иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсидошта ба силсилаи хатарҳои рӯ бу рӯ шуданд, ки дар оғози дастбӣ ба истиқлолият касе ҷашмдор набуд.

Афзоиши босуръати истифодаи интернет дар солҳои охир бисёр ҳукуматҳо, аз ҷумла ҳукуматҳои Осиёи Марказиро ба ташвиш овард. Қобилияти воқуниши саривақтӣ ба ҷолишҳои ҷаҳони рақамӣ боиси истифодаи усулҳои назорат шудааст, ки на ҳамеша муассир буда, гоҳо ҳилофи принципҳои озодии иттилоот ҳастанд. Бастанӣ провайдерҳои хидматрасонии интернетӣ, кӯшиши ноустувор кардани вебсайтҳо ва ба таври сунъӣ коҳиш додани суръати дастрасӣ ҳама воқунишҳо ба набудани стратегияҳо ва технологияҳои мувофиқи амнияти киберӣ мебошанд. Чунин амалҳо, ки бар равишҳои анъанавӣ дар танзими ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоӣ асос ёфтаанд, аксаран дар муҳити динамикии интернет бесамар буда, метавонанд ба оқибатҳои пешгӯинашаванда, аз ҷумла афзоиши норозигии шаҳрвандон ва коҳиши эътимод ба мақомот оварда расонанд.

Вазъият дар Осиёи Марказӣ бо мавқеи геополитикии худ ва ноустувории минтақа печида аст. Таҳдидҳои киберҷиноятӣ аз таҳқири нисбатан бегуноҳи онлайн ва ҳактивизм то ҷиноятҳои вазнини молиявӣ, ки бо истифода аз технологияҳои компютерӣ содир мешаванд, иборат аст. Миқёси қаллобӣ дар компютер, аз қабилӣ ҳамлаҳои фишингӣ ва дуздӣ маълумоти шахсият, ҳамасола афзоиш ёфта, хисороти назарраси иқтисодӣ мерасонад ва эътимод ба хидматҳои онлайнро коҳиш медиҳад.

Бо вучуди ин, хатари ҷиддитар аз ҷониби таҳдидҳои терроризми киберӣ ва ҷанги киберӣ вучуд дорад. Дар шароити ташаннуҷи геополитикӣ ва ҳузури созмонҳои террористии фаромиллӣ Осиёи Марказӣ дар муқобили ҳамлаҳои, ки ба ноором кардани вазъ, таҳриби инфрасохтори муҳим (энергетикӣ, нақлиёт, коммуникатсия) ва ҳалалдор кардани амнияти миллӣ

нигаронида шудаанд, бештар осебпазир мегардад. Имконияти истифодаи абзорҳои киберӣ барои таҳрики афкори ҷамъиятӣ, паҳн кардани маълумоти бардурӯғ ва барангехтани низоъҳои иҷтимоӣ низ як мушкилоти ҷиддӣ аст.

Аз ин рӯ, раҳбарони кишварҳои Осиёи Марказӣ маҷбуранд, ки аз стратегияи реактивӣ ба стратегияи фаъоли киберамният гузаранд. Ин на танҳо афзоиши назорат ва мониторинги фазои интернетро дар бар мегирад, балки таваҷҷуҳ ба ҷанбаҳои нозуки дифоӣ киберӣ мебошад. Сармоягузорӣ барои рушди системаҳои муосири киберамният, омӯзиши мутахассисони IT ва ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза бо ҷиноятҳои киберӣ зарур аст. Муҳим он аст, ки инфрасохтори устувори иттилоотӣ аз ҳамлаҳои беруна ва таҳдидҳои дохилӣ ҳифз карда шавад.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ муносибати ҷамаҷонибаро тақозо мекунад. Ин дар бар мегирад:

1. Таҳияи стратегияи миллии амнияти киберӣ: Стратегияи ҷамаҷониба таҳия карда шавад, ки ҳадафҳо, вазифаҳо ва механизмҳои таъмини амнияти иттилоотиро дар сатҳи давлатӣ муайян мекунад. Ин стратегия бояд таҳдидҳо ва осебпазирҳои мушаххаси Тоҷикистонро ба инобат гирад.

Маблаггузорӣ ба инфраструктура: Барои инкишофи инфраструктураи миллии иттилоотӣ, ки қори боэътимод ва беҳатари мақомоти давлатӣ, низоми бонкӣ ва дигар объектҳои муҳимро таъмин менамояд, маблаггузорӣ қардан лозим аст. Ин беҳбудии системаҳои муҳофизат аз ҳамлаҳои киберӣ, таҳияи системаҳои рамзгузорӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои муосири амниятро дар бар мегирад.

Рушди сармояи инсонӣ: Зарур аст, ки мутахассисони баландихтисоси амнияти киберӣ, ки қодиранд бо таҳдидҳои киберӣ самаранок мубориза баранд, тайёр карда шаванд. Барои ин маблаггузорӣ дар соҳаи маориф ва омӯзиш, инчунин таъсиси марказҳои махсуси киберамниятро тақозо мекунад.

Ҳамкори байналмилалӣ: Тоҷикистон бояд бо дигар кишварҳо ва созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаи амнияти киберӣ фаъол ҳамкорӣ намояд. Мубодилаи иттилоот ва таҷриба барои мубориза бо ҷиноятҳои фаромиллии киберӣ самараноктар кӯмак хоҳад кард.

Беҳтар намудани саводнокии киберӣ дар байни аҳоли: Барои баланд бардоштани саводнокии киберӣ дар байни аҳоли, омӯзонидани шаҳрвандон дар бораи асосҳои амнияти киберӣ ва кӯмак расонидан ба онҳо дар ҳифзи худ аз таҳдидҳои киберӣ, маъракаи васеъмӯҳтас гузаронида шаванд.

Танҳо бархӯрди ҳамаҷониба, ки чораҳои техникӣ, ташкилӣ ва ҳуқуқиро дар бар мегирад, имкон медиҳад, ки Тоҷикистон амнияти иттилоотиро самаранок таъмин намуда, аз бартариҳои ҷомеаи иттилоотӣ пурра истифода барад. Ба эътибор нагирифтани ин ҷолишҳо метавонад ба оқибатҳои ҷиддӣ, аз ҷумла ҳалалдор шудани амнияти милли ва зарари иқтисодӣ оварда расонад.

Дастрасии озод ба иттилоот омили асосии рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва ташаккули сиёсати муассири давлатӣ мебошад. Вай на танҳо имкониятҳои шаҳрвандон ва ташкилотҳоро васеъ мекунад, балки мавқеи мамлакатро дар арсаи байналхалқӣ устувор менамояд. Дастрасӣ ба иттилоот ба ҷомеа имкон медиҳад, ки дар муҳокимаи масъалаҳои муҳим фаъолтар ширкат варзад, афкори ҷомеаро ташаккул диҳад ва амалкарди мақомотро назорат кунад. Ин, дар навбати худ, ба демократиконии равандҳо ва зиёд шудани шаффофияти идоракунии давлатӣ мусоидат мекунад. Аммо, бояд гуфт, ки дастрасии озод ба иттилоот низ метавонад бо мақсадҳои манфӣ истифода шавад. Гурӯҳҳои муайян метавонанд маълумотро барои эҷоди хабарӣ бардурӯғ ё таблиғ, ки метавонанд институтҳои демократиро ҳалалдор кунанд ва ба суботи ҷомеа таҳдид кунанд, истифода баранд. Дар чунин шароит технологияи иттилоотӣ на танҳо як абзори пешбурди дигаргуниҳои мусбат, балки аслиҳаи эҳтимоли дар дасти онҳое мегардад, ки мехоҳанд иттилоотро барои фишор ба равандҳои демократӣ истифода баранд.

Дар Тоҷикистон мисли дигар кишварҳо зарурати таҳияи стратегияи амнияти иттилоотӣ ба миён омадааст, ки хатару таҳдидҳои марбут ба истифодаи технологияҳои иттилоотиро ба ҳадди ақал расонид. Амнияти иттилоотӣ дар ин замина ҳамчун ҳолате ҳисобида мешавад, ки дар он соҳаи иттилоот аз таъсири манфии дохилӣ ва берунӣ ҳифз шудааст. Ин ҳам ҳифзи маълумот ва ҳам таъмини ҳуқуқи шаҳрвандон ба дастрасии озод ба иттилоотро дар бар мегирад.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф арзишҳо, ниёзҳо ва ҳадафҳои рушди тамоми субъектҳои иҷтимоӣ бояд эътироф карда шавад. Ин маънои онро дорад, ки на танҳо сохторҳои давлатӣ, балки ҷомеаи шаҳрвандӣ, бахши хусусӣ ва муассисаҳои таълимӣ бояд дар ташаккули муҳити амнияти иттилоотӣ фаъолона ширкат варзанд. Маориф ва саводнокии рақамӣ дар ин раванд нақши муҳим доранд, ки ба одамон имкон медиҳанд, ки иттилоотро аз нигоҳи интиқодӣ қабул кунанд ва аз тақаллуб канорагирӣ кунанд.

Ҳамин тариқ, амнияти иттилоотии Тоҷикистон бояд як вазифаи стратегӣ гардад, ки муносибати ҳамаҷониба ва ҳамкориҳои ҳама ҷонибҳои манфиатдорро тақозо мекунад. Ташаккул додани на танҳо воситаҳои техникаи ҳифзи иттилоот, балки ташаккули фарҳанги истеъмоли бошуурунаи иттилоот, ки фазои иттилоотии устувор ва бехатарро барои ҳамаи шаҳрвандон фароҳам меорад, муҳим аст [1-М], [2-М], [6-М].

2. Амнияти иттилоотӣ доираи васеи масъалаҳои марбут ба ҳифзи додаҳо ва системаҳои иттилоотиро аз дастрасии беиҷозат, истифода, ифшо, тағир додан ё нобуд кардан фаро мегирад. Ин на танҳо мушкилоти техникӣ, балки вазифаи бисёрҷабҳаест, ки ба ҷиҳатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа дахл мекунад. Консепсияи мазкур ба таъмини ҳифзи субъектҳои ҳамкориҳои иттилоотӣ (шаҳрвандон, ташкилотҳо, давлат) аз таъсири манфии таҳдидҳои дохилӣ ва берунӣ, ки метавонад эҳтиёҷот ва ҳуқуқҳои иттилоотии онҳоро вайрон кунад, асос ёфтааст. Ин таҳдидҳо метавонанд аз киберчинояткорӣ ва ҳамлаҳои ҳакерӣ то маълумоти бардурӯғ, таблиғ ва ҷанги иттилоотӣ бошанд.

3. Таҳлили амнияти иттилоотӣ аз нуктаи назари фалсафӣ, бахусус аз мавқеъҳои онтологӣ, гносеологӣ ва аксиологӣ имкон медиҳад, ки моҳияти он амиқтар дарк карда шавад. Ҷанбаи онтологӣ табиати амнияти иттилоотиро ҳамчун ҳолате муайян мекунад, ки дар он таҳдидҳо ба якпорчагии объектҳои иттилоотӣ ва устувории муҳити иттилоотӣ бартараф карда мешаванд. Дар шароити Тоҷикистон ин маънои ҳифзи инфрасохтори муҳим, системаҳои иттилоотии давлатӣ ва таъмини суботи провайдерҳои хидматрасонии интернетӣ ва дигар шабакаҳои иртиботиро дорад. Ҷанбаи гносеологӣ ба фаҳмиш ва идоракунии хатарҳои иттилоотӣ тамаркуз мекунад. Ин мониторинги киберфазо, таҳлили таҳдидҳо ва таҳияи чораҳои безараргардонии онҳоро дар бар мегирад. Бояд қайд кард, ки идоракунии самараноки хатарҳо на танҳо воситаҳои техникӣ, балки мутахассисони баландхисосро талаб мекунанд, ки метавонанд вазъиятҳои мураккабро таҳлил карда, қарорҳои оқилона қабул кунанд.

Ҷанбаи аксиологӣ шояд муҳимтарин барои дарки амнияти иттилоотӣ дар шароити мушаххаси иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бошад. Дар мавриди Тоҷикистон, он арзишҳои ҷомеаи тоҷик, хусусиятҳои фарҳангии он ва ниёзҳои иттилоотии шаҳрвандонро инъикос мекунад. Ин маънои онро дорад, ки таъмини амнияти иттилоотӣ бояд манфиатҳои миллӣ, ҳифзи арзишҳои анъанавӣ ва пешгирии паҳншавии иттилооте, ки метавонад ба тартиботи ҷамъиятӣ, амнияти миллӣ ё мероси фарҳангии кишвар зарар расонад, ба инобат гирифта шавад. Масалан, мубориза бо мундариҷаи ифротгарой дар Интернет як ҷузъи муҳими ҷанбаи аксиологии амнияти иттилоотӣ дар Тоҷикистон ба шумор меравад.

Равиши антропологӣ ба амнияти фард ҳамчун субъекти ҳамкориҳои иттилоотӣ тамаркуз мекунад. Дар замони рақамсозӣ, ҳифзи маълумоти шахсӣ, таъмини саводнокии иттилоотии аҳоли ва пешгирии кибертаҷовуз махсусан муҳим мегардад. Дар Тоҷикистон ин пешбурди истифодаи беҳатари интернет дар байни ҷавонон, омӯзонидани шаҳрвандон дар бораи асосҳои

киберамният ва таҳияи механизмҳои муассири ҳифзи ҳукуқи шаҳрвандон дар фазои рақамиро дар бар мегирад.

Чаҳорчӯби амнияти иттилоотие, ки барои Тоҷикистон интихоб шудааст, бояд ба рушди он ҳамчун ҷомеаи муосир ва шукуфон мусоидат кунад. Ин на танҳо муҳофизат аз таҳдидҳо, балки фароҳам овардани шароит барои дастрасии озод ва бехатар ба иттилооте, ки ба рушди иқтисодӣ ва пешрафти иҷтимоӣ мусоидат мекунад, дар бар мегирад. Тақсими одилонаи захираҳои иттилоотӣ, рушди инфрасохтори рақамӣ, дастгирии инноватсияҳо дар соҳаи IT – ҳамаи ин ҷузъи ҷудонашавандаи таъмини амнияти иттилоотӣ ва рушди устувори кишвар мебошад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ таъмини амнияти миллий ҳамчун омили муҳими рушди фарҳангии Тоҷикистон аҳаммияти хоса дорад. Ҳифз аз таҳдидҳои иттилоотии беруна, мубориза бо маълумоти бардурӯғ, ки ба ҳалалдор кардани субот дар кишвар нигаронида шудааст, ҳифзи ҳувияти миллий дар шароити гардиши ҷаҳонии иттилоот – ҳамаи ин таҳияи стратегия ва механизмҳои ҳамаҷонибаи таъмини амнияти иттилоотиро тақозо мекунад. Дар ин замина баррасии ҳамкориҳои байналмилалӣ ва табодули таҷриба бо кишварҳои дигар дар заминаи амнияти киберӣ муҳим аст. Рушди системаи миллии мониторинги таҳдидҳои киберӣ, таъсиси воҳидҳои махсус дар мақомоти давлатӣ ва баланд бардоштани саводнокии аҳоли дар соҳаи киберамният аз вазифаҳои асосии таъмини амнияти иттилоотии Тоҷикистон ба шумор меравад [1-M], [2-M], [6-M].

4. Амнияти иттилоотӣ дар ҷаҳони муосир на танҳо як вазифаи техникӣ, балки ҷанбаи бунёдии амнияти миллий ва ҷаҳонӣ мебошад. Самаранокии он ба ҳалли масъалаҳои асосӣ дар доираи васеи соҳаҳо, аз иқтисодиёт ва мудофия то ниғахдории тандурустӣ ва устувории иҷтимоӣ бевосита таъсир мерасонад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ, ки иттилоот ба як манбаи стратегӣ табдил ёфтааст, таъмини амнияти иттилоотии давлатҳои алоҳида ҷузъи ҷудонашавандаи бунёди ҷомеаи устувору ороштаи ҷаҳонӣ мебошад. Пайванди заиф дар амнияти иттилоотии як давлат метавонад барои

ҳама оқибатҳои манфӣ расонад. Масалан, ҳамлаи бомуваффақияти киберӣ ба инфрасохтори муҳими як кишвар метавонад як аксуламали занҷирро ба вучуд оварад ва системаҳои ҷаҳонӣ, аз қабili бозорҳои молиявӣ ё шабакаҳои энергетикиро ҳалалдор созад.

Таъмини амнияти иттилоотӣ раванди мураккабест, ки муносибати бисёрҷанбаро талаб мекунад. Он на танҳо воситаҳои техникии ҳифз (барномаҳои антивирусӣ, деворҳо, низоми ошкоркунии ҳучумҳо ва ғайра), балки ҷанбаҳои ташкилӣ, ҳуқуқӣ ва аз ҳама муҳимтараш, иҷтимоию фарҳангиро дар бар мегирад. Ҷониби техникӣ бешубҳа муҳим аст: муҳофизат кардани серверҳо, шабакаҳо, пойгоҳи додаҳо аз дастрасии беиҷозат, пешгирии ихроҷи маълумоти махфӣ - ҳамаи ин такмил ва навсозии доимиро талаб мекунад. Аммо, агар кормандон сатҳи кофӣ касбият надошта бошанд, хатарҳоро нафаҳманд ва қоидаҳои амнияти иттилоотиро риоя наkunанд, воситаҳои пуриктидори техникӣ бефоида мебошанд [1-M], [2-M], [6-M].

5. Таъсиси системаи муассири амнияти иттилоотӣ дар Тоҷикистон, мисли дигар кишварҳо, на танҳо ба мавҷудияти таҷҳизоти пешрафта ва технологияҳои муосир вобаста аст, ҳарчанд ин бешубҳа ҷузъи муҳим аст. Кордонӣ ва сифатҳои ахлоқии мутахассисоне, ки дар соҳаи амнияти иттилоотӣ кор меkunанд, хеле муҳимтар аст. Таҷрибаи онҳо дар криптография, амнияти шабака, таҳлили таҳдидҳо ва вокуниш ба ҳодисаҳо асоси ҳифзи мустаҳкам мебошад. Аммо, дар баробари малакаҳои техникӣ, принципҳои баланди ахлоқӣ, қобилияти муқовимат ба ғасод ва фишор ва дарки амиқи масъулият барои амнияти иттилоот зарур аст.

Ташаккули чунин сифатҳо аз сатҳи таълиму тарбия оғоз меёбад. Барномаҳои таълимӣ бояд на танҳо фанҳои техникӣ, балки ахлоқи рафтори касбӣ, ҷанбаҳои ҳуқуқии амнияти иттилоотӣ, инчунин рушди тафаккури интиқодӣ барои эътироф ва пешгирии таҳдидҳои иттилоотиро дар бар гиранд. Давлат дар ин раванд тавассути таҳия ва татбиқи қонунгузориҳои дахлдор, барномаҳои такмили ихтисос ва фароҳам овардани шароит барои ташаккули ҷомеаи касбии мутахассисони соҳаи амнияти иттилоотӣ нақши

асосиро мебозад. Дар сатҳи қонунгузорӣ масъулият барои вайрон кардани стандартҳои амнияти иттилоотӣ, механизмҳои воқуниш ба киберҷиноятҳо, инчунин механизмҳои ҳифзи ҳуқуқҳои шаҳрвандон дар фазои рақамӣ бояд дақиқ муайян карда шаванд.

Ҷанбаи муҳим ин ташаккули фарҳанги иттилоотии тамоми ҷомеа мебошад. Шаҳрвандон бояд аз хатарҳои мавҷуда огоҳ бошанд, ки чӣ гуна ҳифзи маълумоти шахсии худ ва чӣ гуна эътироф кардани ҳамлаҳои фишингӣ ва дигар намудҳои қаллобӣ мавҷуд аст. Кори тарбиявӣ дар ин бобат вазифаи на танҳо мақомоти давлатӣ, балки муассисаҳои таълимӣ, воситаҳои ахбори оммавӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ мебошад. Танҳо қўшиши дастаҷамъона, ки ба масъулияти муштаракӣ давлат, ташкилотҳо ва шаҳрвандон асос ёфтааст, метавонад амнияти иттилоотии муассирро таъмин намояд [1-М], [2-М], [3-М].

6. Дар шароити Тоҷикистон рушди фазои сайёҳии иттилоотӣ, масъалаҳои амнияти иттилоотӣ аҳаммияти хоса пайдо мекунанд. Афзоиши чараёни сайёҳон боиси афзоиши ҳаҷми иттилооти коркардшуда ва аз ин рӯ, афзоиши хатарҳо мегардад. Низоми фармоиши меҳмонхонаҳо, системаҳои пардохт, вебсайтҳои агентҳои сайёҳӣ - ҳамаи инҳо ҳадафҳои эҳтимолии ҳамлаҳои киберӣ мебошанд. Таъмини амнияти ин системаҳо барои нигоҳ доштани эътимоди сайёҳон ва рушди соҳаи сайёҳӣ муҳим аст. Ин на танҳо чораҳои бехатарии техникӣ, балки мониторинги риояи қонунгузорӣ, инчунин омӯзиши кормандонро оид ба қоидаҳои коркарди бехатарии иттилоот дар бар мегирад. Системаҳои назоратӣ бояд ҳам муҳофизат аз таҳдидҳои беруна ва ҳам пешгирӣ аз ихроҷи иттилоотро аз дохил таъмин кунанд. Аудити мунтазами амният, санҷиши воридшавӣ ва татбиқи системаҳои воқуниш ба ҳодисаҳои унсурҳои муҳими таъмини амнияти фазои сайёҳии иттилоотии Тоҷикистон мебошанд. Таҳияи барномаҳои махсуси омӯзишӣ барои кормандони соҳаи сайёҳӣ оид ба масъалаҳои амнияти иттилоотӣ низ вазифаи ниҳоят муҳим мебошад.

Хулоса, низоми самараноки амнияти иттилоотӣ на танҳо маҷмӯи воситаҳои техникӣ, балки системаи мураккаби бисёрсатҳа мебошад, ки муносибати маҷмӯиро тақозо мекунад, ки ҷузъҳои қонунгузорӣ, ташкилӣ, техникӣ ва муҳимтар аз ҳама, иҷтимоию фарҳангиро дар бар мегирад [1-М], [2-М], [3-М].

7. Мундариҷаи иҷтимоӣ бояд асоси технологияҳои иттилоотии ҷомеа бошад. Модели амнияти иттилоотии Тоҷикистон, ки дар рисола пешниҳод шудааст, бояд ба дарки амиқи вижагиҳои фарҳанги миллий ва меъёрҳои иҷтимоӣ асос ёбад. Намавон оддӣ аз моделҳои ғарбӣ, бе назардошти хусусиятҳои хоси ҷомеаи тоҷик гирифт. Аз ин рӯ, ҳангоми таҳияи кодексу қонунҳо бояд ин нозукиҳо ба инобат гирифта, механизмҳои ҳифзи ҳукуку озодиҳои шаҳрвандон бо назардошти шароити фарҳангии онҳо таъмин карда шаванд. Барои ин гузаронидани тадқиқоти васеъмиқёси сотсиологӣ, таҳлили арзишҳо ва андешаҳои анъанавии мардуми тоҷик дар бораи амнияти иттилоотиро тақозо мекунад. Стратегияи давлатии рушд ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ набояд танҳо эъломиа, балки нақшаи мукамал бошад, ки ҳадафҳо, вазифаҳо, нишондиҳандаҳои фаъолият ва механизмҳои назоратро дар бар мегирад. Он бояд қадамҳои мушаххасро оид ба рушди инфрасохтори коммуникатсия, омӯзиши кадрҳо, паҳн кардани малакаҳои рақамӣ дар байни аҳоли, инчунин механизмҳои муҳофизат аз таҳдидҳои киберӣ дар бар гирад. Ба рушди киберамнияти сохторҳои давлатӣ, ҳифзи инфрасохтори муҳим ва пешгирии кибертерроризм диққати махсус бояд дод. Таҳияи механизмҳои ҳукукии ҳамоҳангсозӣ бояд ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ, ширкатҳои хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар соҳаи амнияти иттилоотиро таъмин намояд. Зарур аст, ки системаи самараноки мониторинг ва воқуниш ба таҳдидҳои иттилоотӣ, инчунин механизми ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза бар зидди ҷиноятҳои фаромиллӣ таъсис дода шавад. Ҷанбаи муҳим ин таъсиси мақомот ва сохторҳои махсусгардонидашуда барои назорат ва танзими фазои иттилоотӣ мебошад. Ҷанбаи техникий стратегия бояд рушди системаи миллии киберамният, ҷорӣ

намудани технологияҳои муосири ҳифзи иттилоот ва баланд бардоштани сатҳи саводнокии киберии аҳолиро дар бар гирад. Барои ин маблағгузорӣ барои таҳияи нармафзор ва сахтафзорҳои ватанӣ, инчунин дастгирии мутахассисони ватании IT-ро тақозо мекунад. Ҷанбаҳои ахлоқӣ сазовори диққати махсус мебошанд. Зарур аст, ки кодекси ахлоқии кормандони технологияҳои иттилоотӣ таҳия карда шавад, ки фаъолияти онҳоро дар заминаи ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон танзим мекунад. Мубориза бар зидди маълумоти бардурӯғ ва таблиғи нафрат дар муҳити рақамӣ зарур аст. Ҳангоми таҳия ва татбиқи технологияҳои иттилоотӣ ҷанбаҳои фарҳангӣ бояд ба назар гирифта шаванд, то онҳо бо анъанаҳо ва арзишҳои мардуми тоҷик мувофиқ бошанд. Масалан, бояд ҷанбаи забонӣ, таъмини дастрасии технологияҳои иттилоотӣ дар забони тоҷикӣ ба назар гирифта шавад. Хуллас, таҳияи стратегияи муассири амнияти иттилоотӣ барои Тоҷикистон як вазифаи мураккаб ва бисёрҷанбаест, ки ба назар гирифтани ҷанбаҳои техникӣ, ҳуқуқӣ, ахлоқӣ ва фарҳангиро тақозо мекунад. Танҳо бархӯрди ҳамаҷониба бар дарки амиқи вижагиҳои ҷомеаи Тоҷикистон дар шароити рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои шахрвандонро таъмин хоҳад кард [1-M], [2-M], [6-M].

8. Аҳамияти принципҳои ахлоқӣ ва танзими ҳуқуқии фазои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рушди босуръати технологияҳои рақамӣ ва таъсири фарогири онҳо ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа пайваستا меафзояд. Мушкилот дар зарурати мутобиқ кардани меъёру қоидаҳои мавҷуда ба воқеияти нав аст, ки дар он иттилоот як воситаи тавоноӣ ҳам барои офариниш ва ҳам нобудсозӣ гардидааст. Як баёнияи оддӣ далел кофӣ нест, он татбиқи фаъоли механизмҳои муассирро талаб мекунад, ки қобилияти таъмини мувозинати байни озодии иттилоот ва ҳифзи манфиатҳои шахрвандон ва давлатро дорад. Унсuri асосии ҳалли мушкилот рушди худтанзимкунӣ дар соҳаи иттилоот мебошад. Ин на танҳо таҳия ва қабули кодексҳои ахлоқӣ, балки таъсиси ниҳодҳои мустақили назорати риояи онҳоро дар назар дорад. Чунин муассисаҳо метавонанд иттиҳодияҳои касбии

рӯзноманигорон, блогерҳо, мутахассисони IT, инчунин ташкилотҳои ҷамъиятиро дар бар гиранд, ки ба ҳифзи ҳуқуқи инсон дар фазои рақамӣ машғуланд.

Системаи бисёрсатҳи амнияти иттилоотӣ бояд тадбирҳои техникӣ, ташкилӣ ва ҳуқуқиро дар бар гирад. Амнияти техникӣ ҳифзи системаҳои иттилоотиро аз ҳамлаҳои киберӣ ва дастрасии беиҷозат дар бар мегирад. Амнияти ташкилӣ эҷоди қоидаҳо ва расмиёти равшани коркарди иттилоот дар дохили созмонҳо ва мақомоти давлатӣ мебошад. Амнияти ҳуқуқӣ қонунгузориҳои самаранок ва назорати иҷрои он мебошад. [1-М], [2-М], [3-М].

9. Дар шароити ҷаҳонишавӣ дар ҳудуди давлатҳо корпоратсияҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ пайдо шуданд, ки ба ҳаёти мардум ва давлатҳои миллӣ таъсири мусбат ва манфӣ расонида, ба истиқлолияти онҳо таҳдид меkunанд. Дар чунин шароит бояд концепсияи омодагии баланди зеҳнӣ ва касбӣ барои таъмини амнияти иттилоотӣ дар Тоҷикистон таҳия карда шавад. Дар ҷаҳони муосир, ки бо рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва таъсири ҳамаҷонибаи фазои рақамӣ тавсиф мешавад, ташаббусҳои иҷтимоӣ барои бунёди ҷомеаи иттилоотии беҳатар ва муассир аҳамияти аввалиндараҷа доранд. Ин ташаббусҳо системаи мураккабу серҷабҳаро ифода меkunанд, ки дар зинаҳои гуногун — аз мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои калони ҷамъиятӣ сар карда, то шаҳрвандони алоҳида амал меkunанд. Давлат дар навбати худ дар таъсиси заминаҳои ҳуқуқӣ, таҳияи стратегия ва таъмини маблағгузориҳои чунин лоиҳаҳо нақши калидӣ дорад. Аммо, самарои ин тадбирҳо бевосита ба иштироки фаъолонаи ҷамъият ва ҳар як аъзои он вобаста аст.

Татбиқи ташаббусҳои иҷтимоӣ дар соҳаи амнияти иттилоотӣ на танҳо як раванди техникӣ чорӣ намудани технологияҳои нави ҳифзи додаҳо мебошад. Ин як равиши фарогирест, ки ба бисёр ҷанбаҳои ҳаёти инсонӣ муосир, аз одатҳои ҳаррӯзаи ӯ дар истифодаи Интернет то ташаккули меъёрҳои ахлоқии рафтор дар ҷаҳони виртуалӣ дахл дорад. Ташаккул додани муносибати масъулиятнок ва салоҳиятнок ба иттилоот яке аз ҳадафҳои

асосии ин ташаббусҳо мебошад. Танҳо бо сатҳи баланди саводнокии рақамӣ дар байни аҳоли мо метавонем бо таҳдидҳои гуногуни иттилоотӣ, аз қабili киберчинояткорӣ, маълумоти бардурӯғ ва тақаллуби афкори ҷомеа самаранок мубориза барем.

Дар ин росто, ҷорабиниҳои оммавӣ ба оммавигардони донишҳо дар соҳаи амнияти иттилоотӣ, баланд бардоштани сатҳи саводнокии рақамии аҳоли ва ташаккули муносибати масъулиятшиносӣ ба иттилоот нақши ҳалкунанда доранд. Тадқиқотҳои илмӣ, мубоҳисаҳо, конфронсҳо ва барномаҳои таълимӣ бояд ба такмили концепсияи амнияти иттилоотӣ ва ҷорӣ намудани он дар шуури ҷомеа мусоидат кунанд. Танҳо чунин равиши ҳамаҷониба, ки саъю кӯшиши давлат, ҷомеа ва шаҳрвандони алоҳидаро муттаҳид мекунад, метавонад ҳифзи муассирро дар шароити фазои иттилоотии доимо тағйирёбанда таъмин намояд [1-M], [2-M], [3-M], [6-M].

Барои ноил шудан ба ин мақсадҳо чунин тавсияҳо пешниҳод мешавад:

1. Таҳияи стратегияи ташаккул ва рушди аҳолии баландихтисос ва салоҳияти Љумҳурии Тоҷикистон вазифаи аҳамияти аввалиндараљаест, ки муносибати ҳамаҷонибаро тақозо мекунад. Дар шароити рушди босуръати технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (ТИК) таъмини омодагии ҳамаҷонибаи шаҳрвандон ба ҳолиҳои муосир ба омили муҳими амнияти миллӣ ва шукуфоии иқтисодӣ табдил меёбад. Ҷаҳони муосир бо ҳамгирии технологияҳо ба монанди Интернетӣ ашё (IoT), зехни сунъӣ (AI), роёниши абрӣ, блокчейн, таҳлили маълумоти калон, ҳукумати электронӣ, соҳаи тандурустии рақамӣ ва криптовалютаҳо тавсиф мешавад, ки бешубҳа тамоми ҷабҳаҳои ҷомеаро тағир медиҳанд.

Аз ин рӯ, дар стратегияи рушди неруи зехнии аҳоли бояд ин мушкилот ба инобат гирифта шавад. Ин бояд таҳия ва татбиқи барномаҳо оид ба саводнокии рақамӣ, омӯзиши тафаккури интиқодӣ, қобилияти фарқ кардани маълумоти боэътимод аз хабарҳои қалбакӣ, инчунин баланд бардоштани сатҳи огоҳии шаҳрвандон дар бораи хатарҳои марбут ба истифодаи ТИК-ро дар бар гирад. Зарурати сармоягузорӣ ба рушди маориф,

тамаркуз ба фанҳои STEM (илм, технология, муҳандисӣ, математика) ва рушди малакаҳое, ки дар иқтисодиёти рақамӣ талабот доранд, вучуд дорад. Диққати махсус бояд ба омодаسازی кадрҳо дар соҳаи киберамният, таҳлили маълумоти калон ва зехни сунъӣ дода шавад.

Дар маҷмӯъ, стратегия бояд ба рушди мутаносиби ТИК ва ба ҳадди аксар расонидани иқтидори онҳо барои шукуфоии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари кам кардани хатарҳои эҳтимоли нигаронида шавад. Танҳо муносибати ҳамаҷониба ва системавӣ омодагии ҳамаҷонибаи аҳоли ба мушкилоти ҷаҳони муосирро таъмин мекунад.

Таҳлили таҳдидҳое, ки коршиносон тайи чанд сол анҷом додаанд, маълум кардааст, ки манбаи чунин таҳдидҳо ҳам субъектҳои ғайридавлатӣ (пеш аз ҳама гурӯҳҳои ҷиноӣ ва террористӣ) ва ҳам давлатҳо мебошанд. Имконияти давлатҳо барои истифодаи ТИК барои анҷоми ҳамлаҳои киберӣ, ҷангҳои иттилоотӣ ва даҳлат ба қорҳои дохилии дигар кишварҳо воқеиятест, ки таваҷҷӯҳи махсусро тақозо мекунад. Ин тақозо мекунад, ки ҳамкорӣҳои байналмилалӣ дар соҳаи киберамният ва таҳияи механизмҳои муассири пешгирӣ ва воқуниш ба чунин таҳдидҳо фаъолтар карда шавад. Хулосаи асосии ҳамаи ин таҳқиқотҳо ин аст, ки ТИК сарфи назар аз иқтидори бузурги рушд ва пешрафт, метавонад барои расонидани зарари назаррас ба захираҳои иттилоотӣ ва инфрасохтори муҳим истифода шавад ва ҳам ба сулҳи байналмилалӣ ва ҳам ба амнияти миллии давлатҳои алоҳида таҳдид кунад.

Набудани механизмҳои муассири ҳамкорӣҳои байналмилалӣ дар соҳаи мубориза бо таҳдидҳои киберӣ як мушкили ҷиддӣ аст. Зарурати таҳияи меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки истифодаи ТИК-ро барои мақсадҳои ҳарбӣ ва дигар мақсадҳо танзим мекунанд, рӯз то рӯз муҳимтар мегардад. Ин таҳияи таърифҳои умумии силоҳи иттилоотӣ ва терроризми киберӣ, инчунин муқаррар кардани сарҳадҳои дақиқи масъулият барои ҳамлаҳои кибериро дар бар мегирад. Илова бар ин, зарурати тавсеаи ҳамкорӣҳои байни давлатҳо дар самти табодули иттилоот дар бораи таҳдидҳои киберӣ, таҳияи стратегияҳои

муштраки мубориза алайҳи он ва таҳкими амнияти киберӣ ба миён омадааст. Ҷорӣ намудани технологияҳои муосири амнияти иттилоотӣ, баланд бардоштани сатҳи саводнокии киберии аҳоли ва омода намудани мутахассисони соҳибхтисос дар соҳаи киберамният аз вазифаҳои ниҳоят муҳиме мебошанд, ки бояд дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ ҳал шаванд. Бидуни бархӯрди ҳамаҷониба, ки талошҳои давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва бахши хусусиро муттаҳид мекунад, муқовимати муассир ба таҳдидҳо дар соҳаи иттилоот имконнопазир аст. Минбаъд ба эътибор нагирифтани ин проблемаҳо боиси тезу тунд шудани ҷанҷолҳо ва ноустувор гардидани вазъияти байналхалқӣ шуда метавонад. Аз ин рӯ, роҳбарияти кишварҳои Осиёи Марказиро мебояд ҷиҳати зерсохтори калидии иттилоотии ҳеш иқдоми ҷаҳол андешанд. Ва ниҳоят дар ҷаҳорҷӯбаи созмонҳои минтақавии Осиёи Марказӣ як силсила аҳдномаву эълонияҳо ҷиҳати ҳамкории дар фазои киберӣ қабул шудаанд.

2. Васеъ гардидани доираи татбиқи технологияҳои иттилоотӣ, бешубҳа, имкониятҳои бисёрҷиҳаи рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатро фароҳам овард. Бо вуҷуди ин, ба монанди ҳама гуна абзори пурқувват, технологияҳои ИТ метавонанд барои зарар истифода шаванд ва тасвири мураккаб ва бисёрҷиҳаи хатарҳои иттилоотиро эҷод кунанд. Танишҳои геополитикӣ ин мушкилотро шадидтар карда, фазои иттилоотиро ба майдони муборизаҳои пинҳонӣ ва ошкоро барои нуфуз табдил медиҳанд. Ҷараёни иттилоотии байналмилалӣ, ки дар ибтидо ҳамчун воситаи пайваستшавӣ ва табодули дониш тарҳрезӣ шуда буданд, дар дасти давлатҳо ва субъектҳои ғайридавлатӣ ба як силоҳи тавоно табдил ёфтанд. Ҳадафҳои геополитикӣ тавассути паҳнкунии ҳадафмандона, ҳамлаҳои киберӣ ба инфрасохтори муҳим, манипуляцияи афкори ҷамъиятӣ бо истифода аз ботҳо ва ҳисобҳои қалбақӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ ба даст оварда мешаванд. Ҳарбиён ИТ-ро барои иқтишоф, назорати ҳавопаймоҳои бесарнишин, ҷанги киберӣ ва саботажи системаҳои муҳабиротии душман истифода мебаранд. Манфиатҳои ҳизбӣ бо роҳи ба мақсад мувофиқ паҳн

кардани тарғибот ва ташаккули мазмуни сиёсӣ ба амал бароварда мешаванд. Созмонҳои террористӣ ва ифротӣ интернетро барои ҷалби аъзои нав, нақшаи ҳамлаҳо ва паҳн кардани идеология ғайилона истифода мекунанд. Онҳо каналҳои шифршудаи иртиботӣ эҷод мекунанд, видеоҳоеро, ки ба хушунат даъват мекунанд, паҳн мекунанд ва амалҳои тарафдорони худро дар саросари ҷаҳон ҳамроҳ мекунанд. Ташкилотҳои ҷинӣ ИТ-ро барои шустушӯи пул, қочоқи маводи мухаддир ва силоҳ истифода мекунанд ва ҷиниятҳои киберҷиниятӣ ташкил мекунанд, ки ҳам ба шахсони алоҳида ва ҳам ба тамоми ширкатҳо зарари ҷиддӣ мерасонанд. Имкониятҳои афзояндаи технологияи баъзе кишварҳои хориҷӣ хатари хоса доранд. Таҳия ва татбиқи системаҳои муосири ҷанги киберӣ, ки қодир ба ҳамлаҳои васеъмиқёси мақсаднок ба инфрасохтори иттилоотӣ мекунанд, хатари бесуботии давлатҳо ва бесарумонии ҷаҳониро зиёд мекунад. Ин давлатҳо, ки мехоҳанд бартари геополитикӣ ба даст оранд, барои рушди қобилиятҳои пешрафтаи ҷосусии киберӣ ва ҳамлаҳои киберӣ захираҳои бузургро сармоягузорӣ мекунанд. Онҳо метавонанд ба шабакаҳои ҳукуматӣ ворид шаванд, маълумоти махфиро дузданд, инфрасохтори муҳимро ғалаҷ кунанд ва интиҳоботро таҳрик кунанд. Истифодаи амалии технологияҳои иттилоотӣ бидуни баррасии дурусти масъалаҳои амнияти иттилоотӣ мушкилотро боз ҳам шадидтар мекунад. Бисёре аз созмонҳо аз ҳамлаҳои киберӣ муҳофизати кофӣ надоранд ва кормандон аксар вақт аз хатарҳои марбут ба истифодаи интернет ва технологияҳои нав огоҳ нестанд. Набудани қонунҳо ва механизмҳои мувофиқи танзими ҷазои иттилоотӣ низ ба паҳншавии таҳдидҳои иттилоотӣ мусоидат мекунад. Барои муқовимати муассир ба ин таҳдидҳо стратегияи ҳамҷонибаи амнияти иттилоотиро таҳия кардан лозим аст, ки тақмили қонунгузорӣ, рушди системаҳои дифоъи киберӣ, баланд бардоштани сатҳи огоҳии шаҳрвандӣ ва ҳамкорӣҳои байналмилалӣ дар бар мегирад. Танҳо бо талошҳои муштаракӣ давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва бахши хусусӣ мо метавонем амнияти ҷазои иттилоотиро таъмин намуда, аз оқибатҳои манфии сӯиистифода аз он пешгирӣ кунем. Зарур аст, ки

механизмҳои байналхалқии назорат ба таҳия ва истифодаи силоҳи қатли ом, аз ҷумла аслиҳаи иттилоотӣ таъсис дода шаванд. Танҳо чунин равиш метавонад суботи стратегиро дар шароити технологияҳои иттилоотии доимо инкишофёбанда кафолат диҳад.

3. Бештар истифода бурдани механизму воситаҳои таъсиррасонии ахборотию психологӣ, ки ба ноустувор гардондани муҳити дохилии сиёсӣ ва иҷтимоии қитъаҳои гуногуни ҷаҳон нигаронида шудааст, боиси суст шудани соҳибхитиёрӣ ва вайрон шудани бутунии ҳудудии як зумра мамлакатҳои калон мегардад. Дар ин самт ташкилотҳои динӣ, қавмӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва дигар ташкилотҳо, инчунин гурӯҳҳои алоҳидаи шахрвандӣ ҷалб карда шуда, дастовардҳои технологияи иттилоотӣ ғаёлона истифода мешаванд.

4. Гуруҳҳои гуногуни террористиву экстремистӣ бо мақсади барангехтани ташаннуҷи ҷомеа, барангехтани кинаю адовати миллӣ ва динӣ, инчунин паҳн намудани идеологияи ифротгарой ва ҷалби ҷонибдорони нав ба шуури шахсӣ, гурӯҳӣ ва ҷамъиятӣ аз усулҳои таъсири иттилоотӣ ғаёлона истифода мебаранд. Ин ташкилотҳо барои таъсири харобиовар ба объектҳои асосии инфрасохтори иттилоотӣ бо қасди ҷиноятӣ воситаҳои эҷод мекунанд.

5. Барои баланд бардоштани сатҳи амнияти иттилоотӣ дар соҳаи муҳофизаи миллӣ Тоҷикистонро зарур аст, ки як қатор тадбирҳо андешад. Ин таҳкими заминаи қонунгузорӣ дар соҳаи киберамният, таҳия ва татбиқи системаҳои муносири амнияти иттилоотӣ, сармоягузорӣ ба омодакунии мутахассисони соҳибхитисос дар соҳаи киберамният, таъсиси воҳидҳои махсус барои мубориза бо киберҷиноятҳо, баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа дар бораи таҳдидҳои киберӣ ва қоидаҳои рафтори беҳатар дар интернетро дар бар мегирад. Илова бар ин, рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи киберамният, табодули таҷриба ва иттилоот бо иттифокчиён ва шарикон бо мақсади муқовимат бо таҳдидҳои фаромиллии киберӣ зарур аст. Ҷанбаи муҳими таҳкими ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ, ҷалби коршиносони соҳаи технологияҳои иттилоотӣ барои баланд бардоштани сатҳи ҳифзи инфрасохтори муҳим мебошад. Вазъи амнияти иттилоотӣ дар соҳаи

мудофиаи миллии Тоҷикистон назорати доимӣ ва воқуниши фаъол ба таҳдидҳои ба вуҷуд омадари тақозо менамояд. Танҳо бархӯрди ҳамаҷониба, аз ҷумла тадбирҳои қонунгузорӣ, технологӣ ва кадрӣ, инчунин ҳамкориҳои фаъоли байналмилалӣ, ҳифзи боэътимоди манфиатҳои миллии Тоҷикистонро дар киберфазо таъмин хоҳад кард.

РЀӢХАТИ САРЧАШМА ВА АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА

I. Феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда:

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои давлатӣ:

- [1]. Барномаи давлатии рушд ва татбиқи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004. - № 468.
- [2]. Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008 – 2010 [Матн] // Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 марти соли 2008. - № 77.
- [3]. Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / [Манбаи электронӣ]. URL: <https://mmih.adlia.tj/ Search/ Document View? DocumentId = 1294> (санаи истифодабарӣ: 4.11.2024).
- [4]. Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манбаи электронӣ]. URL <https://mfa.tj/tg/main/view/988/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> (санаи истифодабарӣ: 2.11.2024)
- [5]. Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011. - № 643.
- [6]. Концепция государственной информационной политики Республики Таджикистан от 30 апреля 2008 г. // ЦБПИ «Адлия» [Электронный ресурс] URL: http://adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=12904 (дата обращения: 28.05.2023).
- [7]. Концепция информационной безопасности Кыргызской Республики на 2019–2023 гг. от 3 мая 2019 г. // Министерство Юстиции Кыргызской Республики. [Электронный ресурс] URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru/13652?ysclid=liai3m7vi5472708875> (дата обращения: 29.05.2024).
- [8]. Концепция информационной безопасности Республики Таджикистан от 7 ноября 2003 года. - №1175 [Текст] // Джумхурият, ноябр, 2003 г.
- [9]. Концепция сотрудничества по борьбе с преступлениями, совершаемыми с использованием ИКТ от 25 октября 2013 г. // АТЦ СНГ [Текст]

[Электронный ресурс] URL: <https://www.cisatc.org/9030>. (дата обращения: 29.05.2023).

[10].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бар зидди терроризм” (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. с.1999, №11, мод. 275; с.2005, № 3, мод.116; с.2007, №5, мод.355;с.2008, №10, мод.802; с.2012, №8, мод.816, с.2013, № 6, мод. 407; с. 2014, № 11, мод. 647, мод. 648. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. аз 25.12.15с., № 1266) [Манбаи электронӣ] URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/3959/qonuni-jumhurii-tojikiston-dar-borai-muboriza-bar-ziddi-terrorizm> (санаи истифодабарӣ: 6.05.2024).

[11].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи иттилоот”. (АМО ҚТ с. 2002, №11, мод. 696; с.2005, №12, мод. 646). ш.Душанбе, 2 декабри соли 2002, № 71 [Манбаи электронӣ] URL: <https://majmilli.tj> (санаи истифодабарӣ: 4.04.2024);

[12].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқои барқӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2002, №4, қ. 2, мод. 323; с. 2006, №3, мод. 156; с. 2008, №3, мод. 198; с. 2008.- №12, қ.2, мод. 996, с. 2013, №12, мод. 891; с. 2015, №12, қ.1, мод. 1117; с. 2016. - №3, мод. 154.;

[13].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният». [Матн] // Ахбори маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2011, №6, мод. 434; с. 2014, №11, мод. 646; Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15.03.2016 с., № 1283; аз 03.08.2018 с., № 1540.;

[14].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2002. - №4. - қ. 2, мод. 320. - 2012, №7, мод. 698; Қонуни ҚТ аз 27.11.2014. - № 1164.

[15].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2001. - №7, мод.502. – 2005. - №12, мод. 639.

[16].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ» [Матн]// (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, №7, қ. 1, мод. 392; қонуни ҚТ аз 18.03.2015 с., № 1185; аз 02.01.2020 с., №1664.;

[17].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1996, № 24, мод. 408; соли 1998., № 10. мод.76; соли 1999, № 6, мод. 166; соли 2000, № 11, мод. 521; соли 2001, № 7, мод. 481; соли 2004, № 2, мод. 39; соли 2006, №4, мод. 197, соли 2013, №7 мод., 540; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02 январи соли 2019, №1572.;

[18].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2002. - №11, мод. 696. – 2005. - №12, мод. 646.

[19].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2002. - №4, қ.1, мод.308; с. 2005, №12, мод.637; с. 2012, №12, қ.1, мод. 1002; с. 2013, № 7, мод. 523; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31.12.2014, № 1174.

[20].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2008, №3, мод. 183; с. 2011, №6, мод. 457; с. 2013, №7, мод. 513, №12, мод. 886; с. 2014, №11, мод. 654; с. 2015, №7 - 9, мод.701; с. 2016, №3, мод. 138; с.2017, №1 - 2, мод. 7 .

[21].Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттилоотонӣ” (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2001. - №7, мод. 502; соли 2005. - №12, мод. 639. [Матн] / [Манбаи электронӣ] URL: <https://wipolex-resources-eu-central-1-358922420655.s3.amazonaws.com/edocs/lexdocs/laws/tg/tj/tj035tg.pdf> (санаи истифодабарӣ: 4.04.2024).

[22].Масъулият барои фардои миллат [Матн] / Паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 4 апрели соли 2003. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 121 с.

[23].Национальная стратегия Республики Таджикистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2016 - 2020 годы [Текст]. - Душанбе, 2016.

[24].Соглашение между правительствами государств - членов Шанхайской организации сотрудничества о сотрудничестве в области обеспечения международной информационной безопасности от 16 июня 2009 г. [Текст] //

- [Электронный ресурс] URL: // <http://docs.cntd.ru/document/902289626> (дата обращения: 12.12.2024).
- [25].Соглашение между РФ, Республикой Казахстан, Киргизской Республикой, Республикой Таджикистан и КНР о взаимном сокращении вооруженных сил в районе границы. Подписано в апреле 1996 года в Шанхае (Китайская Народная Республика). Соглашение вступило в силу 6 августа 1999 года [Текст] / [Электронный ресурс] URL:<http://docs.cntd.ru/document/901779315> (дата обращения: 23.09.2019).
- [26].Соглашение о сотрудничестве в области обеспечения информационной безопасности от 20 ноября 2013 г. // Контур Норматив [Матн] / [Электронный ресурс] URL: <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=25332> (дата обращения: 29.05.2023).
- [27].Соглашение о сотрудничестве государств – участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации [Текст] / [Электронный ресурс] URL: <https://cis.minsk.by/page/866/> (дата обращения: 27.05.2024).
- [28].Соглашения о сотрудничестве государств участников СНГ в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации от 6 июня 2001 г. // МИД РФ. [Текст] / [Электронный ресурс] URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/integracionnyestruktury-prostranstva-sng/sng/1682423/ (дата обращения: 29.05.2024).
- [29].Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ барои рушди Тоҷикистон» аз 5 ноябри соли 2003. - № 1174 [Матн] // [Манбаи электронӣ] URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=25897 (санаи истифодабарӣ: 12.01.2025).
- [30].Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн] // Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри 2016. - № 392 // [Манбаи электронӣ] URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/2104/>(санаи истифодабарӣ: 2.04.2024).
- [31].Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба

экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016 - 2020 [Матн] // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон №776 аз 12.11.2016.

[32].Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 - 2025. Замимаи 1 ба фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2021, № 187 [Матн] // [Манбаи электронӣ] URL: <https://www.mewr.tj/wp-content/uploads/2022/01/> (санаи истифодабарӣ: 12.11.2024).

Паёмҳо, суҳанронҳо, баромадҳо ва осори илмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[33].Баромади Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар иҷлосияи байналмилалӣ оид ба мубориза бо терроризм. 26.06.2011. Ҷумҳурии Ислонд Эрон [Матн] / [Манбаи электронӣ] URL: <http://president.tj/ru/node/1262> (санаи истифодабарӣ: 13.09.2019).

[34].Баромади Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи кушоди ШАД СААД оид ба афзалиятҳои раискунии Тоҷикистон дар СААД. 23.12.2014 [Матн] / [Манбаи электронӣ] URL: <http://russ.tj/content/> (санаи истифодабарӣ: 2.02.2024).

[35].Выступление Президента Республики Таджикистан на Международной Конференции «Противодействия терроризму и насильственному экстремизму» [Текст]. - Душанбе, 3 - 5 мая 2018.

[36].Маърузаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси Шӯрои амниятӣ дастаҷамъии СААД доир ба амният дар шаҳри Москва. 21.12.2018. [Матн] / [Манбаи электронӣ] URL:<http://president.tj/ru/node/10493>. (санаи истифодабарӣ: 19.03.2019).

[37].Маърузаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар рафти ҷаласаи Шӯрои амниятӣ дастаҷамъии СААД дар шаҳри Остона. 08.11.2018. Ҷумҳурии Қазоқистон [Матн] / [Манбаи электронӣ] URL: <http://president.tj/ru/node/18855> (санаи мурочиат 24.05.2019).

[38].Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ [Манбаи

электронӣ] URL: <https://president.tj/event/missives/49225> (санаи истифодабарӣ: 13.01.2025).

[39].Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 20.04.2012 [Матн] // Ҷумҳурият. - №17 (19830), 25.05.2012.

[40].Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 26.04.2013. ш. Душанбе [Матн] // [Манбаи электронӣ] URL: <http://president.tj/node/4318> (санаи истифодабарӣ: 11.12.2018).

[41].Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // [Манбаи электронӣ] URL: [https:// president.tj /event/ missives /12756](https://president.tj/event/missives/12756) (санаи истифодабарӣ: 2.12.2024).

[42].Послание Президента Таджикистана Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан [Текст] // [Электронный ресурс] URL: <http://www.president.tj/node/8136> (дата обращения: 23.07.2019);

[43].Суханронӣ дар вохӯрӣ бо кормандони дипломатии кишвар ба ифтихори ифтитоҳи бинои нави Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 15.03.2013 [Матн] // [Манбаи электронӣ] URL: [http://www.president.tj/ node/ 4113# qubodiyon](http://www.president.tj/node/4113#qubodiyon) (санаи истифодабарӣ: 14.07.2019).

[44].Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо фаёлон, намояндагони ҷомеа ва ходимони дини кишвар, 9 март соли 2024 [Матн]. – Душанбе: «Шарқи озод», 2024.

Монографияҳо ва китобҳои илмӣ:

[45].Абдуллоҳи Р. Мавқеи Тоҷикистон ё чаро Ҷумҳурии Тоҷикистон кишвари таҷовузгар нест? [Матн]. – Душанбе: «Ифрон», 2024. – 220 с.

[46].Алёшин, Ю.Н. Национальная безопасность новых независимых государств на постсоветском пространстве (на материалах стран Центральной Азии) [Текст] / Ю.Н. Алёшин // КРСУ. Бишкек, 2010. - 204 с.

- [47].Бачило, И.Л. Информационное право: Учебник для вузов [Текст] / И.Л. Бачило. - М.: «Высшее образование - Юрайт Издат», 2009. - 128 с.
- [48].Галицына, А. Э. Региональное сотрудничество стран Центральной Азии в борьбе с кибертерроризмом. Постсоветские исследования [Текст] // А. Э. Галицына. - Т.6. - № 6 (2023).
- [49].Гафнер, В. В. Информационная безопасность: учебное пособие в 2 ч. / В. В. Гафнер // ГОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т» [Текст] //В.В. Гафнер. – Екатеринбург, 2009. – Ч.1. – 155 с.
- [50].Гречневиков, А. Информационная война. [Текст] / А. Гречневиков. – М.: Издательство «Книжный мир». - 2016. - 680 с.
- [51].Ибодов, А.Х. Информационная безопасность: новые вызовы и угрозы в процессе перехода к информационному обществу (на материалах Республики Таджикистан) [Текст]/ А.Х. Ибодов. - Душанбе, 2015. - 151с.
- [52].Карпов, В.И. Основы обеспечения безопасности личности, общества и государства: Учебное пособие. [Текст] / В.И. Карпов, Д.Б Павлов. - М.: 2010. - 237 с.
- [53].Ладыгина, О.В. Философское осмысление проблем развития современного общества в условиях глобализации [Текст] / О.В. Ладыгина. – Душанбе: Изд - во «РТСУ», 2015. – С.131.
- [54].Лебедева М.М. Центральная Азия: Социально - гуманитарное измерение: Научное издание [Текст] /К.П.Боришполец, Н.А. Иванова, М.А. Чепурина. – М., «Аспект Пресс» - 2016.
- [55].Лопатин, В.Н. Информационная безопасность России: человек, общество, государство. [Текст] / В.Н. Лопатин Серия: Безопасность человека и общества. СПб. Фонд Университет, 2000. – 424 с.
- [56].Манойло А.В. Государственно - информационная политика в условиях информационно - психологической войны. 3 - е изд., стер [Текст] / А.В. Манойло, А.И. Петренко, Д.Б. Фролов - М., 2018. - 542 с.
- [57].Махмадов, А.Н. Безопасность как феномен социальной системы (Опыт социально - политического анализа [Текст] / А.Н. Махмадов, Ш.А. Раджабов.

Душанбе, 2007.

[58].Махмадов, А.Н. Стратегия национальной безопасности Республики Таджикистан (Инициативный проект) [Текст] / А.Н. Махмадов, Т.Д. Юнусов - Душанбе, 2000.

[59].Международная информационная безопасность: проблемы и решения [Текст] // Под общ. ред. Комова С.А. - М., 2011. – С. 26.

[60].Модестов, С.А. Информационное противоборство как фактор геополитической конкуренции [Текст] /С.А. Модестов. - М., 1999. - С. 64.

[61].Новиков, В.К. Информационное оружие – оружие современных и будущих войн. [Текст] / В.К. Новиков. - М.: Горячая линия - телеком, 2011. - 263 с.

[62].Нуждин, Ю.Ф. Национальная безопасность в контексте современного политического процесса России: Теория и политика обеспечения: дис. д.п.н. [Текст] / Ю.Ф. Нуждин. – М., 2002. - 391 с.

[63].Панарин, И.Н. Информационная война, PR и мировая политика [Текст] / И.Н. Панарин. - М.: Горячая линия - Телеком, 2006. – 352 с.

[64].Саидов, Ф. Таджикистан: информационный ресурс, внешняя политика, имидж государства [Текст] / Ф.Саидов. – Душанбе, 2008. - 71 с.

[65].Сайидзода, З. Таджикистан: информационный ресурс, внешняя политика, имидж государства [Текст] / З. Сайидзода, Ф. Саидов. – Душанбе, 2008. – 71 с.

[66].Сатторзода, А. Актуальные проблемы внешней политики Таджикистана (Многовекторность в действии) [Текст] / А. Сатторзода. – Душанбе, 2014. – 520 с.

[67].Уэбстер, Ф. Теории информационного общества [Текст] / Ф. Уэбстер – М.: «Аспект Пресс», 2004. - 400 с.

Мақолаҳои илмӣ дар мачмуаҳо ва мачаллаҳо:

[68].Асадова, З.А. Состояние и стратегии обеспечения информационной безопасности в странах Центральной Азии на примере Республики Казахстан [Текст] / З.А. Асадова // Вестник МГИМО - Университета. 2016. 6(51). – С.92

- 96.

[69].Дорожкин, А.В. Информационная безопасность как инструмент обеспечения экономической безопасности хозяйствующего субъекта [Текст] / А.В. Дорожкин, В.Н. Яснев // Экономика и предпринимательство, № 5 (ч.1), 2015 г. - С.812–816.

[70].Ибрагимова, Г. Подходы государств Центральной Азии к вопросам управления интернетом и обеспечения информационной безопасности [Текст] / Г. Ибрагимова // Индекс безопасности. - 2013. - №1 (104). - С.103 – 128.

[71].Искакова, Г.К. Региональная безопасность в Центральной Азии и стратегии России, США и Китая [Текст] / Г.К. Искакова // PolitBook. – 2014. – № 4.

[72].Латифов, Дж. Л. Превентивные меры по предотвращению подрывных действий электронных средств массовой информации [Текст] /Дж. Л. Латифов // Вестник ТНУ. - 2019. - №3. – С.239 - 245.

[73].Махмадов, П.А. Некоторые особенности информационной безопасности в системе национальных интересов. [Текст] / П.А. Махмадов // Вестник Таджикского нац. университета. – Душанбе: «Сино». 2012.

[74].Махмадов, П.А. Политическая коммуникация в Интернете: потенциальные возможности и риски. [Текст] / П.А. Махмадов // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова АНРТ. – Душанбе, 2015. – № 4.

[75].Махмадов, П.А. Проблемы экстремизма в виртуальном пространстве Центральной Азии. [Текст] / П.А. Махмадов, А.Н. Мухаммад // Евразийский юридический журнал. – 2016. –№ 5 (96).

[76].Махмадов, А.Н. Амният: ҳифзи манфиатҳои милӣ ва пешомади инкишофи онҳо // Тоҷикистон: масъалаҳои сиёсӣ ва пешомади рушди онҳо // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ (17 - 18 октябри с. 2007) [Матн] / А.Н. Мухаммад - Душанбе, 2007.

[77].Махмадов, А.Н. Киберҷиноятҳо ҳамчун зухуроти кибертерроризм:

моҳият ва хусусиятҳои навини онҳо // Аҳбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АМИТ [Матн] / А.Н. Маҳмадов. – 2017. – №3 - 1. – С.56 – 61.

[78].Международное сотрудничество Евразийских государств: Политика, Экономика, Право 57. - №1. - 2020.

[79].Муҳаммад, А.Н. Нақш ва мавқеи интернет дар сиёсат [Матн] / А.Н. Муҳаммад // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – 2014. – Ҷ.1. – №3 - 8 (150). – С.132 - 136.

[80].Панталева Н.С. Кибертерроризм и киберэкстремизм как современные угрозы национальной и международной безопасности [Текст] / Н.С. Панталева, Н.П. Пархитко // Юридическая наука. - 2019. - № 3. - С. 46.

[81].Рустембаев, Б.Е. Развитие информационно - коммуникационных технологий в Республике Казахстан [Текст] / Б.Е. Рустембаев, К.К. Нурмаганбетов, Н.М. Каскатаев, Б.У. Асиров //Фундаментальные исследования.- 2013.- № 4. - С. 950 – 954.

[82].Сафиев, К.И. Роль информационных технологий в современном терроризме [Текст] / К.Сафиев //Вестник Таджикского нац. университета. – Душанбе: Сино, 2012. – С. 54 – 58.

[83].Содружество. Информационный вестник Совета глав государств и Совета глав правительств СНГ. 2002. № 2(32). - С. 120–129.

[84].Соколов, М.С. К вопросу о содержании понятия «информационная безопасность» [Текст] / М.С.Соколов // Закон и право. – 2011. – № 5. – С.9 - 14.

[85].Стрельцов, А.А. Содержание понятия «обеспечение информационной безопасности» [Текст] /А.А. Стрельцов // Информационное общество, 2001. Вып. 4. – С.12 - 18.

[86].Томас, Т.Л. Сдерживание асимметричных террористических угроз, стоящих перед обществом в информационную эпоху [Текст] / Т.Л. Томас / /Мировое сообщество против глобализации преступности и терроризма. Материалы международной конференции. - М., 2002.

[87].Цаканян В.Т. Роль кибербезопасности в мировой политике // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения [Текст] / В.Т.Цаканян. - 2017. - Т. 17. - № 2. - С. 340.

[88].Шинкарецкая Г.Г. Сотрудничество государств СНГ в борьбе против международного терроризма [Текст] / Г.Г. Шинкарецкая //Международное публичное и международное частное право. - 2003. - № 1. - С. 16.

Авторефератҳо ва диссертатсияҳо:

[89].Абдуджалилов, А. Правовое регулирование электронной коммерции в глобальной сети Интернет законодательством Республики Таджикистан [Текст] / автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 / А. Абдуджалилов. - Душанбе, 2009. - 23 с.

[90].Махмадов П.А. Информационная безопасность в системе политической коммуникации: состояние и приоритеты обеспечения (на материалах государств Центральной Азии): автореф. дис. док. пол. наук: 23.00.04. [Текст] / П.А. Махмадов. - Душанбе, 2018. - 323 с.

[91].Рахимзода Ш. К. Информационная война и проблемы обеспечения национальной безопасности в Центрально - азиатском регионе: автореф. дис. на канд. пол. наук: 23.00.04 [Текст] / Ш.К. Рахимзода. - Душанбе, 2021. - 19 с.

[92].Сафиев К.И. Информационная безопасность Республики Таджикистан в контексте современного политического процесса: сущность и приоритеты ее обеспечения: автореф. дис. на канд. пол. наук: 23.00.04 [Текст] / К.И. Сафиев. – Душанбе, 2014. – 147 с.

Маводи интернетӣ:

[93].Аналитический обзор по Центральной Азии. Выпуск №10 июнь 2013 [Электронный ресурс] URL: http://mason.gmu.edu/~emcgline/Ru_CAP_Policy_Brief_10_June_2013.pdf (последнее посещение 15 июля 2014 г.) (дата обращения:18.02.2019).

[94].Бишкекская декларация [Электронный ресурс] URL: [https:// docs. cntd. Ru /document/ 902086028](https://docs.cntd.org/document/902086028) (дата обращения: 18.04.2024).

[95].В государствах – членах ОДКБ вступило в силу Соглашение о

сотрудничестве в области обеспечения информационной безопасности [Электронный ресурс] URL: https://odkb - cdto. org/ news_ odkb/v - gosudarstvakhchlenakh - odkb - vstupilo - v - silu - soglashenie - o - sotrudnichestve - gosudarstv - chlenov - odkv (дата обращения: 18.04.2024).

[96].Выступление Президента Республики Таджикистан на Заседание Совета информационных и коммуникационных технологий при Президенте Таджикистана [Электронный ресурс] URL:http://_president.tj/_ru/node/1365 (дата обращения: 13.10.2019).

[97].Галицына А. Э. Региональное сотрудничество стран Центральной Азии в борьбе с кибертерроризмом.// Постсоветские исследования. Т.6. № 6 (2023) с. 626 – 638. [Электронный ресурс] URL: [file:///C:/Users/user16 - 101/Downloads/ regionalnoe - sotrudnichestvo - stran - tsentralnoy - azii - v - borbe - s - kiberrorizmom% 20\(2\). pdf](file:///C:/Users/user16 - 101/Downloads/ regionalnoe - sotrudnichestvo - stran - tsentralnoy - azii - v - borbe - s - kiberrorizmom% 20(2). pdf). (дата обращения: 8.01.2025).

[98].Главы стран ШОС подписали «Бишкекскую декларацию» [Электронный ресурс] URL: <http:// www. regnum. ru /news/ polit/1707374. html#ixzz 37AVNjLl9> (дата обращения: 15.04.2023).

[99].Документы, принятые на заседании Совета глав государств - членов Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), Бишкек, 16 - 17 августа 2007 года [Электронный ресурс] URL: <https://mid.ru/tv/?id=1749767&lang=ru> (дата обращения: 17.04.2024).

[100]. Душанбинская декларация глав государств - членов Шанхайской организации сотрудничества [Электронный ресурс] URL: // <http://www. kremlin. ru /supplement/ 4750> (дата обращения: 12.12.2024).

[101]. Екатеринбургская декларация глав государств – членов Шанхайской организации сотрудничества. 16 июня 2009 года. Официальный сайт Президента России [Электронный ресурс] URL: <http://archive. kremlin. ru/text/ docs/ 2009 /06/217868. shtml> (дата обращения: 18.04.2024).

[102]. ЕКЦ выведет Таджикистан из коммуникационного тупика [Электронный ресурс] URL: <http:// ru.sputnik - tj.com/analytics /20161115/>

1021083663. html (дата обращения: 24.02.2019).

[103]. Жураев С. А. О новых вызовах и угрозах в информационно - идеологической сфере в Центральной Азии [Текст] / С.А. Жураев [Электронный ресурс] URL: ИПП+4.07.2022+2+(2)+(2)_315. pdf (дата обращения: 3.06.2023).

[104]. Задачи и функции (из положения о Комиссии) // региональное содружество в области связи [Электронный ресурс]. URL:http://www.rcc.org.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=161&Itemid=909 (дата обращения: 21.06.2019).

[105]. Закон Республики Узбекистан от 15 апреля 2022 г. «О кибербезопасности». //Buxgalter .uz. [Электронный ресурс] URL: <https://buxgalter.uz/doc?id=689744> (дата обращения: 28.05.2023).

[106]. Заседание Совета информационных и коммуникационных технологий при Президенте Таджикистана [Электронный ресурс] URL: <http://president.tj/ru/node/1365> (дата обращения: 13.10.2019).

[107]. Заявление глав государств – членов Шанхайской организации сотрудничества о сотрудничестве в области обеспечения международной информационной безопасности от 15 июня 2006 г. [Электронный ресурс]. URL:<http://www.infoshos.ru/ru/?id=94>. (дата обращения: 03.07.2019).

[108]. Информация о модельных законах в сфере связи и информатизации, принятых и разрабатываемых Межпарламентской ассамблеей государств - участников содружества Независимых Государств, с участием регионального содружества в области связи. Исполнительный комитет СНГ [Электронный ресурс]. URL:<http://www.cis.minsk.by/page.php?id=16318> (дата обращения: 07.08.2019).

[109]. Каратаева, Л. Информационная безопасность Казахстана: частные аспекты, статистика и риски [Текст] /Л. Каратаева [Электронный ресурс] URL: <https://cabar.asia/ru/lesya-karataeva-informatsionnaya-bezopasnost-kazahstana-chastnye-aspekty-statistika-i-riski-2> (дата обращения: 12.05.2020).

- [110]. К
кибербезопасность и противодействие кибертерроризму и экстремизму в
странах Центральной Азии [Электронный ресурс] URL: [http://berlek-nkp.com/analitics/7355 - kiberbezopasnost - i - protivodeystvie - kiberterrorizmu - i - ekstremizmu - v - stranah - centralnoy - azii.html](http://berlek-nkp.com/analitics/7355-kiberbezopasnost-i-protivodeystvie-kiberterrorizmu-i-ekstremizmu-v-stranah-centralnoy-azii.html) (дата обращения: 12.12.2024).
- [111]. Кибербезопасность и противодействие кибертерроризму и экстремизму в странах Центральной Азии // Каспийский Вестник. 04.03.2019. [Электронный ресурс] URL: [http://casp-geo.ru/kiberbezopasnost - iprotivodejstvie - kiberterrorizmu - i - ekstremizmu - v - stranahtsentralnojazii/?fbclid=IwAR2lB_Q1Is5NztnjoT57M8ttwBkQ8RYqGv9tkDq_3n_zhHiwyRFcwN8Zzhw](http://casp-geo.ru/kiberbezopasnost-iprotivodejstvie-kiberterrorizmu-i-ekstremizmu-v-stranahtsentralnojazii/?fbclid=IwAR2lB_Q1Is5NztnjoT57M8ttwBkQ8RYqGv9tkDq_3n_zhHiwyRFcwN8Zzhw). (дата обращения: 7.11.2024).
- [112]. Круглый стол «ШОС: климат доверия и информационная безопасность» состоялся в Москве [Электронный ресурс] URL: <http://newskaz.ru/politics/20090528/218674.html> (дата обращения: 15.04.2024).
- [113]. Кутнаева Н. Борьба против преступлений в интернете не должна сказываться на эффективном управлении страной. Кибербезопасность в Центральной Азии [Текст] / Н. Кутнаева [Электронный ресурс] URL: <https://unipath-magazine.com> (дата обращения: 2.02.2023).
- [114]. Ловля террористов в сети: в Таджикистане созданы отряды киберполиции. 23 августа 2017 [Электронный ресурс] URL: [https://news.rambler.ru/ other/37718576/?utm_content=news_ media&utm_ medium =read_ more&utm _source=copylink](https://news.rambler.ru/other/37718576/?utm_content=news_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink) (дата обращения: 2.02.2023).
- [115]. М
аньшин, Г.Г. Война и мир в киберпространстве [Текст] / Г.Г. Маньшин, В.А. Артамонов, Е.В. Артамонова // Проект ИТ безопасности. 22.08.2017. [Электронный ресурс]. URL: [http://itzashita. ru/kibervoyna/voyna - i - mir - v - kiberprostranstve.html](http://itzashita.ru/kibervoyna/voyna-i-mir-v-kiberprostranstve.html). (дата обращения: 27.07.2018).
- [116]. Международное сотрудничество // АТЦ СНГ [Электронный

ресурс] URL: <https://www.cisatc.org/1289/9141>. (дата обращения: 29.05.2024).

[117]. Нурмаков, А. Эксперты Центральной Азии: кто должен отвечать за кибербезопасность? [Текст] / А. Нурмаков // Информационно - аналитический портал Digital.Report. 29.07.2016. [Электронный ресурс] URL: <https://digital.report/ekspertyi> (дата обращения: 2.10.2024).

[118]. О
форуме – CAIGF – Central Asia Internet Governance Forum // CAIGF [Электронный ресурс] URL: [https:// caigf.org/ru/o – forume](https://caigf.org/ru/o-forume) (дата обращения: 30.04.2023).

[119]. О
сотрудничестве государств — участников Содружества Независимых Государств в сфере противодействия международному терроризму [Электронный ресурс] URL: [https://e - cis.info/cooperation/2829/78767/](https://e-cis.info/cooperation/2829/78767/) (дата обращения: 10.12.2024).

[120]. Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана») от 30 июня 2017 г. // Информационно - правовая система нормативных правовых актов РК [Электронный ресурс] URL: [https:// adilet. zan.kz/ rus/ docs/P1700000407](https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407). (дата обращения: 29.05.2024).

[121]. О
бращение Президента Узбекистана Ш. Мирзиёева к участникам Международной конференции высокого уровня по глобальной контртеррористической стратегии ООН // Исполнительный комитет СНГ. 04.03.2022. [Электронный ресурс] URL: [https:// cis.minsk. by/news/ 22628/ obraschenie_prezidenta_u zzbekistan_ sh.mirzijoeva_ k_uchastnikam_mezhdunarodnoj _konferencii_vysokogo_urovnja_po _globalnoj_kontrterrori kontrterro_ strategii_ oon](https://cis.minsk.by/news/22628/obraschenie_prezidenta_uzbekistan_sh.mirzijoeva_k_uchastnikam_mezhdunarodnoj_konferencii_vysokogo_urovnja_po_globalnoj_kontrterrori_kontrterro_strategii_oon) (дата обращения: 10.05.2023).

[122]. О
жегов, А.И. Толковый словарь русского языка [Текст] /А.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова [Электронный ресурс] URL: [https://docs.yandex.ru/ docs/](https://docs.yandex.ru/docs/)

view?tm=1714479809&tld=ru&lang=ru&name=tolkovyi_slovar_russkogho_ia
zyka_a_ - _io (дата обращения: 2.01.2025).

[123].

О

т цифровизации до волонтерства: каким будет 2020 год в странах
Центральной Азии // News - Asia. 03.01.2020. URL: news - asia.ru/view/kz/
(дата обращения: 28.05.2023). politics/ 13202 (дата обращения:
28.05.2023).

[124]. Открыт Центр оперативного реагирования на компьютерные
инциденты - стратегический шаг в области кибербезопасности Кыргызстана
- АТЦ СНГ [Электронный ресурс] URL:
<https://www.cisatc.org/1289/9141/143/9298/9299/9307/9308/9414> (дата
обращения: 20.02.2024).

[125].

О

фициальная страница ОДКБ. Организация Договора о коллективной
безопасности. [Текст] / [Электронный ресурс]. URL: [https://odkb -
csto.org/news/news_odkb/kollektivnye - sily - bystrogo - razvertyvaniya -
tsentralno - aziatskogo - regiona - imirotvorcheskie - sily - odkb](https://odkb-csto.org/news/news_odkb/kollektivnye_sily_bystrogo_razvertyvaniya_tsentralno-aziatskogo-regiona-imirotvorcheskie_sily_odkb) (дата
обращения: 22.08.2019).

[126].

П

анфилова В. Главной угрозой для Центральной Азии становится
киберэкстремизм [Текст] / В. Панфилова [Электронный ресурс]
URL: [https://www.ng.ru/cis/2024 - 05 - 14/5_9007_asia.html](https://www.ng.ru/cis/2024-05-14/5_9007_asia.html) (дата
обращения: 17.05.2024).

[127].

П

ортал СНГ: [Электронный ресурс] URL: [https://e -
cis.info/cooperation/2829/78767/](https://e-cis.info/cooperation/2829/78767/) (дата обращения 06.12.2019).

[128]. Правила поведения в области обеспечения международной
информационной безопасности (МИБ) //Официальный сайт МИД РФ
[Электронный ресурс] URL: <http://www.mid.ru/mezdunarodnaa> -

[informacionnaa - bezopasnost/ - /asset_publisher /UsCUTiw2pO53/ content/id/916241](https://informacionnaa-bezopasnost.ru/asset_publisher/UsCUTiw2pO53/content/id/916241) (дата обращения: 16.04.2023).

[129].

Р

Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН «Достижения в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности» A/RES/60/45 от 8 декабря 2005 г. // [Электронный ресурс] URL: // <https://undocs.org/ru/A/RES/60/45> (дата обращения: 14.12.2024).

[130]. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН... A/RES/66/24 от 2 декабря 2011 г. // [Электронный ресурс] URL: // <https://undocs.org/ru/A/RES/66/24> (дата обращения: 14.12.2024).

[131]. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН... A/RES/68/243 от 27 декабря 2013 г. // [Электронный ресурс] URL: // <https://undocs.org/ru/A/RES/68/243> (дата обращения: 13.12.2024).

[132].

Б

Бойко С. Угрозы международной информационной безопасности в условиях новой технологической реальности [Текст]/ С. Бойко [Электронный ресурс] URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2453> (дата обращения: 10.12.2024).

[133]. Страны Центральной Азии хотят создать совет по кибербезопасности [Электронный ресурс] URL: <https://2017.caigf.org/ru/syndicated> (дата обращения: 14.01.2025).

[134]. Суханронӣ дар воҳӯрӣ бо кормандони дипломатии кишвар ба ифтихори ифтитоҳи бинои нави Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 15.03 2013 [Матн] / [Манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/4113#qubodiyon> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2019).

[135]. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо ҷаҳон, намояндагони ҷомеа ва ходимони дини кишвар, 9 март соли 2024. – Душанбе: “Шарқи озод”, 2024. – С. 23.

[136]. Таджикистан готовится к созданию собственного CERT [Электронный ресурс] URL: <https://digital.report/tadzhikistan-gotovitsya-k-sozdaniyu-sobstvennogo-sert/> (дата обращения: 10.10.2024).

[137]. Толипов Ф. «Объекты, субъекты и носители мягкой силы: центральноазиатский геополитический контекст» [Электронный ресурс] URL: <https://www.tadqiqot.uz/index.php/consensus/article/view/660/617> (дата обращения: 12.12.2024).

[138]. Узбекистан и Южная Корея намерены сотрудничать в противодействии киберпреступлениям // UZ DAILY. 18.12.2017. [Электронный ресурс] URL: <https://uzdaily.uz/index> (дата обращения: 28.05.2023).

[139]. Фалеев М.И. Угрозы национальной безопасности государства в информационной сфере [Текст] // М.И. Фалеев, Г.С. Черных [Электронный ресурс] URL: [https://inf.ugrozyvred.programmykomp.prestupleniya\(2\).pdf](https://inf.ugrozyvred.programmykomp.prestupleniya(2).pdf) - С.22. (дата обращения: 12.12.2024).

[140]. Хакерская группа Clone Security взломала сайты 11 хокимиятов. В Минюсте предупредили, что за взлом сайтов можно попасть на 3 года в тюрьму [Электронный ресурс] URL: <https://podrobno.uz/cat/proisshestviya/khakerskaya-gruppa-clone-security-vzlomala-sayty-11-khokimiyatov-v-minyuste-predupredili-cto-za-vzl/> (дата обращения: 3.02.2024).

[141]. Хидоятзода К.Д. Подходы Республики Таджикистан и Республики Узбекистан по обеспечению региональной безопасности в Центральной Азии [Текст] // К.Д. Хидоятзода, А.Н. Салямиев [Электронный ресурс] URL: <https://adolat.uz/ru/news/podhody-respubliki-tadzhikistan-i-respubliki-uzbekistan-po-obespecheniyu-regionalnoj-bezopasnosti-v-centralnoj-azii#> (дата обращения: 15.04.2023).

- [142]. Ц
ентральная Азия столкнулась с нарастающими цифровыми угрозами
[Электронный ресурс] URL: [https://e - cis.info/ news/ 566/111188/](https://e-cis.info/news/566/111188/) (дата
обращения: 2.01.2025).
- [143]. Шанхайская организация сотрудничества [Электронный
ресурс]. URL: [https://ria.ru/20060615/ 49512776. html](https://ria.ru/20060615/49512776.html) (дата обращения:
22.11.2019).
- [144]. Экономика Центральной Азии [Электронный ресурс]:
[https://www.brif.kz/ekonomika - centralnoj - azii/](https://www.brif.kz/ekonomika-centralnoj-azii/) (дата обращения:
28.04.2020.).
- [145]. Юркин, И. Информационная безопасность – глобальный
фактор мировой политики. Официальный сайт Содружества независимых
государств. [Текст] // И. Юркин [Электронный ресурс]. URL: [http://e -
cis.info/page.php?id=11574](http://e-cis.info/page.php?id=11574) (дата обращения: 22.04.2018).

Адабиёт бо забони англисӣ:

- [146]. Cyber risk and cybersecurity: a systematic review of data availability
[Электронный ресурс] URL:
<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8853293/> (дата обращения:
14.01.2025).
- [147]. Fidler D.P. Whither the Web? International Law, Cybersecurity, and
Critical Infrastructure Protection // Georgetown Journal of International Affairs.
2015. # 8. P. 20.
- [148]. Internet 2022 Usage in Asia // Internet World Stats [Электронный
ресурс] URL: <https://www.internetworldstats.com/stats3.htm> (дата обращения:
15.04.2023).
- [149]. In
ternet 2022 Usage in Asia // Internet World Stats. [Электронный ресурс] URL:
<https://www.internetworldstats.com/stats3.htm> (дата обращения: 15.04.2023).
- [150]. К
aspersky Security Bulletin 2022 // Kaspersky [electron source] URL:

statistics_2022_ru_final.pdf. (accessed: 28.04.2023).

[151].

K

nake R. Cleaning Up U.S. Cyberspace (Council on Foreign Relations Cyber Brief, Dec. 2015) [Электронный ресурс] URL: <http://www.cfr.org/internetpolicy/cleaning-up-us-cyberspace/p37333> (дата обращения 03.12.2019).

[152]. Laqueur W. Postmodern Terrorism // Foreign Affairs. 1996. Vol. 75. № 5. P. 24.

[153].

L

aqueur W. Postmodern Terrorism // Foreign Affairs. 1996. Vol. 75. № 5. P. 35.

[154]. Man in the middle (MITM) attack [Electronic source] URL: <https://www.imperva.com/learn/application-security/man-in-the-middle-attack-mitm/> (expiration date: 13.01.2025).

[155]. Sinne, K Communication: Mass Political Behavior // Political Communication Issues and Strategies for Research: Vol. 4 / Ed.: S. H. Chaffee. – Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, 1975. - P.305.

[156]. Thomas, P. Rona. Weapon Systems and Information War. Boeing Aerospace Co., Seattle, WA, 1976.

**II. Феҳристи интишороти илмӣи довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ
Мақолаҳои илмӣе, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА - и назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъбири расидаанд:**

[1-М]. Фозилов К. Дж. Информационная война против стран Центральной Азии и пути сохранения национальной безопасности [Текст] / К.Дж. Фозилов //Вестник Тюменского государственного университета культуры. – Тюмен, 2023. - №02 (28). - С.135–139.

[2-М]. Фозилов К.Ҷ. Ҳамкории кишварҳои Осиёи Марказӣ дар доираи ниҳодҳои байналхалқӣ дар самти таъмини амнияти иттилоотӣ [Матн] / К.Ҷ.

Фозилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. -№ 7. – С. 78-85.

[3-М]. Фозилов К.Қ. Раванди шаклгирии фарҳанги иттилоотии ҷомеаи муосир дар шароити рушди технологияҳои иттилоотӣ –иртиботӣ [Матн] / К.Қ. Фозилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024.- № 9.– С. 123-127.

[4-М]. Фозилов К.Қ. Фарҳанг ҳамчун “нерӯи нарм” (soft power) дар низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ [Матн] / К.Қ. Фозилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. - № 10. – Душанбе, – С.74-78.

[5-М]. Фозилов К.Қ. Таъсири хатарҳои иттилоотӣ ба фазои амнияти минтақаи Осиёи Марказӣ К.Қ. Фозилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021.- № 3. – С.291-296.

[6-М]. Фозилов К.Қ. Мушкилоти фазои иттилоотии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар шароити муосир [Матн] / К.Қ. Фозилов, Х.Д. Самиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2025.- №4. – С.51-58.

[7-М]. Фозилов К.Қ. Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ оид ба пешгирии хатарҳои иттилоотӣ дар асри XXI [Матн] / К.Қ. Фозилов // Осиё ва Аврупо. – Душанбе, 2025. - №4– С.77-87.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашриҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[8-М]. Фозилов К.Қ. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари ташаббускор дар Созмони Ҳамкориҳои Шанхай [Матн] / К.Қ. Фозилов //Муҳаққиқи ҷавон. Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - №1. Душанбе, 2019. – С.41-45.

[9-М]. Фозилов К. Дж. Историко-культурные основы формирования отношений между Республикой Таджикистан и Республикой Узбекистан [Текст] / К.Дж. Фозилов, Л. Ширинзода // Сборник материалов XIII Международной научно-теоретической конференции молодых ученых

высших учебных заведений Таджикистана, России и Узбекистана (25 февраля 2023). - Душанбе, 2023. - С.50-54.

[10-М]. Фозилов К. Дж. Перспективы культурного сотрудничества Республики Таджикистан с ЮНЕСКО. [Текст] / К. Дж. Фозилов/ Сборник материалов XI международной научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений России, Таджикистана и Узбекистана.- (22 апреля 2022). Душанбе. С.82-93.